

”Mokomaa siirappijuomaa!”

Ajanvietekirjallisuuden asema ja hankinta yleisissä kirjastoissa vuosina 1918–1938,
esimerkkinä Kuopion kaupunginkirjasto

Anu Antikainen

Tampereen yliopisto
Informaatiotutkimuksen laitos
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2008

TAMPEREEN YLIOPISTO

Informaatiotutkimuksen laitos

ANTIKAJAINEN, ANU: ”Mokomaa siirappijuomaa!”: Ajanvietekirjallisuuden asema ja hankinta yleisissä kirjastoissa vuosina 1918–1938, esimerkkinä Kuopion kaupunginkirjasto

Pro gradu -tutkielma, 86 s., 7 liites.

Huhtikuu 2008

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää suomalaisen yleisen kirjastolaitoksen ja kirjastoammattilaisten suhtautumista ajanvietekirjallisuuteen maailmansotien välisenä aikana. Kirjastoammattilaisten mielipiteitä ajanvietekirjallisuudesta tarkastellaan Kirjastolehdessä käydyssä keskustelun kautta. Tämän lisäksi käydään läpi muita yleisten kirjaston aineistonvalintaan vaikuttaneita tekijöitä, joista tärkeimpänä Arvosteleva kirjaluettelo. Ajanvietekirjallisuuden hankintaa yleisissä kirjastoissa havainnollistetaan tarkastelemalla Kuopion kaupunginkirjastoon vuosina 1919, 1928 ja 1938 hankittua uutta ajanvietekirjallisuutta Arvostelevan kirjaluettelon arvostelujen avulla. Aineiston analysoinnissa käytetään teorialähtöistä sisällönanalyysiä.

Tutkimuksessa selvisi, että ajanvietekirjallisuuden asema kirjastoissa nähtiin ongelmallisena. Toisaalta verovarjoilla ylläpidetyn laitoksen pääasiallisena tehtävänä nähtiin sivistyksen levittäminen, mutta kirjastojen tuli jossain määrin myös kuunnella asiakkaidensa hankintatoiveita. Kirjastoammattilaiset jakaantuivat ajanvietekirjallisuutta koskevassa keskustelussa kahteen ryhmään. Osa suhtautui ajanvietekirjallisuuden hankintaan kielteisesti, kun taas osa kirjastoammattilaisista näki ajanvietekirjallisuudessa positiivisiakin attribuutteja. Myös kirjastojen aineistovalintaa ohjaavassa Arvostelevassa kirjaluettelossa suhtautuminen ajanvietekirjallisuuteen oli kaksijakoista. Kuopion kaupunginkirjaston uuden ajanvietekirjallisuuden hankinnan tarkastelussa huomattiin, että suuret kaupunginkirjastot hankkivat ajanvietekirjallisuutta jossain määrin itsenäisesti välittämättä Arvostelevan kirjaluettelon tai valtion kirjastohallinnon ohjeistuksista. Tämä näkyi siinä, että Kuopion kaupunginkirjastoon hankittiin myös sellaista ajanvietekirjallisuutta, jota ei suositeltu Arvostelevassa kirjaluettelossa.

Avainsanat: yleiset kirjastot, aineistonvalinta, ajanvietekirjallisuus

Sisällys

1. JOHDANTO.....	5
2. TUTKIMUS ASETELMA	7
3. AIEMPI TUTKIMUS	13
3.1. VIIHDEKIRJALLISUUS / AJANVIETEKIRJALLISUUS	13
3.2. SUOMALAISTEN YLEISTEN KIRJASTOJEN AINEISTONVALINTAA KÄSITTELEVÄ TUTKIMUS....	17
4. YLEISTEN KIRJASTOJEN AINEISTONVALINNAN OHJEISTUS VUOSINA 1918–1938.....	22
4.1. AINEISTONVALINNAN YLEISET PERIAATTEET	22
4.2. LAIT JA ASETUKSET.....	24
4.3. KIRJASTONHOIDON OPPAAT	25
4.3.1. <i>A. H. Bergholmin Kirjojen valinnasta kirjastoihin</i>	26
4.3.2. <i>Kannilan Kirjastonhoidon opas</i>	27
4.4. ARVOSTELEVA KIRJALUETTELO.....	29
4.4.1. <i>Arvostelevan kirjaluettelon yleinen linja</i>	30
4.4.2. <i>Arvosteleva kirjaluettelo ja ajanvietekirjallisuus</i>	32
4.5. KIRJASTOLEHDESSÄ KÄYTÄY AINEISTONVALINTAA KOSKEVA KESKUSTELU.....	34
4.5.1. <i>Yleisiä mielipiteitä aineistonvalinnasta</i>	34
4.5.2. <i>Aineistonvalintaan vaikuttaneet toimijat</i>	35
4.5.3. <i>Helle Kannilan rooli aikakauden kirjastonhoidollisessa keskustelussa</i>	36
4.6. YHTEENVETOA.....	38
5. AJANVIETEKIRJALLISUUS	41
5.1. AJANVIETEKIRJALLISUUDEN MÄÄRITELMÄ.....	41
5.2. AJANVIETEKIRJALLISUUDEN ASEMA KIRJASTOISSA.....	47
5.3. UUTUUSKIRJOJEN HANKKIMINEN KIRJASTOON.....	52

5.4.	YHTEENVETOA.....	53
6.	KUOPION KAUPUNGINKIRJASTON SUORITTAMA UUDEN AJANVIETEKIRJALLISUUDEN HANKINTA VUOSINA 1918–1938	54
6.1.	LYHYT KATSAUS KUOPION KAUPUNGINKIRJASTON HISTORIAAN.....	54
6.1.1.	<i>Vuodet 1872–1917</i>	<i>55</i>
6.1.2.	<i>Vuodet 1918–1938</i>	<i>57</i>
6.2.	YLEISTÄ KUOPION KAUPUNGINKIRJASTON AINEISTONVALINNASTA.....	59
6.3.	AJANVIETEKIRJALLISUUDEN HANKINTA VUONNA 1919.....	60
6.3.1.	<i>Vuoden 1919 kirjahankinnan yleistä tarkastelua.....</i>	<i>61</i>
6.3.2.	<i>Hankittu ajanvietekirjallisuus</i>	<i>62</i>
6.4.	AJANVIETEKIRJALLISUUDEN HANKINTA 1928.....	64
6.4.1.	<i>Vuoden 1928 kirjahankinnan yleistä tarkastelua.....</i>	<i>65</i>
6.4.2.	<i>Hankittu ajanvietekirjallisuus</i>	<i>65</i>
6.5.	AJANVIETEKIRJALLISUUDEN HANKINTA 1938.....	69
6.5.1.	<i>Vuoden 1938 kirjahankinnan yleistä tarkastelua.....</i>	<i>69</i>
6.5.2.	<i>Hankittu ajanvietekirjallisuus</i>	<i>70</i>
6.6.	YHTEENVETOA.....	73
7.	LOPUKSI.....	79
	LÄHTEET	82
	LIITTEET.....	87

1. Johdanto

”Täytyy ihmetellä kansamme makua, jos sille kannattaa käännättää ja kustantaa mokomaa siirappijuomaa, silloin kun totuudelle virvoittavia raikkaan veden lähteitä omassa maaperässä on minkä verran tahansa taiteen janoa kaunokirjallisuuden alalla sammuttamassa.”

Näillä sanoilla kuvasi Sylvi Laaksovirta ihmetystään ajanvietekirjallisuuden suosiosta arvostellessaan Emilie Flygare-Carlénin teoksen *Toiselle luvattu* Arvosteleavassa Kirjaluettelossa vuonna 1928. Katkelmasta käy selvästi ilmi, että arvosteltu teos edustaa jotakin sellaista, jonka olemassaolon oikeus on koettu ongelmalliseksi tai jopa kyseenalaiseksi. Termiä ”siirappijuoma” kukaan tuskin käyttäisi puhuessaan arvokkaista kaunokirjallisista tuotteista. Laaksovirta viittaa mitä ilmeisimmin teokseen, joka on jostain syystä jätetty arvostetun kirjallisuuden kaanonin ulkopuolelle. Millaista oli tämä kirjallisuus, jota kirjastot karsastivat, mutta lukijat janosivat? Millaisen suhteen kirjastot muodostivat kyseiseen kirjallisuudenlajiin ja miten ne huomioivat sen kokoelmanmuodostustyössään? Vallitsiko kirjastopiireissä yksiselitteinen koodisto kevyeen kirjallisuuteen suhtautumisessa, vai toimivatko paikalliset toimijat eri lailla kuin valtion kirjastohallinto olisi toivonut?

Laaksovirran arvostelunpätkä kuvaa hyvin 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten aikana suomalaisissa kirjastopiireissä vallinnutta käsitystä ajanvietekirjallisuudesta. Sen olemassaolo tunnustettiin, mutta sen asemasta osana yleisten kirjastojen kokoelmia ei ollut yksiselitteistä mielipidettä. Kirjastoammattilaiset kävivät aiheesta kiivasta keskustelua, mutta selvää ratkaisua asiaan ei saatu (esim. Kannila 1924, Railo 1925). Kevyt kaunokirjallisuus koettiin arvottomaksi, eikä sitä nähty tarpeellisena osana kirjastojen kokoelmia. Yleisö, kirjastojen käyttäjät, olivat kuitenkin asiasta toista mieltä. Kirjastojen asiakkaat vetosivat kirjastopiireihin, jotta nämä hankkisivat yhä enemmän sellaista kirjallisuutta, jota asiakkaat halusivat lukea. Myös kevyen kirjallisuuteen luettavaa ajanvietekirjallisuutta. Missä määrin näihin vaatimuksiin vastattiin, sen on tarkoitus selvittää tässä tutkimuksessa.

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, millaiset teokset luetaan ja on luettu ajanvietekirjallisuudeksi sekä kirjallisuudentutkimuksen että 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten kirjasto- ja kansanvalistusväen toimesta. Tutkimuksessa käydään läpi myös se, miten suomalainen kirjastoväki suhtautui ajanvietekirjallisuuteen sotien välisenä aikana ja missä määrin ajanvietekirjallisuutta

hankittiin suomalaisiin yleisiin kirjastoihin. Yleisten kirjastojen aineistonvalintaan liittyvä problematiikka on ollut keskeisenä teemana useassa viime vuosien kirjastohistoriallisessa tutkimuksessa (mm. Eskola 1991, 2004), mutta tutkimusten pääpaino on ollut lähinnä valinnan kokonaisvaltaisemmassa tarkastelussa. Aiheen rajaamista näin spesifille tasolle ei suomalaisessa tutkimuksessa käsittääkseni ole vielä tapahtunut. Aiheen tutkiminen on kuitenkin mielestäni tärkeää, sillä ajanvietekirjallisuus on koettu erityisen ongelmallisena kirjallisuudenlajina eikä kirjastoväki oikein tiennyt miten siihen tulisi suhtautua. Kirjastot eivät halunneet tehdä itsestään kaiken maailman turhan kirjallisuuden säilytyspaikkaa, mutta toisaalta asiakkaiden toiveitakaan ei voitu jättää kuuntelematta.

Temaattisesti tutkimus jakaantuu kolmeen osaan. Ensimmäisessä osassa (luvut 2 ja 3) esittelen tutkimuskysymykset sekä käytetyn aineiston ja tutkimusmenetelmät. Tämän lisäksi luon katsauksen aiempaan ajanvietekirjallisuutta ja yleisten kirjastojen aineistonvalintaa kirjastohistoriallisessa kontekstissa käsittelevään tutkimukseen. Toisessa osassa keskityn suomalaisten yleisten kirjastojen aineistonvalinnan periaatteiden sekä ajanvietekirjallisuuden tarkasteluun. Luvut 4 ja 5 sisältävät katsauksen suomalaisten yleisten kirjastojen aineistonvalintaan vaikuttaneisiin tekijöihin, ajanvietekirjallisuus-termin käsitteellisen määrittelyn sekä ajanvietekirjallisuuteen liittyvän kirjastonhoidollisen keskustelun ja ohjeistuksen tarkastelun vuosien 1918–1938 väliseltä ajalta. Kolmannen osan muodostaa luku 6, jossa tarkastelen Kuopion kaupunginkirjaston uuden ajanvietekirjallisuuden hankintaa vuosien 1918–1938 välisenä aikana. Tarkastelun tavoitteena on selvittää, missä määrin aineistonvalintaan annettu ohjeistus sekä valtion kirjastoviranomaisten neuvot ja toivomukset heijastuivat yksittäisen kirjaston ajanvietekirjallisuuden valintaan.

2. Tutkimusasetelma

Tässä työssä tutkin ajanvietekirjallisuuden asemaa osana kirjastojen kokoelmia vuosien 1918–1938 välisenä aikana. Tutkimukseni keskeiset osa-alueet ovat seuraavat:

- ajanvietekirjallisuuden määrittelyminen
- ajanvietekirjallisuutta käsittelevän kirjastonhoidollisen keskustelun tarkastelu erityisesti 1918–1938, sekä
- esimerkkikirjaston aineistonvalinnan tutkiminen ajanvietekirjallisuuden hankinnan osalta

Vuosien 1918–1938 välistä aikaa kutsutaan sotien väliseksi ajaksi. Maamme historiaa koskevaan tutkimukseen se luo yhden varsin luonnollisen kehyksen. Suomalainen yhteiskunta eli suurta murroskautta 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Murros heijastui yhteiskunnan kaikkiin osa-alueisiin, myös kulttuurin sektorille. Näin ollen myös kirjastohistoriallisia, esimerkiksi aineistonvalintaa käsitteleviä teemoja on hedelmällistä tarkastella kyseisen ajanjakson puitteissa. Näin on tehnyt muun muassa aineistonvalintaa paljon tutkinut Eija Eskola (1991, 2004).

Tutkimusjakson alkupäässä Suomi oli juuri itsenäistynyt ja Amerikasta kotoisin oleva yleisten kirjastojen periaate alkoi saavuttaa suosiota maamme kirjastopiireissä. Kirjastot nähtiin 1920-luvulle tultaessa tärkeänä toimijana siinä kansansivistystyössä, jonka avulla Suomen kansan sivistystaso pyrittiin nostamaan sellaiselle tasolle, etteivät vuoden 1918 kansalaissodan kaltaiset tapahtumat pääsisi toistumaan. Tutkimusjakson loppu taas sijoittuu laman koettelemalle 1930-luvulle, jolloin taloudellinen laskukausi heijastui myös kirjastotoimintaan pienentyneiden määrärahojen kautta. Kirjastojen suorittama aineistonvalintaprosessi kohtasi tässä tilanteessa uusia haasteita. Lähestyttäessä 1940-lukua kunnallisen kirjastolaitoksen toiminta alkoi olla jo melko vakiintunutta ja suomalainen yleinen kirjastolaitos enemmän nykyisen kaltainen kuin tutkimusjakson alkupuolella. Eija Eskola (1991, 10), joka on tutkimuksissaan käyttänyt samaa aikarajauksen loppupäätä huomauttaa, että toisen maailmansodan aikana ja etenkin sen jälkeen tapahtui suomalaisessa kulttuurielämässä radikaali muutos.

Tutkimukseni rakentuu seuraavien kysymysten varaan:

- Miten ajanvietekirjallisuus on määritelty ja luokiteltu?
- Millainen asema ajanvietekirjallisuudella nähtiin olevan kirjastoissa kirjastoalan keskustelun perusteella vuosien 1918–1938 välisenä aikana?
- Missä määrin ja millaista ajanvietekirjallisuutta Kuopion kaupunginkirjastoon hankittiin vuosien 1918–1938 välisenä aikana?

Näiden kysymysten avulla pyrin muodostamaan kokonaisvaltaisen kuvan siitä, miten kirjastojen työntekijät ja maamme muut kirjastoammattilaiset suhtautuivat ajanvietekirjallisuuteen, ja minkälaisen osan kirjastojen kokoelmia se muodosti.

Etenkin tutkimuskysymyksistä viimeistä, Kuopion kaupunginkirjaston ajanvietekirjallisuuden hankintaa, tarkastelen Eija Eskolan väitöskirjassaan esittämän väitteen valossa. Eskola väittää, että suurempien kaupunginkirjastojen harjoittama kirjanhankintapolitiikka oli pienempiä kaupunginkirjastoja sekä maalaiskuntien kirjastoja vapaampaa. Eskolan mukaan tämä näkyi muun muassa siinä, että suurten kaupunkien kirjastojen hankintoja katsottiin osittain ”läpi sormien”, eikä niiden kohdalla puututtu niin kärkevästi esimerkiksi heikohkon ajanvietekirjallisuuden hankintaan kuin tehtiin pienempien kirjastojen kohdalla. (Eskola 2004, 215.) Eskola pohjaa argumenttinsa Helle Kannilan kirjoittamaan artikkeliin *Ajanvietekirjallisuus yleisissä kirjastoissa* (1924). Eskola kirjoittaa:

”Helle Kannilan mukaan ainakin 1920-luvulla ostettiin suurimpiin kaupunginkirjastoihin, nimeltä mainiten Helsinki, Turku ja Viipuri, myös heikohkoa ajanvietekirjallisuutta, joka hänen mielestään olisi joutanut jäädä kirjastojen ulkopuolelle.”

Pyrin tässä tutkimuksessa etsimään vahvistusta tälle Eskolan argumentille, sillä Kuopio luettiin näiden suurempien kaupunginkirjastojen joukkoon, jollaisena se on jäänyt Eskolan maalaiskuntien ja pienten kaupunkien kirjastoja koskevan lähdeaineiston ja tarkastelun ulkopuolelle.

Tutkimusajankohtana käytyä ajanvietekirjallisuuden kirjastohoidollista diskurssia olen seurannut *Kirjastolehden* (vuosina 1921–1947 *Kansanvalistus- ja Kirjastolehti*, selvyiden vuoksi käytetään koko tutkimusajanjakson ajan kyseiseen lehteen viitatessa nimeä Kirjastolehti) avulla. Olen käynyt

läpi lehden vuosikerrat tutkimukseni käsittelemältä ajanjaksolta ja syventynyt tarkastelemaan niitä artikkeleja ja puheenvuoroja, joissa päällimmäisenä kysymyksenä on ollut kirjastojen suhtautuminen ajanvietekirjallisuuteen. Kirjastolehdessä käydyn ajanvietekirjallisuutta koskevan keskustelun analyysini perustuu 16 lehdessä vuosina 1918–1938 julkaistuun artikkeliin.

Ajanvietekirjallisuuden asemaa kirjastoissa havainnollistan kirjastonhoidollisen keskustelun lisäksi esimerkikirjaston avulla. Esimerkkikirjastoni on Kuopion kaupunginkirjasto, jonka uuden ajanvietekirjallisuuden hankintaa tarkastelen vuosilta 1919, 1928 ja 1938 kirjaston hankintakirjoihin merkittyjen tietojen kautta. Syyt vain kolmen vuoden otantaan kirjahankinnoista ja vain uuden ajanvietekirjallisuuden hankkimisen tarkastelemiseen ovat tutkimuksen ajallisiin resursseihin liittyviä. Kuopion kaupunginkirjastoon on vuosien 1918–1938 välillä hankittu keskimäärin 1 500–3 000 kirjaa vuodessa, minkä takia yhden vuoden läpikäyminen samalla nimeketiedot tarkistaen osoittautui aineiston keruun edetessä varsin aikaa vieväksi. Työni ohjaaja suositteli valitsemaan tasaisin välein kolme otantavuotta, joiden avulla olisi kuitenkin mahdollista hahmottaa linja, ja etenkin muutokset linjassa, jota Kuopion kaupunginkirjastossa on noudatettu ajanvietekirjallisuutta hankittaessa.

Vuosi 1918 ei kuitenkaan osoittautunut kovin hyväksi otantavuodeksi ottaen huomioon maassamme tuolloin vallinneet, kansalaissodan aiheuttamat poikkeukselliset olosuhteet, joiden johdosta kirjastot olivat avoinna vain osan vuotta. Tutkimuskirjastoni Kuopion kaupunginkirjaston toiminta oli vuonna 1918 kokonaan seisahduksissa huhtikuusta syyskuuhun. Kevätpuolella kiinniolon syynä oli kansalaissota, myöhemmin kirjaston tilojen käyttö erinäisiin sotilastarkoituksiin, joiden jäljiltä kirjasto saatiin käyttökelpoiseen kuntoon vasta syksyllä. (Kuopion kaupunginkirjaston toimintakertomus 1918, 9.) Luonnollisesti myös kirjahankintoja on tällöin tehty vähemmän. Näiden poikkeusolojen takia olen ottanut vuoden 1918 sijasta tarkasteluun vuoden 1919. Tämän tutkimuksen kannalta on mielekkäämpää tarkastella sellaisia vuosia, jolloin kirjastot ovat voineet toimia normaalisti koko vuoden. Tämä mahdollistaa vertailun otantavuosien kesken.

Keskittyminen pelkästään uuden (esimerkiksi vuoden 1919 kohdalla vuosina 1918 ja 1919 julkaistut) ajanvietekirjallisuuden valinnan tarkasteluun johtuu siitä, että olen suorittanut Kuopion kaupunginkirjaston hankintakirjoihin merkittyjen nimekkeiden lajittelun ajanvietekirjallisuuteen ja muuhun kaunokirjallisuuteen käyttäen apuna Valtion kirjastotoimiston (ennen vuotta 1921 Kansanvalistusseuran) julkaisemaa *Arvostelemaa luetteloja suomenkielisestä kirjallisuudesta*. Sekä uusien että vanhojen ajanvietekirjojen nimekkeiden läpikäyminen luetteloista olisi kuitenkin ollut

liian mittava urakka tämän tutkimuksen puitteisiin. Rajaamalla tutkimukseni jälkimmäisen osan käsittelemään uutta ajanvietekirjallisuutta olen kunkin tarkasteltavan vuoden osalta keskittynyt vain kolmen Arvostelevan kirjaluetellon läpikäymiseen (esimerkiksi vuoden 1919 osalta Arvostelevat kirjaluetellot vuosilta 1918, 1919 ja 1920).

Aineistoni analysoinnin menetelmänä käytin soveltaen sisällönanalyysia. Sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, jota voidaan käyttää kaikissa laadullisen tutkimuksen menetelmissä (Tuomi 2002, 93). Sisällönanalyysi voidaan karkeasti jaotella kahtia *aineistolähtöiseen* ja *teorialähtöiseen* analyysiin. Tässä tutkimuksessa olen käyttänyt teorialähtöistä analyysiä. Teorialähtöisessä sisällönanalyysissä aineistoa tarkastellaan jonkin aiemman teorian valossa, tai aiempiin havaintoihin ja tietoihin tukeutuen. Aiempiana teoriana tässä tutkimuksessa toimii Eila Pennasen ajanvietekirjallisuuden määritelmä, jonka perusteella tarkastelen Kuopion kaupunginkirjastoon hankittua ajanvietekirjallisuutta.

Karkeasti ajateltuna sisällönanalyysiprosessi jakaantuu kahteen osaan. Sisällönanalyysi tarkoittaa aineiston tarkastelua vain tietyistä teoreettis-metodologisesta näkökulmasta käsin, mikä tarkoittaa havaintojen pelkistämistä aiemman teorian perusteella. Toinen tärkeä osa sisällönanalyysiä on myös näiden havaintojen yhdistäminen laajemmiksi, kuvaaviksi luokiksi. (Alasuutari 1999, 40.) Tuomi (2002, 102–103) jaottelee prosessin tarkemmin. Hänen mukaansa sisällönanalyysiprosessi jakautuu seuraaviin vaiheisiin:

- aineiston alkuperäisilmaisujen pelkistäminen
- ilmaisujen ryhmittely yhtäläisten ilmaisujen joukoksi
- samansisältöisten kategorioiden yhdistäminen yläkategorioiksi
- yläkategorioiden yhdistäminen kuvaavaksi kategoriaksi

Tässä tutkimuksessa aineiston alkuperäisilmaisuja ovat Arvostelevan kirjaluetellon arvosteluissa käytetyt määritelmät, samansisältöisiä kategorioita tietynlaista ajanvietekirjallisuutta kuvaavat termit, yläkategorioita näistä termeistä muodostuvat luokat ja kuvaava kategoria näiden luokkien muodostama kokonaisuus.

Kuopion kaupunginkirjaston hankintakirjalistojen läpikäymisen aloitin Kansalliskirjaston ylläpitämän Suomen kansallisbibliografia Fennican verkkoversion sekä eri kirjastojen kokoelmatietokantojen avulla. Tämä mahdollisti kaunokirjallisten teosten erottamisen muista

kirjallisuuden lajeista lähinnä kirjallisuuden luokitusten avulla. Samalla tarkistin Fennicasta myös teoksen mahdollisen painosluvun, sillä uuteen ajanvietekirjallisuuteen kuuluvat tässä tutkimuksessa vain suomeksi ilmestyneiden teosten ensimmäiset painokset. Karsin joukosta myös lastenkirjallisuuden sekä sellaisen nuortenkirjallisuuden, jonka voidaan katsoa kuuluvan osaksi lastenosastojen kokoelmia. Myös näytelmät ja runot jäivät tässä vaiheessa tutkimukseni ulkopuolelle.

Näiden vaiheiden kautta muodostui lista Kuopion kaupunginkirjastoon kunakin tutkimusvuotena hankituista uusista kaunokirjallisista teoksista. Seuraavaksi kävin tämän listan läpi Arvostelevan kirjaluettelon avulla, jolloin erotin omaksi ryhmäkseen ne teokset, jotka Arvosteleva kirjaluetello luokittelee ajanvietekirjallisuudeksi. Edelleen ryhmittelin nämä teokset Eila Pennasen ajanvietekirjallisuuden luokittelua hyväksi käyttäen neljään ryhmään (näistä ryhmistä ja niiden määreistä tarkemmin luvussa 5.1 *Ajanvietekirjallisuuden määritelmä*). Analyysin tuloksia tarkastelen sekä kvalitatiivisesti että kvantitatiivisesti.

Työni innoittajana ja tutkimuksellisenä esikuvana on Eija Eskolan väitöskirja *Suosittelut, valitut ja luetut – Kirjallisuus kirjastoissa 1918–1938*. Eskolan työ sai minut kiinnostumaan aineistonvalinnassa koetusta problematiikasta nimenomaan kirjastohistoriallisessa kontekstissa, ja opintojeni suuntautuminen on ollut pitkälti tämän kiinnostuksen, ja voisi siis jopa sanoa Eskolan esimerkin ohjaamaa. Aiemmin tekemässäni kandidaatintutkielmassa *Tietosivistystä ja mielenlennystä* tarkastelin yleisten kirjastojen aineistonvalinnan ohjeistusta vuosien 1918–1938 välisenä aikana. Tämä työ on siis eräänlaista jatkoa aiemmalle tutkimukselleni ja tutkimuksen fokuksen siirtämistä syvemmälle aineistonvalinnan prosessiin.

Ajanvietekirjallisuuden olen määritellyt Arvostelevan kirjaluettelon (jatkossa AKL) arvostelujen kautta. Toisin sanoen ne teokset, jotka on arvosteltu ajanvietekirjallisuutena, olen tämän tutkimuksen puitteissa lukenut kuuluvan tähän kirjallisuudenlajiin. Otantavuosiensa osalta tämä ei ole tuottanut ongelmaa, sillä Arvosteleva kirjaluetello alkoi jo vuonna 1918 olla melko kattava luettelo, toisin sanoen arvosteli melko laajasti ilmestynyttä kirjallisuutta. Ajanvietekirjallisuuden arvostelujen määrä on aina ollut AKL:ssa melko runsas, koska juuri sen hankinnan suhteen on koettu kirjastojen tarvitsevan apua ja ohjausta. Joitakin poikkeuksia tähän nimekkeiden jaotteluun AKL:n avulla olen kuitenkin tehnyt. Olen ottanut huomioon myös teokset sellaisilta kirjailijoilta, joiden teoksia on yksittäisenä tutkimusvuotena ilmestynyt useita, mutta joita on arvosteltu esimerkiksi vain yksi. Tällaisia ovat esimerkiksi vuonna 1919 Tiitus (arvosteltu vain kirja *Tiituksen*

pakinoita III, samana ja edellisenä vuonna ilmestynyt ja kirjastoon hankittu kuitenkin myös *Tiituksen pakinoita I ja II*) ja Berta Ruck (arvosteltu *Viehkeä vieras*, ilmestynyt ja hankittu samaan aikaan myös kolme muuta teosta). Edellä esitellyn kaltaisissa tapauksissa kyse on usein ollut kirjastoväen ja yleisön hyvin tuntemista kirjailijoista, joiden kaikkien teosten arvostelua ei ole koettu välttämättömänä, ellei niistä sitten ole löytynyt jotain erityisen hyvää tai pahaa. Usein myös arvosteluissa on ollut nimeketiedot kaikista samaan aikaan ilmestyneistä teoksista, vaikka niistä olisi arvosteltu vain yksi.

3. Aiempi tutkimus

Tutkimuksessani yhdistyvät yhden käsitteen, ajanvietekirjallisuus, sekä yhden prosessin, kirjastojen suorittama aineistonvalinta, tarinat. Aiempi tutkimus on siis monitieteellistä siinä mielessä, että teemoja käsittelevää tutkimusta löytyy niin informaatiotutkimuksen, kirjallisuustieteen kuin kulttuurihistoriankin alalta. Tässä luvussa keskityn ensimmäiseksi ajanvietekirjallisuutta koskevaan aiempaan tutkimukseen, josta työni kannalta relevantein on Kari Kallioniemen ja Hannu Salmen populaarikulttuurin historiikki *Porvariskodista maailmankylään*. Tämän jälkeen otan tarkasteluun aiemman yleisten kirjastojen aineistonvalintaa käsittelevän tutkimuksen, joista tärkeimpiä työni kannalta ovat Eija Eskolan teokset *Rukousnauha ja muita romaaneja: suomennetun kaunokirjallisuuden valinta yleisissä kirjastoissa 1880–1939* ja *Suosittelut, valitut ja luetut: kirjallisuus kirjastoissa 1918–1939*, sekä Pirjo Vatasen tutkimus *Sääty-yhteiskunnan kirjastosta kansalaisyhteiskunnan kirjastoksi: yleisten kirjastojemme murroskausi 1890-luvulta 1920-luvulle*.

3.1. Viihdekirjallisuus / ajanvietekirjallisuus

Ajanvietekirjallisuus on osa populaarikulttuuria, mikä osaltaan aiheuttaa sen määrittelemisen ongelmallisuuden. Kallioniemen ja Salmen (1995, 12) mukaan keskeinen ongelma populaarikulttuurin määrittelyssä on, että se tuntuu terminä viittaavan aina joko läsnä- tai poissaolevaan toiseuteen, joka on usein myös kategorinen ja jossain määrin arvottava määritelmä tietyistä elämänaalueista. Tällaisia määritelmiä ovat muun muassa massakulttuuri, kansankulttuuri, valtakulttuuri ja työväenkulttuuri. Kun käsitteen määrittelyssä lähdetään liikkeelle tällaisesta toiseuden ideasta, kytketään populaarin merkitys näiden muiden siihen liittyvien ryhmien määritelmiin, joilla kaikilla on oma historiansa ja merkityksensä. (Kallioniemi & Salmi 1995, 12). Näin ollen yksinkertaiselta tuntuvasta määritelmästä paisuu monitasoinen ja -ulotteinen käsityspä, joka vaatii monen eri osatekijän huomioimista. Populaarikulttuurin määritelmä ja siihen kuuluvien kulttuurituotteiden arvottaminen ovat myös aika- ja kulttuurisidonnaisia, mikä tulee aiheita käsittelevissä tutkimuksissa muistaa ottaa huomioon. Yhteinen tekijä erilaisissa populaarikulttuurin määritelmissä on kuitenkin se, että populaarikulttuurin tuottamiin kulttuurisiin objekteihin liittyy aina sisäänrakennettu pyrkimys mahdollisimman suuren yleisön tavoittamiseen. (Kallioniemi & Salmi 1995, 14–15.)

Kallioniemen ja Salmen mukaan populaarikulttuuri voidaan määritellä useasta eri lähtökohdasta käsin. Populaarikulttuuria voidaan heidän mukaansa tarkastella

- enemmistön kulttuurina
- (tajunta)teollisuutena
- mediakulttuurina
- taiteen negaationa ja viihteenä
- vastakulttuurina ja vastarinnan kulttuurina
- modernina kaupunkikulttuurina
- kansanperinteenä
- työväenkulttuurina ja karnevalismina
- katsomistapana, elämäntapana ja ideologiana.

Tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavimpia ja mielestäni parhaiten tutkimusajankohdan ajanvietekirjallisuuteen sopivia määrittelyn lähtökohtia ovat *populaarikulttuuri enemmistön kulttuurina* sekä *populaarikulttuuri taiteen negaationa ja viihteenä*.

Nykyinen taidekäsitteemme on perintöä 1800-luvulla vaikuttaneilta saksalaisilta romantikoilta, joiden taideteorian keskeinen käsite oli kansaan viittaava saksankielen sana *Volk*. Kallioniemen ja Salmen (1995, 13–14) mukaan romantiikan aika oli kiinnostunut kansankulttuurista ennen kaikkea elitisoivassa mielessä. Elitisointi tarkoitti tässä yhteydessä sitä, että kansalle ominainen identiteetti ja ainutlaatuisuus koettiin tärkeinä asioina, mutta niitä saattoivat täydellisesti tulkita ja kuvata vain nerot taiteen keinoin. Myöhemmin *Volk*-käsitteen rinnalle otettiin käyttöön latinan enemmistöön viittaava termi *populus*. Kansankulttuurin sijasta alettiin käyttää käsitettä populaarikulttuuri, joka vakiintui tarkoittamaan sekä enemmistön kulttuuria että toisaalta myös erityisesti sellaisia kulttuurituotteita, joita kulutetaan eniten.

Populaarikulttuurin voimakkainta kehityskautta oli 1800- ja 1900-luvun vaihteeseen osunut teollistumisen aikakausi, joka mahdollisti kulttuurituotteiden laajamittaisen jakelun kaikkiin kansankerroksiin teknisten innovaatioiden avulla. Tämä nopean kasvun aikakausi liitti populaarikulttuuriin negatiivisen konnotaation omaavan lisämääreen *massakulttuuri*. Massakulttuuri nähtiin yhtenä oireena kaupungistumisen aiheuttamasta länsimaisen kulttuurin perikadosta. (Kallioniemi & Salmi 1995, 13–14.) Kallioniemen ja Salmen mukaan massakulttuuri terminä romantisoii menneen ja näkee nykyisen maailman uhkaavana:

”Siihen sisältyy ajatus, jonka mukaan ihmiset ovat siirtyneet paikallisesta, autenttisesta ja yhteisöllisestä ’menneen ajan populaarikulttuurista’ kasvottoman, ylikansallisen ja kaupallisen massakulttuurin pariin, joka estää heitä oikealla tai alkuperäisellä tavalla havainnoimasta ympäröivää todellisuutta ja muodostamasta ’oikeaa tietoisuutta’ asioista”. (Kallioniemi & Salmi 1995, 15.)

Toinen ajanvietekirjallisuuteen sopiva populaarikulttuurin määritelmä on *populaarikulttuuri taiteen negaationa ja viihteenä*. Kallioniemen ja Salmen mukaan populaarikulttuuri rajaa käsitteellisesti itsensä selkeimmin suhteessa taideinstituutioon. Tämän rajapinnan ilmentymänä on muun muassa populaarikulttuurin tuotteiden turvautuminen tuttuihin ja hyväksi koettuihin (toisin sanoen tuottaviksi ja myyviksi havaittuihin) kaavoihin. Tekijät eivät siis yritä teoksillaan kehittää esimerkiksi uusia ilmaisun muotoja tai uudenlaisia esteettisiä tasoja, vaan keskittyvät pelkästään yleisön miellyttämiseen. Tästä tuottavuuden pyrkimyksestä johtuu myös se, että taidepiirien arvostusten mukaan viihteentekijällä ei ole taiteilijan luovuutta saatikka persoonallisuutta. (Kallioniemi & Salmi 1995, 24). Ainoa motiivi, joka tällaisten kulttuuristen objektien tuottamista ohjaa, on halu menestyä ja saavuttaa tuotteelleen mahdollisimman suuri käyttäjäkunta.

Samuli Nuotion, Keijo Perälän, Anneli Putkosen ja Pekka Gronowin muodostama toimituskunta on teoksessa *Lainakirja* pohtinut ajanvietekirjallisuudelle yhteiskunnan toimesta asetettuja sosiaalisia määreitä. Ajanvietekirjallisuuden tutkimuksessa on kyseistä kirjallisuudenlajia usein tarkasteltu esteettisestä viitekehuksesta käsin, jolloin ajanvietekirjallisuutta on totuttu pitämään heikkotasoisena nimenomaan esteettisessä mielessä. Esteettisesti heikkotasaisen kirjallisen teoksen ominaispiirteitä ovat kirjoittajien mukaan muun muassa yksinkertainen ja yksiulotteinen juoni, kaavamainen henkilökuvauksen sekä omaperäisyyden puute. Teemojen osalta eskapismi, väkivaltaisuus sekä moraaliset puutteet ovat tämän lajityypin ongelmakohtia. Kuitenkaan ei voida automaattisesti sanoa, että teos, josta edellä mainittuja teemoja löytyy, olisi ajanvietekirjallisuutta, sillä nämä teemat eivät itsessään ole yhteydessä teoksen taiteelliseen tasoon. Kirjallisuushistoria tuntee lukemattomia esimerkkejä taiteellisesti tasokkaista ja arvostetuista kirjallisista teoksista, jotka pitävät sisällään yhden tai useamman edellä mainituista teemoista. (Lainakirja 1973, 160.)

Ajanvietekirjallisuuden tunnusomaisin piirre on sen kohdistuminen yhteiskunnan valtaväestön viihdykkeeksi. Ajanvietekirjallisuudesta nauttivat julkisesti nimenomaan yhteiskunnan alemmat kerrokset, jotka ovat myös yhteiskunnan väestöryhmistä usein suurilukuisimpia. Se, että näiden

kerrosten kirjalliset mieltymykset on jätetty vuosikymmenten ajan täysin huomioimatta muun muassa kirjastojen toimesta, on Lainakirja-teoksen toimituskunnan mukaan vääritys, johon he vuonna 1973 vaativat oikaisua:

”Nykyinen asennoituminen on, tosin usein tiedostamatonta, elitismää ja yläluokan ihannoitua, jotka ovat tyypillisiä keskiluokan ominaisuuksia. Tietyt painotuotteet on vielä helppo leimata mitättömiksi, mutta ovatko ne ihmiset mitättömiä, joiden ainoa hengenravinto ne ovat ja jotka eivät mahdollisesti koskaan voisikaan raskaampaa ravintoa sulattaa?” (Lainakirja 1973, 162.)

Kirjan toimittajia olisi varmasti miellyttänyt tieto siitä, että 2000-luvun suomalaisessa yleisessä kirjastolaitoksessa on jo hyväksytty kansan syvien rivien maku yhdeksi kokoelmien muodostamisen periaatteista, ja ajanvietekirjallisuus on löytänyt tiensä enenevässä määrin kirjastojen hyllyille.

Erkki Seväsen mukaan Suomen kirjallisuusjärjestelmä oli sotien välisenä aikana vertikaalisesti eriytynyt. Eroa tehtiin sekä korkean ja matalan kirjallisuuden, että vakavan ja kevyen kirjallisuuden välillä. Korkean ja matalan kirjallisuuden erottelussa oli kyse taidekirjallisuuden ja harrastelijamaisen kirjallisuuden vastakkainasettelusta, jota ylläpitivät muun muassa kirjailijaliitot ja kirjallisuuden tutkijat. Vakavan ja viihteellisen kirjallisuuden erottelun ylläpitäjiä taas olivat ennen kaikkea kirjasto- ja koululaitos, jotka Seväsen mukaan edustivat kirjallisuusjärjestelmän kansanvalistuksellista sektoria. Nämä erottelut saattoivat joissakin tapauksissa olla keskenään ristiriidassa, sillä esimerkiksi kirjastolaitoksen asettaessa arvottamisen pohjalle kasvatukselliset näkökohdat, se saattoi asennoitua kielteisesti muiden professioryhmien taiteellisesti merkittävänä pitämiin teoksiin. (Sevänen 1994, 87.) Vaikka kirjastot siis suhtautuivatkin viihdekirjallisuuteen pienellä varauksella, eivät ne yleensä nähneet korkeinta taidekirjallisuutta sen paremmin kirjastoihin sopivana. Kirjastoihin sopivan kirjallisuuden raja meni jossain näiden kahden ääripään välissä.

Ajanvietekirjallisuuden sosiaalinen arvostus sekä se, millaiset teokset luetaan ajanvietekirjallisuudeksi, ovat vaihdelleet aikakausittain. Määrittelyyn vaikuttavat yhteisössä ja kulttuurissa vallitsevat arvot, normit ja asenteet. Yksittäisenkin teoksen arvostus ja kategorisointi ajanvietekirjallisuuteen tai arvokkaampaan kirjallisuuteen voivat vaihdella eri aikakausina. Ne mekanismit, jotka synnyttävät tietyn kirjallisuudenlajin tai yksittäisen kirjallisen teoksen arvostuksen tai arvostamatta jättämisen, eivät ole yksinkertaisia tai yksioikoisia. Toisaalta

ajanvietekirjallisuuden määrittely voi myös henkilökohtaisella tasolla vaihdella eri aikoina, riippuen esimerkiksi yksilön kirjallisen tietämyksen tasosta. (Malmio 1999, 290.) Kirjallisten tuotteiden arvostukseen vaikuttavat tekijät ovat usein täysin teoksen sisällöstä riippumattomia. Tällaisia tekijöitä voivat olla esimerkiksi kirjan kustantaja, kirjan ulkoasu, myyntikanavat tai kirjailijalle eri tahojen toimesta luotu maine. (Lainakirja 1973, 161.) Hyvänä esimerkkinä voisi ajatella eroa pehmeäkantisen ja kovakantisen kirjallisuuden arvostuksen välillä. Esimerkiksi pehmeäkantista kirjallisuutta pidettiin pitkään automaattisesti kovakantista kirjallisuutta kevyempänä ja heikkotasoisempaan.

Kristina Malmio tuo esille yhden ajanvietekirjallisuuden määrittelyn problematiikkaan olennaisesti liittyvän seikan. Ajanvietekirjallisuutta käsittelevässä tutkimuksessa tulee aina muistaa se aiheen määrittelyyn liittyvä seikka, ettei ajanvietekirjallisuudeksi voi lukea pelkästään hupaisia ja iloisen kevyitä teoksia. Ajanvietekirjallisuuden perustavin määre, lukunälän tyydyttäminen, saattaa toteutua myös teoksissa, jotka ovat aiheeltaan vakavia. Erityisen vaikeaksi 1900-luvun alkuvuosikymmenten kirjastopiireissä tyylilajin määrittely koettiin Malmion mukaan nykyä ja naisten elämää käsittelevien romaanien kohdalla (Malmio 1999, 289–290.) Ei siis mikään ihme, etteivät kirjastoammattilaiset pystyneet luomaan yksiselitteistä ja pysyvää koodistoa ajanvietekirjallisuuteen suhtautumisessa. Koska valtion kirjastojohdon ylimmällä tasolla ei ollut selkeää, yksiselitteistä ohjenuoraa ajanvietekirjallisuuden määrittelyyn, on selvää, että tämä tilanne heijastui yksittäisiin kirjastoihin epävarmuutena siitä, mitä sai ja mitä ei saanut hankkia.

3.2. Suomalaisten yleisten kirjastojen aineistonvalintaa käsittelevä tutkimus

Ihmisen tarpeet voidaan jakaa kolmelle eri tasolle: primäärisiin, sekundäärisiin ja tertiäärisiin. Kirjastolaitos instituutiona kuuluu ihmisen tertiääristen tarpeiden tyydyttäjiin. Tämä tarkoittaa sitä, ettei kirjastojen olemassaolo ole ihmiselle elinehto, vaan kirjastot kuuluvat vapaa-ajan palveluihin ja niitä perustetaan vasta sitten, kun yhteiskunnan välttämättömät toiminnot on turvattu. (Hietala 1999, 11.) Niinpä kirjastojen perustaminen ei ole toimivan yhteiskunnan kannalta elintärkeää, vaan se kertoo kansalaiset huomioon ottavasta yhteisöstä, jossa kannustetaan oppimiseen ja itsensä sivistämiseen. Kirjastolaitos voidaan nähdä myös yhtenä tietoteollisuuden ilmenemismuotona, jonka kautta kasvatusinstituutio vaikuttaa. Kirjastojen tavoitteet ovat aina riippuvaisia ympäröivän yhteiskunnan tavoitteista ja niiden toiminta seuraa mielipiteiden ja ihanteiden muutoksia. (Shera 1965; tässä Vatanen 2002, 15.) Erkki Seväsén esittelemän Althusserin teorian mukaisessa

valtiolaitosten jaossa repressiivisiin (ehkäiseviin) ja ideologisiin (aatteellisiin) koneistoihin sijoitetaan kirjastolaitos osaksi ideologisten laitosten luokkaa (Sevänen 1994, 27). Kirjastolaitoksen ideologian pohjalla vaikuttivat 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä kansanvalistukselliset motiivit.

Pirjo Vatanen on tarkastellut suomalaisen yleisen kirjastolaitoksen taustalla vaikuttavan amerikkalaisen kirjastoatteen rantautumista Suomeen 1890-luvun ja 1920-luvun välisenä aikana. Vatanen tutkimuksen viitekehystenä toimii innovaatiotutkimus ja keskeisenä käsitteenä *kirjastoinnovaatio*. Innovaatioiksi käsitetään yleensä erilaiset teolliset ja tekniset keksinnöt, mutta abstraktit ideatkin voivat olla innovaatioita. Kirjastoinnovaation pontimena on kirjastoate, jonka tavoitteena on saavuttaa lukemisharrastuksen ja sen edistämisen avulla yksilön ja yhteiskunnan henkisen ja taloudellisen hyvinvoinnin kannalta toivottuja tuloksia. Näin ollen yhteiskunnan tehtävänä on tarjota ilmaiseksi kirjaston palveluja tyydyttämään kansalaisten kaikkinaisia tiedon-, henkisen kasvun ja virkistykseen tarpeita. Kirjastoliike tarkoittaa täten jatkuvan kansalaiskasvatuksen mahdolliseksi tekemistä. (Vatanen 2002, 14.) Marjatta Okko (1991; tässä Mäkinen 1997, 51–52) taas näkee kirjastoatteen ytimenä tiedon itseisarvon sekä tiedon käyttämisen oppimiseen ja ymmärtämiseen oppimisen ja ymmärtämisen itsensä vuoksi. Sekä kirjastoatteen että sen käytännön sovelluksen, kirjastolaitoksen, taustalla vaikuttaa ajatus kirjallisuudesta oppimiseen ja ymmärtämiseen tähtäävän itsekasvatuksen välineenä.

Nykyisenkaltainen suomalainen kirjastolaitos on yksi niistä yhteiskuntamme instituutioista, jotka luotiin aikoinaan kansansivistyksellisten päämäärien toteuttamiseksi. Näitä päämääriä olivat muun muassa lukutaidon yleinen edistäminen kaikissa, etenkin alimmissa kansankerroksissa sekä tiedon ja valistuksen levittäminen kaikille kansalaisille. Edellytyksenä näiden tavoitteiden toteutumiselle oli se, että kansalla oli mahdollisuus saada käsiinsä kirjallisuutta edullisesti tai jopa ilmaiseksi. (Eskola 1991, 8.) Yleisen kirjaston kulttuuritehtävä nähtiin hyvin monipuolisena ja uskottiin, että hyvin hoidetun kirjaston avulla oli mahdollista saada suuria aikaan.

Merirannan (1984, 8) mukaan aineistonvalintaa ei koskaan suoriteta neutraaleissa olosuhteissa, vaan aina tietyssä historiallisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa, jossa kirjojen valintaa ohjaavat tietyt kriteerit. Nämä kriteerit heijastuvat käytännön kirjanvalintaprosessiin erilaisina normeina. Kirjastojen aineistonvalintaa säätelevät normitasolla sekä kirjoittamattomat että kirjoitetut normit (Eskola 1991, 8). Tutkimusajankohdan kirjoitettuihin normeihin tärkeimpänä kuuluu vuoden 1928 kansankirjastolaki, jossa rajattiin kirjastoille suunnatun valtionavun saamisen ehdot. Yksi näistä

ehdoista kohdistui suoraan kirjojen valintaan (tästä enemmän luvussa 4.1). Kirjoittamattomiin normeihin taas kuului muun muassa aikakauden asenteita ja mielipiteitä heijastava yleinen aineistonvalintaa koskeva keskustelu, jota käytiin esimerkiksi sanomalehdissä kirjasto- ja valistusväen toimesta. Normien, lähinnä kirjoitettujen, omaksumista valvottiin valtionapuun sidotun kirjastotarkastajajärjestelmän avulla. Kirjastotarkastajat kiersivät oman tarkastusalueensa kirjastoissa tietyin väliajoin, tarkistivat valtionavun piiriin kuuluviin kirjastoihin hankitut kirjat ja tarvittaessa poistivat ne, joita valtion kirjastohallinto ei nähnyt sopiviksi kirjastoihin (Eskola 2004, 53).

Kirjastotyön pohjimmaisena tarkoituksena nähtiin valistuksen, sivistyksen ja kasvatuksen edistäminen. Tämän päämäärän toteuttamisessa keskeisessä roolissa oli kirjojen valinta. (Eskola 1991, 23.) Tarkan aineistonvalinnan avulla toivottiin edistettävän suotuisia ilmiöitä ja aatteita, mutta nimenomaan käyttäjien ehdoilla ja ilman laajamittaista sensuuria (Vatanen 2002, 30). Vaikka aineistonvalinnan kriteerit olivat paikoin hyvin tiukat, halusivat aineistonvalitsijat ja aineistonvalinnan ohjeistajat tiukasti karttaa holhoavaa otetta, jonka ei nähty kuuluvan moderniin kirjastotyöhön. Aineistonvalinnan tuli tapahtua tiettyjä periaatteita noudattaen, sillä pelkkä ylimalkainen lukemisen tarjoaminen oli periaatteettomuutta, joka ei voinut kirjastoaatetta toteuttaa (Kannila 1966, 42). Valinnan lähtökohtana ei myöskään ollut ilmestyneen kirjallisuuden koko joukko, vaan nimenomaan kirjanvalitsijoiden luoma kaanon, joka ei välttämättä ollut laisinkaan kirjallisuushistorian kaanonin hyväksymää kirjallisuutta. (Eskola 1991, 8; Vatanen 2002, 80.) Kirjastokirjallisuus oli siis tyypillistä oman aikansa suosittua kirjallisuutta. Helle Kannila korosti kirjoituksissaan useasti sitä, että aineistonvalinnan ongelmat syntyivät pelkästään kaunokirjallisten teosten kohdalla, koska arvotonta tietokirjallisuutta oli markkinoilla vähän, jos ollenkaan (ks. esim. Kannila 1931, 74).

Osa kirjastoammattilaisista sekä kirjastojen asiakkaista koki, että kirjastojen tehtävänä oli tarjota kansalaisille heidän haluamaansa kirjallisuutta, koska kirjat kirjastoihin hankittiin pääosin verovaroin. Hankittavien kirjojen joukosta tuli kuitenkin jättää pois ala-arvoiset ja vahingollisiksi katsotut kirjat. Ennen kirjastolaitoksen valtiollistamista 1920-luvulla monet kirjastot toimivat lahjoitusvaroin, jolloin kirjastojen toimintaperiaatteet muodostuivat ylemmistä yhteiskuntaluokista tulevien lahjoittajien periaatteiden mukaisiksi. Yhtenä syynä siirtymisessä lahjoitusten avulla toteutetusta kokoelman kartuttamisesta verovaroilla suoritettuun aineistonhankintaan oli se, että haluttiin hävittää kuva kirjastoista ”köyhänapuna” ja luoda sen sijaan mielikuva kirjastoista kansan itsensä omistamina ja hallinnoimina paikkoina, joista he todella saivat haluamaansa luettavaa

(Vatanen 2002, 88). Tätä näkemystä Vatanen nimittää kysyntäteoriaksi, jonka vastaparina toimii arvoteoria. Arveteorian mukaisesti suoritettussa aineistonvalinnassa keskityttiin hankkimaan vain parhaita kirjoja riippumatta siitä, mitkä olivat kirjaston toimintaympäristön tarpeet. Kysyntäteorian ja arveteorian suhde ilmeni 1900-luvun alun kirjastomaailmassa keskusteluna amerikkalaisen ja saksalaisen kirjastoatteen soveltamisesta ja siirtymisestä saksalaistyyppisestä, holhoavasta kirjastosta kohti amerikkalaistyyppistä ”tietovarasto-kirjastoa”.

Markku Meriranta on tutkinut Kansanvalistusseuran vaikutusta kirjastojen aineistonvalintaan. Hän kohdisti tarkastelunsa kauno- ja tietokirjallisuuden suositellusta suhteesta kirjastoissa vallinneisiin käsityksiin, sekä siihen, kuinka hyödyllisinä kyseiset kirjallisuudenlajit nähtiin kansanvalistuksellisten päämäärien suhteen. (Meriranta 1984, 9.) Kansanvalistusseura perustettiin vuonna 1874, ja se sai oman kirjastovaliokuntansa vuonna 1893. Meriranta käytti valistuksellisen aineistonvalinnan historiaa kartoittaessaan aineistonaan Kansanvalistusseuran ohjelmaa, toimikunnan, kirjastovaliokunnan ja juhlakokousten pöytäkirjoja, vuosikertomuksia, sekä kirjastostipendiaattien kertomuksia.

Kirjastojen aineistonvalinnan ohjeistajista oli Merirannan mukaan erotettavissa kahden eri linjan edustajia. Ensimmäisen ryhmän muodostivat niin sanotun kansanvalistuksellisen suunnan edustajat, joiden mielipiteitä ohjasi ennen kaikkea kansanvalistusaate. Toisen ryhmän muodostaneet ohjeistajat olivat kirjallisuuden asiantuntijoita, joilla moraaliset ja valistukselliset seikat eivät olleet ensisijaisia kirjallisuutta arvotettaessa. (Meriranta 1984, 96.) Kansanvalistuksellisen suunnan edustajat kantoivat ennen kaikkea huolta siitä, millainen vaikutus kirjaston vajavaisesti suorittamalla aineistonvalinnalla olisi kehittymättömään rahvaaseen (Meriranta 1984, 97). Näiden kahden ryhmän väliin jäi vielä kolmas ryhmä, joka aatteellisuudeltaan oli kahden edellä mainitun ryhmän välimaastossa (Eskola 1991, 16). Aineistonvalintakeskustelu yhdistyi valistuksen diskurssissa hyvin voimakkaasti lukutaitokeskusteluun.

Eija Eskola on tutkinut laajasti yleisten kirjastojen aineistonvalintaa 1800-luvun lopulla sekä 1900-luvulla. Hän on kohdistanut tarkastelunsa keskikokoisiin ja pieniin kirjastoihin, koska hänen mukaansa isojen kirjastojen saamat suuremmat määrärahat ovat mahdollistaneet laajempimittaisen hankinnan, jonka tarkastelua hän ei ole kokenut yhtä antoisaksi (Eskola 1991, 12). Eskola käyttää aineistonvalitsijoita ja aineistonvalinnan ohjeistajia kuvatessaan niin sanottua portinvartijateoriaa. Portinvartijalla Eskola tarkoittaa tiedonvälittäjää, joka saattaa toiminnoillaan ja asenteillaan vaikuttaa tiedon edelleenvälittämiseen. Tässä tapauksessa portinvartijoina toimivat arvostelijat ja

kirjanvalitsijat, jotka ovat olleet riippuvaisia sekä oman aikansa kirjallisuuskäsityksistä että siitä, millaisena kirjastojen toiminnan tavoitteet ja päämäärät on kunakin aikakautena nähty (Eskola 1991, 15).

Teoksessaan *Rukousnauha ja muita romaaneja* Eskola on kartoittanut suomennetun kaunokirjallisuuden leviämistä kirjastoihin sekä sen vastaanottoa ja sulautumista osaksi kansallista kulttuuria 1880-luvun ja toisen maailmansodan alun välisenä aikana, jolloin hänen mukaansa vallitsi varsinainen suomalaisen/suomenkielisen kulttuurin ja kirjallisuuden kehityskausi. Tämän lisäksi Suomen ja suomalaisen kulttuurin yhteydet ulkomaailmaan vakiintuivat, mikä mahdollisti myös ulkomaisen kirjallisuuden käänös-, julkaisu- ja levitystoiminnan. Eskolan päätavoitteena oli selvittää, kuinka suomennettu kaunokirjallisuus otettiin yleisissä kirjastoissa osaksi kansallista kulttuuriamme. (Eskola 1991, 7.) Eskolan mukaan kirjastoihin valittiin pääsääntöisesti sellaista suomennettua kaunokirjallisuutta, joka tuki suomalaisen kulttuurin ja alkuperäisen suomalaisen kirjallisuuden konventioita (Eskola 1991, 103). Myöhemmin Eskola ulotti tarkastelunsa koskemaan myös muita kirjallisuuden lajeja sekä lukemisen traditioita. Vuonna 2004 ilmestyneessä väitöskirjassaan *Suosittelut, valitut ja luetut: kirjallisuus kirjastoissa 1918–1939* Eskola pyrki luomaan kokonaisvaltaisen kuvan maailmansotien välisenä aikana vallinneista käsityksistä koskien toivottua ja ei-toivottua lukemista, hyvää ja huonoa kirjallisuutta sekä selvittämään näiden käsitysten pohjalta johdettujen periaatteiden omaksumista käytännön kirjastotyöhön yksittäisten esimerkkikirjastojen avulla.

Kirjastojen kaunokirjallisuuden valinta on sijoittunut taidekirjallisuuden ja keveimmän viihdekirjallisuuden välimaastoon painopisteen ollessa kuitenkin lähempänä kevyempää kirjallisuutta (Eskola 1991, 108). Painopisteen sijoittuminen kirjallisuuden kevyempään päähän lienee pääasiassa kirjastojen asiakkaiden ja heidän toivomustensa aikaansaannosta. Kirjastojen arvomaailma oli 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla hyvin porvarillinen, mutta ei varsinaisesti oikeistolainen. Eskolan (2004, 17) mukaan aineistonvalintaa ohjanneet arvot ja normit eivät olleet 1900-luvun alkupuolen yleisissä kirjastoissa luonteeltaan nationalistis-korkeakulttuurisia, kuten vielä 1970-luvun tutkimuksessa, ja jopa vielä 1990-luvulla eräiden tutkijoiden toimesta todettiin. Kirjastot saivat hankkia sekä kauno- että tietokirjallisuutta poliittisen keskustan molemmilta puolilta. Poliittisuutta suurempi ongelma oli nimenomaan kirjallisuuden viihteellisyyden taso. Toisaalta sekä ”helpolle” että ”vaikealle” kaunokirjallisuudelle nähtiin oma sijansa kirjastojen kokoelmissa, sillä haastavamilla teoksilla pyrittiin kasvattamaan lukijoita, kun taas helpommilla kirjoilla pyrittiin houkuttelemaan uusia lukijoita kirjaston käyttäjiksi (Vatanen 2002, 12).

4. Yleisten kirjastojen aineistonvalinnan ohjeistus vuosina 1918–1938

”Hyllyjä ei saa täyttää kirjoilla, jotka vain niitä kaunistavat kenenkään niitä lukematta, mutta toiselta puolen tulee muistaa, että jos oikea henkilö oikealla ajalla saa luettavakseen kirjan, joka hänelle voi muodostua elämykseksi – olkoon sitten kysymyksessä Ilias tai Sähkötekniikan oppikirja – merkitsee se yhteiselle sivistykselle paljon enemmän, kuin jos kaksikymmentä henkilöä lukee saman ajanvietekirjan, jonka heti luettuaan unohtavat.” (Kannila 1922, 37.)

Tämän luvun tarkoituksena on muodostaa yleiskäsitys niistä keinoista, joiden avulla valtion kirjastojohto ohjaili yksittäisten kirjastojen suorittamaa aineistonvalintaa. Kirjastojen toteuttama aineistonvalinta ei ollut täysin siitä vastaavien henkilöiden, joko yksittäisten kirjastonhoitajien tai kirjastolautakuntien, käsissä. Valinnan yleiset periaatteet johdettiin sekä säädöksistä, joista tärkeimpänä vuoden 1928 Kansankirjastolaki, että erilaisista kirjastonhoidon oppaista. Näistä oppaista tärkeimpiä olivat tutkimusajankohtana A. H. Bergholmin *Kirjojen valinnasta kirjastoihin* sekä Helle Kannilan vuonna 1922 ilmestynyt *Kirjastonhoidon opas*, josta ilmestyi toinen, uudistettu painos vuonna 1931. Valtion kirjastohallinnon ja kirjastoammattilaisten taholta suoritettua ohjeistuksen lisäksi tarkastelen tässä luvussa lyhyesti tutkimusajankohtana käytyä aineistonvalintaa koskevaa keskustelua Kirjastolehdessä julkaistujen puheenvuorojen kautta.

4.1. Aineistonvalinnan yleiset periaatteet

Kirjastot ovat yksi kirjallisuuden välityslaitoksista. Ne kuuluvat yhdessä kirjakauppojen kanssa niin sanottuihin primaarisiin (kirjojen)välityslaitoksiin, joita kutsutaan ”materiaalisiksi” laitoksiksi siinä mielessä, että niiden toiminnan on yleisesti ajateltu rajoittuvan julkaistujen kirjojen saattamiseen yleisön ulottuville. Sevänen mukaan tämän kaltaisella neutraalisuusajatuksella ei voida kuitenkaan kuvata Suomessa sotien välillä valtiollisesti johdetun kirjastotoimen piirissä vallinnutta tilannetta, sillä niin sanotun ensimmäisen tasavallan oloissa kirjastot karsivat välittämäänsä kirjallisuutta ennen kaikkea ideologisin perustein. (Sevänen 1994, 27.) Ideologisen perustana toimi kirjastojen kansanvalistuksellinen funktio. Valtio ei siis nähnyt kirjastolaitosta ensisijaisesti kirjallisuuden välityskanavana, vaan pikemminkin osana kansansivistystyötä sekä ennen kaikkea kansakoulujärjestelmän täydentäjänä ja itsenäisten jatko-opintojen mahdollistajana.

Kirjastojen aineistonvalintaa säätelivät sekä kirjoittamattomat että kirjoitetut normit, joista osa oli valtion kirjastohallinnon antamia säädöksiä, osa maamme kirjastoammattilaisten joukossa muodostuneita asenteita ja mielipiteitä (Eskola 1991, 8). Kirjastotyön pohjimmaisena tarkoituksena oli valistuksen, sivistyksen ja kasvatuksen edistäminen ja tämän päämäärän toteuttamisessa aineistonvalinta nähtiin keskeisenä keinona (Eskola 1991, 23). Kirjastojen aineistonvalintaa säädeltiin viralliselta taholta valtionavustusten jakamisen sekä kirjastotarkastajaorganisaation kautta.

Aineistonvalinta nähtiin hyvin tärkeänä osana uudenlaisen, yleisen ja valtiollisesti johdetun kirjastolaitoksen toimintaa. Aineistonvalinnan toteuttamisessa tuli noudattaa suurta tarkkuutta, sillä vääränlaista ja sopimatonta kirjallisuutta ei saanut päästä rahvaan ulottuville. Alemmilla kansankerroksilla ei ajan käsityksen mukaan ollut välttämättä kykyä erottaa kunnollista ja haitallista kirjallisuutta toisistaan. Vaikka kansanvalistuspiirien tavoitteena olikin yhteisön kaikille jäsenille tarkoitettu kirjastolaitos, kuului rahvaankirjastoja hallinnut ajatusmaailma, toisin sanoen jako rahvaaseen ja yläluokkaan, läpi vielä yleisen kirjastolaitoksen alkuaikoina. Myöhemmin kirjaston käyttäjät jaettiin kirjastonhoidollisessa keskustelussa kehittyneisiin ja kehitymättömiin lukijoihin. Yleensä tämä jaottelu noudatteli jakoa suurten (kaupungit) ja pienten (maaseutu) kirjastojen asiakkaisiin. Niin aineistonvalinnan kuin koko kirjastotoiminnankin perustana nähtiin edesvastuu siitä mikä on kirjaston jakaman aineiston todellinen vaikutus käyttäjiinsä.

Aineistonvalintaan liittyviä ongelmia nähtiin olevan ennen kaikkea pienillä kirjastoilla, joiden epäpätevät ja sivutoimiset hoitajat eivät välttämättä omanneet samanlaista kirjallista tietämystä tai ymmärtämystä kirjastotyön päämääristä kuin suurempien kirjastojen päätoimiset hoitajat ja johtokunnat. Aineistonvalinnan epäonnistumiseen nähtiin useita syitä, joista tärkeimmät olivat Hellin Hendolinin (1933, 29–31) mukaan seuraavat:

- valinnan suorittajilta puuttui kirjallisuuden tai kirjaston käyttäjien tuntemus
- valitsija asetti oman henkisen tasonsa määrääväksi kirjojen valinnassa
- valitsija halusi itse tutustua ”huudossa oleviin” kirjoihin
- kirjojen halpa hinta määräsi ensisijaisesti valintaa.

Kirjastojen aineistonvalinnan tuli siis tapahtua tiettyjä periaatteita noudattaen, sillä pelkkä ylimalkainen lukemisen tarjoaminen ei kirjastoaatetta toteuttanut. (Kannila 1966, 41–43.) Kirjasto

ei saanut olla pelkkä kirjojen välittäjä, vaan sen kokoelman tuli palvella kirjaston toimintaympäristön sille asettamia tavoitteita ja päämääriä. Näin ollen jokaisen kirjan tuli toteuttaa tätä päämäärää, eli palveltava kirjaston sivistystehtävää sellaisena kuin se esiintyi siinä ympäristössä, jossa kirjasto toimi. Mikäli jokin kirja ei tätä päämäärää toteuttanut, ei sen paikka ollut kyseisen kirjaston hyllyssä, oli teoksen taiteellinen tai käytännöllinen arvo mikä tahansa. Tämän periaatteen mukaisesti myös kevyempi kirjallisuus siis hyväksyttiin osaksi kirjaston kokoelmia, mikäli se edellä mainittua tarkoitusta palveli. (Hendolin 1933, 29.) Hendolinin näkemys on varsin liberaali ja sai sellaisena varmasti kannattajia kirjastoväen keskuudesta. Yleinen näkemys aineistonvalinnasta ei kuitenkaan ollut näin suvaitseva. Kirjastoväen keskuudesta löytyi erilaisia ja eri ääripäihin sijoittuvia mielipiteitä kokoelmanmuodostusta määräävistä periaatteista.

4.2. Lait ja asetukset

Kunnallisen kirjastolaitoksen lakisäätöisiä valvontaelimiä olivat kirjastotoimikunta ja sen alainen kirjastotoimisto, jonka johtajana toimi vuosina 1921–1949 kirjastoneuvos Helle Kannila (vuoteen 1938 asti Cannelin). Lakien ja asetusten kannalta tärkeimpinä kirjastotoimeen vaikuttivat vuoden 1928 kansankirjastolaki sekä heti sen perään annettu asetus kansankirjastoista.

Tammikuun ensimmäisenä päivänä vuonna 1929 voimaan tulleen kansankirjastolain ensimmäisessä pykälässä todetaan, että kansankirjastotoiminnan tavoitteena on kansansivistyksen kohottaminen ja kansalaisten itseopiskelun edistäminen (Kansankirjastolaki 1928). Kuntien oli mahdollista saada vuotuista valtionapua 50 prosenttia alueellaan sijaitsevien kirjastojen todellisista menoista, joihin muiden asioiden ohella kuului myös kirjallisuuden ostaminen. Ennen vuoden 1928 kansankirjastolakia valtionavustusten perusteet olivat erilaiset maalaiskunnille ja kaupungeille. Vuonna 1921 määriteltyjen valtioavustusehtojen mukaan maaseudun kirjastot saivat tietokirjallisuuden ostoon valtionapua yhtä paljon kuin he mainittuihin hankintoihin olivat kuluttaneet edellisenä vuotena. Kaunokirjallisuuden osalta vastaava osuus oli 75 prosenttia. Kaupunkien oli mahdollista saada tietokirjallisuuden hankintaan 50 prosenttia sekä kaunokirjallisuuden hankintaan 40 prosenttia edellisen vuoden hankintakulujen perusteella. Avustuskatto oli kantakirjastojen osalta 3 000 markkaa ja piirikirjastojen osalta 500 markkaa vuodessa. Eskolan (2004, 49–50) mukaan tämänkaltaisen kirjastopolitiikan tarkoituksena oli saada maaseudun kirjastoihin tietokirjallisuutta. Kookkaammille kaupunginkirjastoille avustuksella ei ollut suurtakaan merkitystä, sillä avustuskaton alhaisuus jätti saatavan avustuksen mitättömän

pieneksi varsinaisiin kirjahankintoihin verrattuna.

Valtionavun saamisen yhtenä ehtona oli, ettei kirjastoon hankittu kirjallisuus ollut epäsiiveellistä tai muuten ala-arvoisena pidettävää. Tämä kirjastolain neljästoista pykälä oli aineistonvalinnan kannalta hyvin keskeinen, ja sen nähdään kohdistuneen ennen kaikkea viihdekirjallisuuden hankinnan kontrollointiin (Sevänen 1994, 70). Eija Eskola huomauttaa vielä lisäksi, että suurimmaksi haasteeksi koettiin nimenomaan ala-arvoisen kirjallisuuden leviämisen estäminen, sillä epäsiiveellistä kirjallisuutta julkaistiin vähemmän (Eskola 2004, 255).

Säännösten toteuttamista valvottiin kirjastotarkastajien avulla, jotka säännöllisesti tarkistivat kirjastoihin hankitut kirjat ja tarvittaessa poistivat kokoelmista ne, jotka eivät olleet soveliaita (Eskola 2004, 52–53). Eskola kiinnittää huomion myös siihen, että kirjastotarkastajien suorittama ala-arvoisen ja epäsiiveellisen kirjallisuuden määrittäminen oli usein tapauskohtaista ja riippui esimerkiksi kirjaston koosta, sijainnista ja käyttäjäkunnasta. Niinpä jossakin kirjastossa näistä syistä hankkimatta jätetty kirja saattoi toisen kirjaston hyllystä löytyä. Tällaisissa tapauksissa kyse ei välttämättä ollut siitä, että kirjastoissa olisi niskuroitu auktoriteetteja vastaan ja hankittu tietynlaista kirjallisuutta ohjeista ja neuvoista välittämättä. Auktoriteetteja todella kuunneltiin, sillä esimerkiksi Arvosteleva kirjaluettelo jakeli yleisesti neuvoja yksittäisten teosten tasolla siitä, millaisten tai/ja minkä kokoisten kirjastojen kokoelmiin kukin teos sopi.

4.3. Kirjastonhoidon oppaat

Kirjastonhoidon oppaiden tarkoituksena oli opastaa sekä pää- että sivutoimisia kirjastonhoitajia kaikkiin kirjaston ylläpitoon ja toimintaan liittyvissä asioissa. Näihin kuuluivat niin kirjastotekniset asiat, kuten erilaisten lainaus- ja luettelointitekniikoiden esittelemine, kuin myös kirjaston kansanvalistukselliseen ja sivistykselliseen funktioon liittyvien asioiden selostaminen muun muassa aineistovalinnassa opastamalla. Arvostelevan kirjaluettelon tavoin oppaiden pääasiallisena kohdeyleisönä ja lukijakuntana nähtiin maalais kuntien ja pienten kaupunkien kirjastot. 1800- ja 1900-lukujen vaihde oli merkittävää kirjastojen perustamisen ja uudelleenjärjestämisen aikaa, mikä myös osaltaan edellytti kunnollisen opaskirjallisuuden olemassaoloa.

4.3.1.

A. H. Bergholmin Kirjojen valinnasta kirjastoihin

A. H. Bergholmin kirjastonhoidon opas ilmestyi 1917. Tyyliään ja painoituksiltaan hyvin amerikkalaistyyppinen, toisin sanoen yleisten kirjastojen periaatteita (Public Library Movement) painottava opas käsittelee pelkästään aineistonvalintaa. Filosofian tohtori A. H. Bergholm toimi Suomen kirjastoseuran johtokunnan puheenjohtajana vuosina 1920–1924 sekä Eduskunnan kirjaston kirjastonhoitajana ja kirjastonjohtajana. Bergholmin opas sisältää vain 16 sivua, mutta vähäisestä sivumäärästä huolimatta siinä ehditään käsittelemään suhteellisen perusteellisesti kirjastojen kannalta tärkeimmät kirjallisuuden lajit. Nämä lajit olivat Bergholmin mielestä:

- yhteiskunnallinen kirjallisuus
- maanviljelyskirjallisuus
- teollisuutta käsittelevä kirjallisuus
- kotiseutukirjallisuus
- (isänmaan) historiaa käsittelevä kirjallisuus
- elämäkerrallinen kirjallisuus
- matkakertomukset ja maantieteelliset kuvaukset
- luonnontieteellinen kirjallisuus, sekä
- kaunokirjallisuus.

Bergholmin mukaan nämä edellä mainitut kirjallisuudenlajit muodostivat kirjastoon hyvän ja tasapainoisen kokoelman, joka toteutti myös yleisen kirjaston periaatetta.

Bergholm näki kirjaston yhteiskunnan kannalta kasvattavana voimana, jonka tehtävänä oli tarjota kansalaisille sekä uusia sivistysmahdollisuuksia että jalostavaa ajanvietettä. Kirjastojen tuli hankkia sekä tietokirjoja että kaunokirjallisuutta, sallipa Bergholm hankittavan jossain määrin myös viihteellistä kirjallisuutta. Bergholmin käsityksen mukaan kirjaston toimintaperiaatteet olivat ”hyvin jaloja”. Kirjavalinnoista vastaavan tuli muistaa tämä seikka ja hankkia vain sellaista kirjallisuutta, joka tuki tätä ”jalouden periaatetta”. Mikäli kirjoja hankittaisiin ilman harkintaa, olisi vaarana kirjaston asiakkaiden ”moraalisen tason aleneminen” ja ”tietojen hämmentäminen”.

Kaunokirjallisuuden tuli Bergholmin mukaan olla ”elämän voimia edistävää, karaisevaa, eikä alaspainavaa ja rumentavaa” (Bergholm 1917, 12). Kotimaisen kaunokirjallisuuden sopivuudessa Bergholm ei nähnyt ongelmaa, vaan hän kehotti keskittämään tarkkailun nimenomaan

käännöskirjallisuuteen. Bergholmin mukaan ”huono” kaunokirjallisuus ”jos se sitä nimeä ansaitsekaan, tarkoittaa yksinomaan intohimojen kiihoittamista, hermojen jännittämistä ja alhaisen mielikuvituksen tyydyttämistä” (Bergholm 1917, 12–13). Tällaisella huonolla kaunokirjallisuudella ei ollut mitään tekemistä hyvän kirjallisuuden kanssa, joka ”kiihoittaa elämää edistäviä intohimoja ja luo mielikuvitukselle maailman, jossa se löytää viihdytystä jokapäiväisen elämän yksitoikkoisuuden vaihteeksi ja antaa uutta sisällystä lukijan omalle sisälliselle elämälle” (Bergholm 1917, 13). Bergholmin mielestä kirjastot eivät saaneet hankkia epäsiiveellistä, rikoksiin kiihottavaa tai muulla tavoin ala-arvoista kirjallisuutta.

Vaikka Bergholmin opas keskittyikin ohjeistamaan pelkästään kirjojen valinnassa, ei se sisältänyt varsinaista kirjallista valinnan tueksi, kuten esimerkiksi vanhin Suomessa ilmestynyt kirjastonhoidon opas Valfrid Vaseniuksen *Neuvoja kansakirjaston hoidosta ynnä luettelo kansakirjastoihin sopivista kirjoista* vuodelta 1891. Tämä tukee mielestäni aiempaa huomiotani Bergholmin oppaan amerikkalaispainottuneisuudesta. Kirjastojen toivottiin voivan toimia valintoja tehdessään suhteellisen vapaasti oma toimintaympäristönsä huomioiden ja oppaan antamia suuntaviivoja noudattaen, ilman jäykkää ylhäältäpäin säätelyä.

4.3.2. Kannilan Kirjastonhoidon opas

”Johtoajatuksena on pidettävä sitä, että ostettavassa kirjassa aina tulee olla jotakin hyvää – taiteellista arvoa, kasvattavaa tendenssiä, älykästä juonen sommittelua, vieraiden maiden olojen oikeaa kuvailua, oman kansan olojen ymmärtämystä tai jotakin muuta, mutta positiiviset hyvät puolet eivät saisi kokonaan puuttua siinäkään tapauksessa, ettei kirjassa voida osoittaa olevan mitään suorastaan vahingollista.”

(Kannila 1931, 75.)

Eija Eskola luonnehtii Helle Kannilaa keskeiseksi aikakautensa aineistonvalinnan ohjaajaksi. Päätoimensa, eli Valtion kirjastotoimiston johtajuuden ohella hän toimi myös kirjastonhoitajien kouluttajana, oppikirjojen tekijänä sekä kirjallisuusarvostelijana muun muassa Arvostelevassa kirjaluetelossa (Eskola 2004, 134). Tämän lisäksi hän otti hyvin aktiivisesti osaa kirjastonhoidolliseen keskusteluun erinäisissä sanoma- ja aikakauslehdissä. Kannilaa voikin siis hyvällä syyllä kutsua 1900-luvun keskeiseksi kirjastovaikuttajaksi.

Helle Kannila julkaisi Kirjastonhoidon oppaansa vuonna 1922. Tästä oppaasta on otettu useita uudistettuja painoksia, joista viimeinen on vuodelta 1967. Seuraavassa tarkastelen alkuperäisen oppaan lisäksi sen toista uudistettua painosta, joka ilmestyi vuonna 1931. Kannilan oppaat käsittelevät kirjastotoimintaa ja sen järjestämistä verrattain laajasti. Oman lukunsa oppaissa saavat valtion kirjastojärjestelmän esittelemisen, kirjastohuoneiston valinta ja sisustaminen, kirjojen hankintaprosessi aina ostettavien kirjojen valinnasta niiden hyllyyn saattamiseen sekä kirjastojen sivistyksellinen yhteys muihin kansanvalistuksellisiin järjestöihin. Koska Kannilan oppaisiin on mahdutettu paljon asiaa, ei yhteen teemaan keskitytä yleensä kymmentä sivua tarkemmin. Minkäänlaista tietojen tai esityksen pintapuolisuutta tämä ei oppaisiin kuitenkaan aiheuta.

Kannilan mukaan kirjastoihin hankittavan kirjallisuuden valinta oli sangen arkaluontoinen ja arvostelukykyä vaativa tehtävä. Valinnassa tuli ottaa huomioon sekä sellaiset kirjat, joita lainaajat pyysivät ja lukivat, että sellaiset, joita heidän olisi suotu oppivan tarvitsemaan ja lukemaan. Liikaa holhoavaisuutta tuli hänen mukaansa ehdottomasti välttää, mutta aineiston kasvatuksellinen puoli oli kuitenkin valintaa tehdessä muistettava ottaa huomioon. (Kannila 1922, 37.) Ala-arvoista ja epäsiiveellistä kirjallisuutta ei kirjastojen sopinut missään tilanteessa hankkia. Kirjaston tehtävänä ei ollut kirjojen jakelu ylipäättään, vaan ne olivat yleisillä varoilla kustannettuja valistuslaitoksia. Lisäksi tämä vaatimus epäsiiveellisen ja ala-arvoisen materiaalin poissaolosta sisältyi kirjastoille osoitetun valtionavun saamisen ehtoihin.

Kaunokirjallisuutta Kannila kehotti hankkimaan etenkin pieniin kirjastoihin runsaasti, sillä sen nähtiin lukuhalun ja -harrastuksen herättäjänä toimivan porttina muunkin kirjallisuuden lukemiseen (Kannila 1922, 37). Toisaalta tämä oli ristiriidassa valtion vuonna 1921 asettamien valtionavun ehtojen kanssa, joiden avulla kannustettiin pieniä kirjastoja hankkimaan etenkin tietokirjallisuutta, sillä siitä saatava valtionapu oli kaunokirjallisuuden valtionapuosuutta suurempi. Vaikka Kannila kannusti kaunokirjallisuuden hankkimiseen, hän kehotti harkitsemaan erittäin tarkkaan sitä, millaisia romaaneja hankittiin. Kannila pelkäsi kirjastojen huolimattomuutta etenkin ajanvietekirjallisuuden hankkimisessa, sillä

”Yleisillä, verotuksella kootuilla varoilla on tarkoitus edistää sivistystä, ei joutilaiden hupia. Muuten voitaisiin vaatia kaikenmoisten elokuvienkin esittämistä ilmaiseksi yleisön huvittamiseksi.” (Kannila 1931, 75.)

Kannilan mielestä ajanvietekirjojenkin tuli sisältää jotain hyödyllistä, opettavaista tai muutoin sivistävää ainesta, eikä niiden sisältö saanut olla pelkkää ”hömpää”. Kannila halusi kansan viihtymisenkin tapahtuvan sivistyneen maun ja kansanvalistuksellisten ihanteiden puitteissa, aina uutta oppien ja omaksuen.

4.4. Arvosteleva kirjaluetelo

Kirjastolaitoksen sääntelyssä valtio harjoitti sekä ennako- että jälkikäteiskontrollia. Arvosteleva kirjaluetelo oli ennakkokontrollin välineistä tärkein. Ensimmäinen Arvosteleva kirjaluetelo ilmestyi Kansanvalistusseuran toimesta vuonna 1902 nimellä *Arvosteleva luettelo suomenkielistä kirjallisuutta apuneuvoksi kansankirjastojen hoidossa*. Malli sen tekemiseen saatiin ulkomailta, pääosin Yhdysvalloista, jossa American Library Association oli julkaissut etenkin pienten kirjastojen aineistonvalinnan tueksi suunnattua *ALA booklist* -julkaisua (Eskola 2004, 57). Luettelon suunnittelu aloitettiin jo 1800-luvun viimeisellä vuosikymmenellä, jolloin Kansanvalistusseuran vuoden 1899 vuosikertomuksesta löytyi seuraavanlainen määritelmä toteutettavaksi halutulle luettelolle:

”Semmoinen kirjaluetelo, jossa jokaisesta kirjasta aivan lyhyesti ilmoitettaisiin sen pääsisällys, sen puutteet ja ansiot, sen tarkoitus, ja mille lukijakunnalle se nimenomaan näyttää olevan kirjoitettu, siis arvosteleva luettelo, siitä olisi erinomainen apu kirjoja tähän tarkoitukseen [kansankirjastoihin, T. K.] valikoidessa, olisi apua sellaisellekin luettelon käyttäjälle, joka itse ei ole samalla kuin kirjain arvostelukunta. [...] Luettelon tulisi käsittää koko se osa suomenkielellä nyt saatavissa olevaa kirjallisuutta, joka voidaan katsoa kansankirjastoille sopivaksi.”
(Kansanvalistusseuran vuosikertomus 1899, tässä Kukkola 1973, 122.)

Arvosteleva kirjaluetelo sisälsi aineistonvalinnan tueksi tarkoitettuja ja yhteen koottuja arvosteluja kauno- ja tietokirjallisuudesta. Näiden kirjallisuudenlajien osuus arvosteluista oli noin puolet ja puolet. Aluksi arvostelut ilmestyivät nimettöminä, mutta AKL:n siirtyessä vuonna 1908 erillisistä vihkosista osaksi Kirjastolehteä alettiin arvostelut julkaista arvostelijan nimikirjainten kanssa (Eskola 1991, 34–35; Eskola 2004, 57). Vuonna 1922 AKL:n julkaiseminen siirtyi Valtion kirjastotoimiston vastuulle, jolloin sen arvostelujen linja alkoi noudattaa sekä valtion yleisen kirjastopolitiikan linjaa että valtionavun saamisen ehtoja (Eskola 1991, 35). Luettelolle nähtiin

tarvetta, koska vielä 1900-luvun alkupuolella suurin osa etenkin maaseudun kirjastonhoitajista työskenteli sivutoimisina eikä heiltä näin ollen voitu odottaa tarpeeksi syvällistä ja omatoimista perehtyneisyyttä kirjallisuuteen. Myöskään aineistonvalinnasta usein vastaavien kirjastojen johtokuntien ammattitaitoon ei täysin luotettu (Eskola 1991, 97.)

4.4.1. Arvostelevan kirjaluetellon yleinen linja

Arvostelevan kirjaluetellon yleislinjat alkoivat hahmottua 1910-luvulla. Kirjastoille tarkoitetut arvostelut noudattivat näitä linjoja aina toisen maailmansodan jälkeisiin aikoihin saakka. (Kukkola 1973, 127.) Kukkolan (1973, 133) mukaan AKL oli vuoteen 1921 muodoltaan valikoiva luettelo, jonka tarkoituksena oli julkaista arvosteluja pääosin sellaisista kirjoista, jotka kelpuutettiin kirjastoihin. Vuonna 1921, kun AKL siirtyi osaksi vasta perustetun valtion kirjastotoimiston julkaisutoimintaa, luettelo laajennettiin ja pyrittiin luomaan mahdollisimman kattava luettelo. Tulen kuitenkin myöhemmin tässä tutkimuksessa osoittamaan, että jo vuosina 1918 ja 1919 AKL:ssa julkaistiin myös negatiivisia arvioita. Luettelon alkuaikoina suurinta osaa AKL:ssa arvostelluista kirjoista kuitenkin suositeltiin hankittavaksi kirjastoihin, ja luettelon puitteissa alkoi yleistyä käsite ”kirjastokirja”, joka jäi vakituiseksi määritelmäksi luettelon sivuille. Kirjastokirja viittasi käsitteenä sellaisiin kirjoihin, jotka aihepiiriltään ja käsittelytavaltaan soveltuivat selkeästi kirjastojen kokoelmiin täyttämään kirjastojen sivistyksellistä ja kansanvalistuksellista funktiota. Kirjat, joiden hankintaa ei suositeltu, tai joita ei katsottu tarpeellisiksi hankkia kirjastoihin, jätettiin luettelon alkuaikoina luettelon ulkopuolelle eikä niiden olemassaoloa sen kummemmin tuotu julki tai varoiteltu niiden hankinnasta. Myöhemmin luettelon laajentuessa ne saivat yleensä arvosteluihinsa selkeän maininnan sopimattomuudesta. Ainoat kirjat, jotka järjestelmällisesti jätettiin luettelon ulkopuolelle, olivat kuvakirjat ja aivan pienille lapsille tarkoitetut aapiset ja lukukirjat. (Eskola 1991, 61; Kukkola 1973, 133).

AKL toi arvosteluissaan selkeästi julki sekä valtion että sivistysjärjestöjen mielipiteen kirjastokirjojen kielletyistä tai sopimattomista aiheista. erotiikka, seksuaalisuus ja yleensäkin sopimaton rakkauselämän kuvaus olivat yksi jyrkimmin tuomittu aihealue. Myös vähäpätöisemmiltä kuulostavat teemat, kuten AKL:n mielestä epäilyttävällä tavalla esitetyt vieraiden maiden ja erilaisten olojen kuvaukset saivat luettelossa varauksellisen vastaanoton. Tällaisten aiheiden käsittelyn nähtiin edellyttävän lukijalta tietynlaisia ennakkotietoja, joita kaikilla kirjaston asiakkaila ei voitu olettaa olevan. Saman kohtalon kokivat myös jotkin

maailmankirjallisuuden mestariteokset, niin sanotut klassikkokirjat, joiden ymmärtämiseksi katsottiin tarvittavan esimerkiksi maailmanhistorian tuntemusta. Erityisesti maaseudun lukijoiden ei voitu olettaa omaavan niin suurta tietämystä. Paheellinen elämä, rikollisuus ja kaikenlaiset julmuudet, alkoholinkäyttö, kirosanat sekä viina ja tupakka olivat myös kaikki kiellettyjen aiheiden listalla. (Eskola 1991, 67–68, 79–80.) Nykyperspektiivistä katsoen, olettaen että yksittäiset kirjastot todella noudattivat aineistonvalinnassaan AKL:n ohjeistusta, vaikuttaa tällainen soveliaiden aiheiden kirjaston kokoon ja sijaintiin perustuva rajaaminen lähes siltä paljon paheksutulta sensuurilta ja lukijoiden holhoamiselta, joita kehoitettiin erinäisissä oppaissa välttämään. Holhoamiselta vaikuttavat etenkin arvostelujen maininnat siitä, millaisiin kirjastoihin kirja sopii. Näissä tapauksissahan tarkoitettiin nimenomaan sitä, millaisten *lukijoiden* käsiin kirja oli soveliaista antaa.

AKL:n arvostelujensa kautta ajamia ja puolustamia asioita olivat Eskolan (2004, 62–63) mukaan etenkin nousevan nuorison tukeminen sekä Santeri Alkion käsitteeksi muotoilema itsekasvatus. Itsekasvatuksen idea perustui elinikäiseen oppimiseen, jota kirjaston tuli hoitaa ja edistää yksilön siirryttyä pois koululaitoksen piiristä. Kansalaissodan jälkeen nähtiin erityisen tärkeäksi synnyttää siveellisesti uusi Suomi muun muassa kirjallisuuden ja kirjastojen avulla, sillä vuoden 1918 tapahtumien taustalla nähtiin yhtenä osasyynä olleen tietämättömyyden ja sivistymättömyyden. Kansalaissotaa käsittelevien kirjojen arvostelut osoittivat arvostelijoiden kuuluneen nimenomaan valkoisen Suomen sivistyneistöön, ja sodasta puhuttiin yleisesti "vapaussotana". Kirjastolehden vuoden 1918 numeron 9–10 liitteenä julkaistussa arvostelussa sodan toista osapuolta luonnehdittiin seuraavin sanoin:

"Yhdessä sortajaimme kanssa kävi punakaarti luomaan 'vapautta', se hävitti sen, minkä me satojen vuosien työllä olimme luoneet, ja uhkasi upottaa vereen ja tuhkaan tämän maan. [..]. Hetken kesti kavaltaijain lauma, sitten se sortui. Valkoinen Suomi löi punaisen hirmuvallan." (Pesonen 1918, 88)

AKL suosi yleensäkin niin sanottua "tervettä" kirjallisuutta, mikä tarkoitti kansallisten arvojen kunnioittamista, ahkeran työnteon arvostamista sekä maaseudun ja sen asettaman elämäntavan nostamista ohi kaupunkilaisen elämänmenon (niin sanottu "maahengen" käsite). (Eskola 2004, 63–67.) Kaunokirjallisuuteen sopivia edellä mainittuja tavoitteita tukevia aiheita olivat muun muassa ihmisen henkinen kasvu, uskonnolliset kokemukset, työ- ja arkielämän kuvaukset sekä yhteiskunnan ongelmakohtien käsittely (Eskola 2004, 70). Arvosteleva kirjaluettelo palveli samoja

päämääriä kuin kirjastotoiminta yleensäkin. Luettelon ensisijaisena funktiona oli tiedon jakaminen. Tätä prosessia kutsuttiin 1900-luvun alkupuolella kansanvalistustyöksi, myöhemmin kansansivistystyöksi. AKL:a voidaan pitää myös poliittisen toiminnan ja tiettyjen poliittisten pyrkimysten välineenä siinä mielessä, että kirjastot olivat koulujen ja muiden oppilaitosten tapaan ylhäältä johdettuja. Toisin sanoen niiden toiminta oli ylempien yhteiskuntaluokkien käsissä. (Kukkola 1973, 120–121.)

Eija Eskola kritisoi Erkki Seväsen antamaa luonnehdintaa AKL:n nationalistis-patrioottisesta linjasta (Eskola 2004, 61). Seväsen väitteen perustana on ennen kaikkea AKL:n arvostelijoiden keskittyminen poliittisen kentän oikeaan reunaan vasemman puoliskon edustajien puuttuessa lähes kokonaan; minkäänlaisia vastapainoa ei siis luettelossa esitetyille arvoille löytynyt (Eskola 2004, 61–62). Arvostelujen punaisena lankana oli useimmiten teoksen arvomaailman analysoiminen ja suosittelun perustana tämän arvomaailman hyväksyminen. Mikäli tämä tapahtui arvostelijan poliittisen suuntautumisen puitteissa, voisi Seväsen luonnehdintaa pitää täysin ymmärrettävänä. Jonkinlaisena esimerkkinä arvostelujen poliittisesta painotuksesta toimikoon Walter Bloemin teoksen *Rautainen vuosi* arvostelu:

”Tämä romaani käsittelee tapahtumia Ranskan ja Saksan rajaseudulla sotavuosina 1870–71. Sodan aiheuttama sekasorto, taistelut, piiritykset ja muut kauhut ovat oivallisesti kuvatut. Keskeisenä juonena on rakkaustarina saksalaisesta kenraalintyttärestä ja ranskalaisesta esikuntaupseerista. Saksalainen ihanteellisuus ja velvollisuudentunto antavat kirjalle taiteellisen esityksen lisäksi aatteellista sisällystä. Ajanvietelukemisena kohoaa teos keskitason yläpuolelle.” (Arvostelija V. T. AKL 1920, 11.)

Eskolan mukaan ei kuitenkaan voida varsinaisesti puhua minkäänlaisesta linjasta, jota AKL:n arvostelut olisivat noudattaneet. Eskola muistuttaa, että AKL:lla ei ollut yhtä tiettyä johtavaa henkilöä, joka olisi määrännyt luettelolle jonkun tietyn noudatettavan linjan, vaan arvostelijat olivat enemmänkin itsenäisiä toimijoita (Eskola 2004, 61).

4.4.2. Arvosteleva kirjaluettelo ja ajanvietekirjallisuus

Kirjastojen aineistonvalinnan suunnannäyttäjänä toimineen Arvostelevan kirjaluettelon asenteet ajanvietekirjallisuutta kohtaan alkoivat vapautua vasta 1950-luvulle tultaessa (Kukkola 1973, 145). Ennen tätäkään ei luettelon suhde ajanvietekirjallisuuteen ollut järjestelmällisesti kielteinen.

Pääasiallinen negatiivisen arvion perusta oli teoksen kirjallisten ansioiden heikkous. Epämiellyttäviäkkin aiheita sai kirjoissa käsitellä, kunhan niitä käsiteltiin arvostelijoiden hyväksymällä tavalla. Syy, minkä takia ajanvietekirjallisuus sai luettelon puitteissa osittaisen hyväksynnän, oli sen soveltuvuus kirjalliseksi ”välipalaksi”. ”Välipalan” käsitettä viljeli muun muassa Helle Kannila, jonka mukaan kevyttä kirjallisuutta sai lukea silloin tällöin arvokkaamman kirjallisuuden lomassa. Myönteisimmin AKL:ssa suhtauduttiin kirjoihin, joissa viljeltiin viatonta huumoria. (Eskola 2004, 84–86.)

AKL:n arvostelijoiden mukaan ajanvietekirjallisuus sisälsi runsaasti moraalisesti arveluttavia aineksia, kuvasi suomalaiselle elämänmuodolle vieraita tapakulttuureja ja esitteli uusia, tarpeettomiksi katsottuja elämänilmiöitä, kuten esimerkiksi autokilpailuja (Eskola 1991, 99). Kielteisimpiä arvosteluja saivat niin sanotut naistenromaanit sekä salapoliisiromaanit. Joitakin naistenromaanien suositteluita, mutta suurin osa tähän lajiin kuuluvasta käänöskirjallisuudesta jäi kokonaan arvostelujen ulkopuolelle. Naistenromaanista etenkin erilaiset seurapiirikuvaukset koettiin suomalaiselle lukijakunnalle aiheeltaan vieraiksi, jolloin niitä ei kannattanut hankkia kirjastoihin lukijoiden ajatuksia sekoittamaan. Naistenromaanista kirjastoväki suositteli varauksettomimmin sellaisia teoksia, jotka sisälsivät ihanteellista melodraamaa. Näiden lukemisessa ei nähty sinänsä mitään pahaa, sillä niiden arvomaailma oli usein jopa kristillis-eettinen. (Eskola 2004, 84–85.)

Salapoliisikirjallisuus koettiin ongelmalliseksi siinä käsiteltyjen rikosten takia. Kirjastoja kehoitettiin jättämään kokoelmiensa ulkopuolelle rikollisuutta kuvaavat ja mahdollisesti siihen kannustavat kirjat. Toisaalta salapoliisikirjallisuuden joukosta saattoi poimia kokoelmiin sellaisia kirjoja, joissa juonta käsiteltiin taitavasti ja jotka onnistuivat ylläpitämään jännitystä. Tällaista suositeltua, tervehenkistä jännitystä edusti muun muassa Arthur Conan Doyle Sherlock Holmes -sarjallaan. Agatha Christie sai ensimmäisellä suomennoksellaan vuonna 1929 hyväksyvän arvion, mutta kirjailijattaren teosten suomennosten lisääntyessä arviot muuttuivat kielteisiksi. (Eskola 2004, 85–86.)

Suositteluin ajanvietekirjallisuuden laji oli seikkailukirjallisuus, jonka piiriin kuuluvat historialliset seikkailukertomukset sekä eräromaanit koettiin sopiviksi ja jossain määrin myös opettavaisiksi välipaloiksi. Historiallisissa seikkailuromaanissa sekä eräromaanissa korostuivat sopiva miljöö ja aihepiiri. Eräromaanien teemoista erityisen suositteluksi nähtiin ihmisen kamppailu ankaria

luonnonoloja vastaan. (Eskola 2004, 86.) Puhdashenkisyys, luonnon kuvaaminen sekä historiallinen tausta olivat siis valttia kirjastoihin hankitussa ajanvietekirjallisuudessa.

4.5. Kirjastolehdessä käyty aineistovalintaa koskeva keskustelu

”Ahmimalla toisen toisensa jälkeen sellaisia romaaneja, joissa ei vahingossakaan mennä pintaa syvemmälle, ei koskaan esitetä syvällisempiä ristiriitoja kuin ehkä vanhempain tilapäiset esteet nuorten rakkaudelle, romaaneja, joita lukiessa ei tarvitse ajatella niin yhtään mitään, vaivatta vain käännellä lehtiä joutuakseen sovinnaisen juonen loppuun, eikä koskaan ihmeeksikään syvä huomio, runollinen kaukonäkemys tai lennokkaat sanat sydänjuuria sykähdytä – sellaisia lukemalla tuhlaa suorastaan aikaa eikä siihen sopisi yleisillä varoilla kannatettujen valistuslaitosten, kirjastojen, lukijoitaan kiihoittaa hankkimalla ylen määrin tuollaisia lipilarikirjoja.”

(Kannila 1917, 148.)

Kirjastolehti perustettiin vuonna 1908 Kansanvalistusseuran toimesta, jonka alaisuudessa kirjastolaitos silloin toimi. Vuonna 1912 lehden otti kustannettavakseen vasta perustettu Suomen kirjastoseura, ja Kansanvalistusseura alkoi neljä vuotta myöhemmin julkaista omaa *Kansanvalistus* lehteään. Nämä kaksi lehteä yhdistyivät vuonna 1921 *Kansanvalistus ja kirjastolehti* -nimikkeeseen, jonka nimisenä lehti ilmestyi aina vuoteen 1947 saakka, jolloin nimi palautui taas alkuperäiseksi Kirjastolehdeksi. Seuraavassa käytnä kuitenkin selvyuden vuoksi pelkkää nimeä Kirjastolehti myös puhuessani Kansanvalistus ja kirjastolehdestä. Lehdessä käytiin ahkeraa keskustelua kirjastonhoidollisista asioista, mukaan luettuna aineistonvalinnan problematiikka, jota käsittelevään keskusteluun varsinkin valtion kirjastotoimiston johtaja Helle Kannila otti ahkerasti osaa.

4.5.1. Yleisiä mielipiteitä aineistonvalinnasta

”Kirjastojen tehtävä on palvella yleisöä. Niiden on koetettava tyydyttää sen oikeutettuja vaatimuksia. Niiden ei ole juostava sen oikkujen jäljestä ja mairiteltava sen toisinaan pinnallista ja kehittymätöntä makua. Niiden on kasvatettava yleisöään, mutta ei sitä mestaroitava. Ei ole täytettävä hyllyjä pelkästään sellaisella arvokkaalla kirjallisuudella, jota on hauskaa näyttää tilapäisille vieraille, vieläpä helppoa, koska se on aina - kotona ehkäpä pääsee pölyttymäänkin.”

(Havu 1934, 67.)

Z. Castrén näki kirjaston funktiona tarjota yleisölleen arvioivan valinnan ja karsinnan perusteella koottua kirjallisuutta, jolla oli "aitouden leima, inhimillisen ja kansallisen arvon leima". Kirjasto ei siis missään nimessä ollut, eikä saanut olla, vain teknisesti järjestetty kirjakokoelma, josta kirjastonhoitajan oli osattava antaa kullekin lainaamaan tulleelle henkilölle hänen haluamansa ja ilmoittamansa kirja. (Castrén 1928, 194.) Kokoelmanmuodostuksen taustalla tuli vallita selvä kuva kirjaston toimintaympäristöstä ja tämän toimintaympäristön asettamista tavoitteista.

Kannila ilmaisi saman asian hieman toisella tapaa ja toi aiheeseen erilaisen näkökulman. Hänen rohkeahkon argumenttinsa mukaan käyttäjät yksinkertaisesti lukivat sitä mitä oli saatavilla, eli lukijaan oli mahdollista vaikuttaa ensisijaisesti kirjavaraston laadulla (Kannila 1923, 63). Kannilan, joka on totuttu mieltämään amerikkalaisen kirjastoaatteen vankaksi puolestapuhujaksi, suusta tämä saksalaisen kirjastoaatteen suuntaan kallistuva mielipide kuulostaa melko yllättävältä, jopa jyrkältä. Kannila lisää edelleen, että jos kirjastot tarjoavat ala-arvoista lukemista, sitä luetaan, mutta jos tällainen kirjallisuus puuttuu, luetaan arvokastakin samalla antaumuksella. Tämä arvokas kirjallisuus ei saa kuitenkaan olla kansalle liian vaikeatajuista tai aiheeltaan ja ajatusmaailmaltaan vierasta. (Kannila 1923, 63–64.)

Vaikka Kirjastolehden ja valtion kirjastotoimen piirissä tunnustettiin painovapauden olevan vapaan kansan tärkein elinehto, kiellettiin ehdottomasti sellaisen kirjallisuuden levittäminen, jonka nähtiin tahallisesti pyrkivän turmelemaan kasvavaa nuorisoa (Tilinteon hetkenä 1918, 6). Etenkin tutkimusjakson alkupuolella tämä periaate nousi hyvin näkyvästi pintaan, kun etsittiin syitä vuoden 1918 verisiin tapahtumiin ja koetettiin löytää keinoja vastaavien tapahtumasarjojen estämiseksi. Huonon aineistonvalinnan nähtiin vahingoittavan kirjastoa tehden siitä turmion levittäjän ja kylmentäen lainaajat sitä kohtaan (Valaranta 1931, 153). Jos siis erehdyttiin sortumaan heikosti toteutettuun ja periaatteettomaan aineistonvalintaan, oli vaarana kirjaston asiakaskunnan kaikkoaminen.

4.5.2. Aineistonvalintaan vaikuttaneet toimijat

Aineistonvalintaan vaikuttavat tekijät olivat moninaiset. Suurimpana määrittäjänä olivat luonnollisesti aineistonhankintaan osoitetut kirjastomäärärahat, jotka 1930-luvulla laskivat laman seurauksena. Tämän lisäksi myös kirjaston jo olemassa oleva kirjavarasto määräsi aineistonvalintaa.

Kirjastonhoitajan tuli olla selvillä kokoelman sisällöstä ja mahdollisista puutteista ja suorittaa valintaa tai ohjeistaa valintaa tekeviä näiden havaintojensa perusteella. Usein aineistonvalinnasta vastasi kirjaston johtokunta hoitajan vain konsultoidessa tarvittaessa. Näin tapahtui etenkin maaseudulla, jossa kirjastonhoitajat olivat pääosin sivutoimisia. (Sive 1937, 301–303.) Tällaiset johtokunnat koostuivat usein henkilöistä, joilla ei ollut välttämättä minkäänlaista käsitystä kirjastotyön varsinaisista tavoitteista tai kirjaston toimintaympäristöstä nimenomaan asiakkaiden tarpeiden ja toiveiden kannalta. Tämä johtokuntien asiantuntemattomuus huolestutti sekä valtion kirjastohallintoa että paikallisia kirjastoalan toimijoita.

Aineistonvalinnan mahdolliseen epäonnistumiseen nähtiin monia syitä. Hellen Hendolin jaotteli potentiaalisiksi syiksi sekä tietämättömyyden että välinpitämättömyyden. Hänen mukaansa joissain tapauksissa aineistonvalitsijoilta, eli kirjastonhoitajilta tai johtokunnan jäseniltä, puuttui kirjallisuuden tuntemus täysin, jolloin valinta suoritettiin enemmän tai vähemmän umpimähkään. Tämän tuloksena syntyi sattumanvarainen kirjakokoelma, eikä niinkään määrättyyn tarkoitukseen tähtäävä kirjasto. Toisaalta valitsijoilla saattoi olla tarvittava kirjallisuuden tuntemus, mutta heiltä puuttui käyttäjäkunnan syvempi tuntemus. Ei siis tiedetty mitä käyttäjät pystyisivät omaksumaan, toisin sanoen ”onko heidän sielussaan mitään liittymäkohtaa siihen, mitä kirjoissa esitetään ja ymmärtävätkö he oikein kirjailijan tarkoituksen”. Ainoana valinnan mittarina toimi tällaisissa tapauksissa yleensä pelkkä kirjailijan nimi. (Hendolin 1933, 30–31.)

4.5.3. Helle Kannilan rooli aikakauden kirjastohoidollisessa keskustelussa

Helle Kannilan esitleminen 1900-luvun alkupuolta käsittelevissä kirjastohistoriallisissa tutkimuksissa on mielestäni kerta kaikkiaan välttämätöntä. Kannilan vaikutus aikakauden kirjastohoidollisiin asioihin oli suuri ja hänen toimensa ulottuivat kirjastohoidon jokaiselle osaluueelle. Kannila toimi valtion kirjastotoimiston johtajana vuosien 1921–1949 välillä. Jäätyään pois kirjastotoimiston johtajan tehtävistä Kannila siirtyi kirjasto-opin lehtoriksi Yhteiskunnalliseen korkeakouluun, josta hän jäi eläkkeelle vuonna 1963. Päätoimiensa ohella Kannila toimi Kirjastolehden toimitussihteerinä sekä päätoimittajana. Näiden toimien lisäksi Kannila toimi kirjastokurssien kouluttajana sekä julkaisi useita kirjallisia teoksia.

Eija Eskolan mukaan Kannila muodosti kirjastojen kirjalintaa koskevat käsityksensä erityisesti Norjaan, Ruotsiin ja Tanskaan vuosina 1919–1920 suuntautuneen opintomatkinsa perusteella. Erityisen vaikutuksen Kannilaan teki Norjan kirjastolaitos, joka oli järjestetty hyvin uudenaikaisesti Yhdysvalloista ja Public Library Movement -ajattelusta mallia ottaen. (Eskola 2004, 117.) Kannila noudatti aineistonvalintaa koskevissa käsityksissään hyvin amerikkalaista linjaa, mutta toisaalta hän myös nosti amerikkalaisen kirjastoaatteen vastakohtana usein esitelystä saksalaisesta kirjastoaatteesta joitakin näkökohtia esiin kirjastolaitosta hyödyttävinä. Etenkin uransa alkuvaiheessa Kannila oli aikansa kirjastoväkeen verrattuna hyvin uudistusmielinen ja nykyaikainen.

Kannilan kirjalintaa koskevien periaatteiden esikuvana toimi Eija Eskolan mukaan englantilainen Lionel Roy McColvin, jonka teosta *The Theory of Book Selection for Public Libraries* Kannila käytti runsaasti esimerkiksi vetämillään kirjastonhoidon kursseilla. Kotimaisia esikuvia Kannilalla ei Eskolan mukaan voinut olla, koska Kannila oli maamme kirjastolaitoksen kirjalintaa koskevan keskustelun ”yksinäinen suunnannäyttävä”. (Eskola 2004, 118.) Tämä yksinäisen suunnannäyttäjän rooli näkyy hyvin esimerkiksi aineistonvalintaa koskevassa Kirjastolehdessä ilmestyneessä keskustelussa. Suuri osa aihetta käsittelevistä puheenvuoroista tai valinnan opastuksesta oli Kannilan käsialaa. Kannila kirjoitti ahkerasti arvosteluja Arvostelevaan kirjaluetteloon lähinnä kaunokirjallisista teoksista arvostellen myös tutkimukseni fokukseen kuuluvaa ajanvietekirjallisuutta. Kannilan arvostelut ovat erittäin tarkkanäköisiä ja perusteellisia, ja usein hän myös huomioi niissä kirjan soveltuvuuden erilaisiin kirjastoihin ja erilaisten lukijoiden käsiin. Tämän voimme huomata esimerkiksi Tiituksen *Kenraali Ponomarevin päiväkirja: kertomus hra Kenosen merkillisistä odottamattomista ja mieltä järkyttävistä elämyksistä* -teoksen arvostelusta:

”Tuntuu siltä, kuin olisi tämä kirja syntynyt sen johdosta, että tekijä on käynyt Parisissa ja pitänyt tarpeellisena saada siitäkin matkasta jälki näkymään kirjallisessa tuotannossaan. onhan kirjassa hupaisiakin kohtia, mutta kokonaisuudessaan se tekee keinotekoisen vaikutuksen eikä mitenkään ole verrattavissa Tiituksen parhaimpiin kirjoihin. Tässä on tavoiteltu jännitysromaaniakin, mutta ”kenraali Ponomarevin päiväkirjan” kohtalot eivät lukijaa paljoakaan jännitä. Voihan kirjan suuriin kirjastoihin hankkia, ei siinä mitään paha ole ja ehkä monikin sitä mielellään lukee.”
(AKL 1928, 129.)

Kannilan kirja-arvostelujen tyyli oli hyvin suorasukainen verrattuna esimerkiksi joihinkin muihin AKL:n kirjoittajiin. Kannila kiinnitti huomiota varsinaisen juonen ja sen käsittelytavan lisäksi muun muassa teoksen kirjalliseen rakenteeseen. Kaikkien osien tuli olla tasapainossa, minkä lisäksi Kannila odotti kultakin teokselta jossain määrin kyseisen lajityypin ominaisia piirteitä:

”Olisi odottanut, että kun niin tottunut kynänkäyttjä kuin Kivijärvi ryhtyy kirjoittamaan ajanvieteromaania, hän hyvin hallitsisi tämän kirjallisuuslajin vaatimukset. Tästä romaanista puuttuu kuitenkin ajanvieteromaanin mitä tärkein avu: jännittäväisyys. Juoni on epäonnistuneesti kokoonpantu, niin ettei lukija edes mielenkiinnolla odota sitä, kuinka käy. Luonnekuvausta ei tällaiselta kirjalta odotakaan. jotkut havainnolliset tunnelmakuvat on merkittävä ansiopuolelle ja onhan kirja sujuvasti sepitetty”. (Teoksesta Bagheera: Rakkaus kutsuu. AKL 1928, 98.)

Kannila toimi tutkimusajankohdan kirjastonhoidon maailmassa sekä teoreettisena suunnannäyttäjänä että aktiivisena osallistujana. Hänen vaikuttavuuttaan toimijana kuvaa mielestäni erinomaisesti myös se seikka, että nykyiset kirjastotyötä koskevat arvomme ovat ainakin Heikki Poroilan (2007, 15) mukaan pitkälti Kannilan perintöä.

4.6. Yhteenvetoa

Kirjastojen toimintaa ja niiden suorittamaa aineistonvalintaa määrivät ennen kaikkea kirjastojen ideologiset perusteet, joista voimakkaimpana kirjastojen kansanvalistuksellinen funktio. Kirjastotoiminnan lähtökohtana tuli olla tavoitteellisuus, jollaisena pelkkää periaatteetonta kirjojen välittämistä ei nähty. Yleisten kirjastojen periaatetta ei Suomessa omaksuttu sen puhtaassa muodossaan, vaan suomalainen kirjastolaitos oli ideologisesti sekoitus sekä amerikkalaista että saksalaista kirjastoaatetta. Saksalaisen kirjastoateen vaikutus näkyy siinä, millaisia funktioita kirjastojen tarjoamalla kaunokirjallisuudella nähtiin olevan. Kun amerikkalainen kirjasto tarjosi asiakkaille sitä, mitä nämä halusivat, painotti saksalainen kirjastoate kaunokirjallisuudenkin kasvattavaisuutta ja sivistyksellisiä päämääriä. Suomalaisissa kirjastopiireissä kuitenkin pyrittiin irti puhtaasta saksalaisen kirjastoateen ideologiasta, sillä pääpiirteissään se nähtiin liian holhoavana ja siten vastenmielisenä.

Valtio sääтели kirjastojen kirjahankintaa ennen kaikkea kirjastoille osoitetun valtionavun kautta. Valtionapu voitiin evätä, mikäli katsottiin kirjaston hankkineen sopimatonta kirjallisuutta, jollaiseksi ajanvietekirjallisuus usein nähtiin. Valtion kirjastohallinto tarkkaili yksittäisten kirjastojen aineistonvalintaa alueellisesti toimivien kirjastontarkastajien avulla. Aineistonvalintaa tarkkailtiin kuitenkin vain niissä kirjastoissa, jotka olivat nostaneet valtionapua. Valtionavun enimmäismäärä oli maamme suurimmille kirjastoille kuitenkin mitätön suhteessa kirjaston kirjahankintaan tarvitsemiin varoihin. Kirjastotarkastajien toiminta keskittyi näin ollen lähinnä pienten ja keskisuurten kirjastojen kirjavalinnan tarkkailuun. Suurten kirjastojen jääminen kirjavalintaan kohdistuneiden tarkastusten ulkopuolelle antoi näille kirjastoille tietynlaista vapautta, joka mahdollisti muun muassa tutkimukseni keskiössä olevan ajanvietekirjallisuuden laajemman hankinnan. Kun kirjasto ei nostanut valtionapua, ei kirjastotarkastajilla ollut periaatteellista oikeutta puuttua sen kirjavalintaan. Tämä heijastui varsin usein runsaana ajanvietekirjallisuuden hankintana ja ehkä myös siinä, missä määrin suuren yleisön toiveet otettiin tämän kirjallisuudenlajin hankinnan osalta huomioon.

Vaikka valtionapu ja siihen sidottu kirjastontarkastajajärjestelmä loivat osaltaan kokoelmapolitiikan erilaiseksi pienten ja suurten kirjastojen välillä, luotiin eroja myös muilla keinoilla. Aineistonvalinnan ohjeistus ei ollut absoluuttista siinä mielessä, että kaikkien kirjastojen olisi odotettu noudattavan täsmälleen samoja periaatteita. Suuret kirjastot saivat toteuttaa kirjavalintaa pieniä vapaammin, sillä suurten kirjastojen asiakkaiden nähtiin olevan pienten kirjastojen asiakkaita kehittyneempiä käsittelemään erilaista kirjallisuutta. AKL:n sanavalinnat kertoivat usein sen, millaisiin kirjastoihin kyseinen kirja oli ensisijaisesti tarkoitettu tai millaiset kirjastot sen saattoivat hankkia. AKL oli merkittävin aineistonvalinnan kirjallinen ohjeistaja. Vaikka kirjastoammattilaisten käytössä oli tutkimusajankohtana useita eri tekijöiden kirjastonhoidon oppaita, eivät nämä oppaat kuitenkaan pääasiallisesti antaneet ohjeistusta aineistonvalintaan.

Viime vuosisadan suomalaisten kirjastojen aineistonvalinnan keskeisenä ohjeistajana toimi kirjastoneuvos Helle Kannila. Kannila oli osallisena kaikissa tässä luvussa esitellyissä kirjavalinnan ohjeistuksen tavoissa. Valtion kirjastotoimen johtajana hän oli luomassa ja ylläpitämässä kirjastotarkastajajärjestelmää sekä kirjastotoimintaan vaikuttavia säännöstöjä. AKL:n arvostelijana sekä opaskirjojen kirjoittajana hän ohjeisti maamme kirjastoja lähes kädestä pitäen. Myös aikakauden kirjastonhoidollisessa keskustelussa, sekä Kirjastolehden että muiden kansanvalistuksellisten ja sivistyksellisten julkaisujen sivuilla, hän oli aktiivinen osanottaja. Vaikka Kannila nähtiin liberaalina ja uudistusmielisenä, hänellä oli myös konservatiivisia mielipiteitä.

Kannilan argumentit ajanvietekirjallisuutta vastaan tai sen osittaisesta hyväksymisestä pottina vakavampaan kirjallisuuteen henkivät vielä hieman yleisen kirjastolaitoksen taustalla vaikuttaneesta rahvaankirjastoja hallinneesta ajatusmaailmasta.

5. Ajanvietekirjallisuus

”Siinä salatussa siehun maailmassa, josta kirjallisuus syntyy, on alhaiset laaksonsa yhtä hyvin kuin korkeat huippunsa, sillä se on, samoin kuin sen tulos, kirjallisuus, elämän kokonaiskuva.”

(Railo 1925, 185.)

Ajanvietekirjallisuus on yksi kaunokirjallisuuden alalajeista. Ajanvietekirjallisuus on totuttu määrittelemään joksikin arvokkaasta, taiteellisia ja esteettisiä tarkoitusperiä omaavasta kaunokirjallisuudesta poikkeavaksi, koska sen pääasiallinen funktio on lukijansa viihdyttäminen. Esittelen seuraavaksi Eila Pennasen teoksessa *Suomen kirjallisuus VIII: kirjallisuuden lajeja* julkaistussa artikkelissaan *Ajanvietekirjallisuus* antaman mielestäni hyvin perusteellisen ajanvietekirjallisuuden määritelmän, johon sisältyy myös ajanvietekirjallisuuden alaluokkien määrittely. Pennasen määrittelyn ohessa esittelen myös tutkimusajankohtana vallinneita käsityksiä ajanvietekirjallisuudesta. Käsitteellisen määrittelyn jälkeen tarkastelen erilaisia mielipiteitä ajanvietekirjallisuuden asemasta kirjastoissa vuosien 1918–1938 välisenä aikana. Lähteinä tässä mielipiteiden kartoituksessa olen käyttänyt pääosin Kirjastolehdessä käytyä aiheeseen liittyvää keskustelua.

5.1. Ajanvietekirjallisuuden määritelmä

Ajanvietekirjallisuudelle ei aiemman tutkimuksen mukaan ole mahdollista luoda yhtä absoluuttista määritelmää, joka pätsisi sekä kaikissa kulttuuriympäristöissä että kaikkina aikakausina. Oman lisänsä määrittelyn ongelmallisuuteen tuo myös suomalaisen ja suomeksi kirjoitetun kirjallisuuden nuoruus verrattuna esimerkiksi Keski-Euroopan maiden kirjalliseen perinteeseen. Suomeksi kirjoitettua ajanvietekirjallisuutta ei ole ollut tarjolla yhtä pitkään kuin esimerkiksi saksalaista tai englantilaista kirjallisuutta johtuen maamme kirjallisuuden ja yleensäkin sivistyksen nuoruudesta (Kannila 1924, 1). Ajanvietekirjallisuuden kukoistuskausi Suomessa alkoi vasta 1920-luvulla, kun kohonneen elintason mukanaan tuoma vapaa-ajan lisääntyminen ja itsenäisyyden rohkaiseva vaikutus mielialaan lisäsivät tarvetta kevyelle, viihteelliselle kirjallisuudelle (Pennanen 1970, 300). Samaan aikaan käännöskirjallisuus yleensä, etenkin alkuperäiskieleltään englanninkielinen kirjallisuus, sai kustantamot liikkeelle.

Pennasen (1970, 299) mukaan ajanvietekirjallisuuden määrittelemisessä tulee lähteä liikkeelle viihteen määritelmästä ja tarkastella eri kirjallisuudenlajeja tästä näkökulmasta käsin. Pennasen mukaan viihdekirjallisuuden kantavia elementtejä ovat seuraavat:

- o mielikuvitusta kiihottavat, todellisuuden taakasta vapauttavat tarinat
- o uudet ja oudot miljööt
- o lukijalle tarjottu mahdollisuus samaistaa itseensä päähenkilöön, joka kokee jännittäviä seikkailuja tai tavoittelee eroottista kohdetta
- o mieltäylentävät kuvitelmat paremmista, turvallisemmista ja kauniimmista maailmoista
- o leikillinen tai vakava todellisuuden kritiikki, joka antaa lukijalle tunnon, että hän on maailmansa yläpuolella.

Viihdekirjallisuus tarjoaa lukijalle symbolista toimintaa, johon osallistuessaan lukija kokee mielihyvää, yleviä tunteita ja maailmankuvan kaavamaisen selkenemisen tuottamaa tyydytystä. Yksi viihdekirjallisuuden leimallisia piirteitä on myös tekijän pyrkimys täyttää yleisönsä epärealistisia toiveunia. (Pennanen 1970, 299.)

Ajanvietekirjallisuuden juuret ovat niin sanotun hyvän kirjallisuuden piirissä. Ajanvietekirjallisuuden synnyttivät kirjailijat, jotka alkoivat teostensa aiheissa seuralla yleisön muuttuvaa makua ja tähtäsivät näin ollen pääasiassa rahalliseen tuottoon teostensa avulla:

”Tätä ajatellessa tulee mieleen kirjallinen tulipalo, joka on raivonnut aikansa, kunnes jäljellä on vain hiukkanen tuuleen haihtuvaa tuhkaa; lohdutuksena tuota näyttämöä katsellessa on kuitenkin se, että tuo alkuperäinen jalo kirjallinen luomus, joka tahtomattaan tämän tulipalon aiheutti, lehahtaa tuosta tuhkasta lentoon kirkkaana ja vahingoittumattomana kuin sadun Fenix-lintu.” (Railo 1925, 179–180.)

Varhaisin ajanvietekirjallisuuden muoto oli historiallinen seikkailuroomaani, jonka piiristä suosioon nousivat ennen kaikkea erilaiset rosvo- ja ritariromaanit. Kirjailijoista ensimmäisiä ajanvietekirjallisuutta tuottaneita oli Johann Wolfgang von Goethe, jonka romaanit *Götz von Berlichingen* sekä *Nuoren Wertherin kärsimykset* olivat tyyllisesti ja kerronnallisesti erilaisia aiempaan kirjallisuuteen verrattuna. (Suhonen 1937, 37–38.) Ajanvietekirjallisuudeksi luettava kevyt, pelkästään viihdykkeeksi tarkoitettu kaunokirjallisuus on sen alkuajoista asti nähty olevan

ala-arvoisessa asemassa suhteessa muuhun kaunokirjallisuuteen. Tästä huolimatta se on yleensä valtakulttuurissa ollut hallitsevassa asemassa taidekirjallisuuteen sekä muihin arvokkaampiin kaunokirjallisuuden muotoihin nähden.

Kansanvalistajien ja kansan sivistyksellisestä tasosta huolissaan olevien yhteiskuntakerrosten nousu barrikadeille ajanvietekirjallisuutta vastustaakseen on kirjallisuushistorialle tuttu ilmiö jo vuosisatojen ajalta (Suhonen 1937, 37). Pahennusta ovat herättäneet ajanvietekirjallisuuden aiheet ja se, miten asioita käsitellään. Taiteellisuuden ja kirjailijan kirjallisten intohimojen puuttuminen ovat nostaneet sivistyneistön niskakarvat pystyyn. Ajanvietekirjallisuuden suosio on aina perustunut huomiolle ihmisen perusluonteeseen kuuluvasta pysyvistä kaipauksesta muun muassa eroottisiin kokemuksiin ja jännitykseen. Tätä huomiota on ajanvietekirjallisuus kautta historiansa hyödyntänyt, ja lajin pääasiallisina aiheina ovat olleet rakkaus ja jännitys. Tällaisten kirjojen avulla oli mahdollisuus karkottaa oman elämän ikävyyttä ja olla mukana sellaisissa tapahtumissa, jotka eivät reaalielämässä olisi mahdollisia. Ajanvietekirjallisuutta leimaa myös ennen kaikkea jäljittely: kun yksi keksii myyvän idean joka houkuttelee lukijoita, alkavat muut soveltaa samaa aihetta omissa teoksissaan. (Railo 1925, 180–181.)

Eila Pennanen (1970, 300) on jakanut ajanvietekirjallisuuden neljään alalajiin. Seuraavaa Pennasen teoksessa Suomen kirjallisuus VIII: kirjallisuuden lajeja tekemää ajanvietekirjallisuuden jaottelua tullaan käyttämään myöhemmin tässä tutkimuksessa käsiteltäessä Kuopion kaupunginkirjastoon hankittua ajanvietekirjallisuutta. Pennasen määrittelemät ajanvietekirjallisuuden alalajit ovat

- leikillinen romaani
- rakkausromaan i
- rikosromaan i
- seikkailuromaan i.

Leikillinen ajanvieteteromaani on kehittynyt humoristisen taideromaanin perustalle. Sen aiheet käsittelevät usein ajankohtaisia ilmiöitä pinnallisen huvittavasti, usein tilanekomiikkaan turvautuen. Ensimmäisiä suomalaisia leikillisen ajanvieteteromaanin julkaisseita kirjailijoita oli pakinoitsija Tiitus. Hänen teoksensa *Herra Kenonen, hänen elämänsä ja mielipiteensä* ilmestyi vuonna 1917. Tiituksen lisäksi suosittuja leikillisen ajanvieteteromaanin kirjoittajia olivat Jalmari Finne sekä Agapetus. Leikillisen ajanvieteteromaanin kulta-aikaa olivat 1920- ja 1930-luvut, ja sen suosio hiipui toisen maailmansodan aikana. (Pennanen 1970, 300–304.) Usein nokkelimmat

humoristiset kirjailijat olivat arkityössään opettajia ja kasvattajia, jotka kirjojen avulla huomauttelivat yhteiskunnassa vallitsevista epäkohdista, inhimillisistä vioista ja puutteellisuuksista ja toimittivat siis viihdyttäessään myös valistuksellista työtä (Tolvanen 1922, 151). Tämä lienee ainakin osaksi syynä siihen, että leikilliset ajanvieteromaanit olivat suhteellisen sallittuja kirjastoissa.

Rakkausromaanit on perinteisesti käsitetty naisten kirjallisuudeksi ja näin ollen kaunokirjallisuuden arvottomampaan päähän kuuluvaksi. Rakkausromaneissa rakkaus eristetään muista elämänilmiöistä erilleen, ja se koetaan yksilön saavuttaman onnen tärkeimmäksi edellytykseksi. Rakkausromaneista on 1900-luvun alkupuolella käytetty myös nimitystä ”missiromaanit”. Rakkausromaneissa rakkauden osoitetaan toteutuvan porvarillisesti hyväksyttävässä avioliitossa. Rakkausromaanit toimii täten ainoastaan porvarillisessa elämäntasossa viktoriaanisen rakkauskäsityksen määrätessä avioliittoon hakeutuvien käyttäytymistä. Suomalaisista kirjailijoista paras esimerkki rakkausromaanien kirjoittajasta on Hilja Valtonen, jonka kirjallinen kultakausi sijoittui pääasiassa 1930-luvulle. (Pennanen 1970, 304–306.) Ulkomaisista kirjailijoista olivat tutkimusajankohtana suosittuja muun muassa Hedwig Courths-Mahler, Elisabeth Beskow (Runa) sekä Elinor Glyn.

Rikosromaanit on Pennanen mukaan ollut aina Arthur Conan Doyleen ajoista saakka nykyaikaisen viihteen ”kukka”. Doyleen *Sherlock Holmes* -romaanit edustavat rikosromaanin klassisinta muotoa, niin sanottua ”mystery novel” -tarinatyyppeä, jossa nerokas henkilö ratkaisee arvoituksellisella tavalla suoritetun rikoksen. Myöhemmin rikosromaanit ovat saaneet useita erilaisia vivahteita, joita ovat muun muassa sosiaaliset näkökulmat, rikollisen takaa-ajon jännitys, kauhuefektit, sekä koomiset henkilöt ja tilanteet. Jälkimmäisestä hyvänä esimerkkinä toimivat Mika Waltarin *Komisario Palmu* -teokset. Rikosromaanien viehätys perustuu Pennanen mukaan siihen tyydytyksen tunteeseen, jonka lukija saa teoksen kuvatessa oikeudellista maailmanjärjestystä varmuuden ja turvallisuuden näkökulmasta. (Pennanen 1970, 317–319.)

Neljäs ajanvietekirjallisuuden muoto on seikkailuromaanit. Seikkailuromaanit ovat rakenteeltaan ja aihepiiriltään rikosromaania vapaampia, mutta rikosromaanien tavoin niiden juoni perustuu pohjimmiltaan jännitykseen. Seikkailuromaanin muotoja ovat historiallinen seikkailuromaanit, eräromaanit, vieraaseen maahan sijoitettu seikkailuromaanit sekä sotaromaanit. Historiallinen seikkailuromaanit on klassisimpia ajanvietekirjallisuuden muotoja, ja se on ollut hyvin suosittu laji Euroopan kirjallisuudessa halki vuosisatojen. Suomessa suurinta osaa vanhemmasta historiallisesta

seikkailukirjallisuudesta leimaa opettava ja sievistelevä leima, sillä ensisijaisesti ne oli tarkoitettu nuorison luettaviksi. (Pennanen 1970, 311–316.)

Tutkimusajankohdan käsitykset ajanvietekirjallisuudesta

Tämän tutkimuksen käsittelemänä ajanjaksona kirjastonhoidollisessa keskustelussa viitattiin kevyeen viihdekirjallisuuteen pääasiallisesti käytetyn ajanvietekirjallisuus-termin lisäksi muun muassa termeillä roskaromaanit sekä epäkirjallisuus (Railo 1925, 177–178). Termien negatiivinen konnotaatio kertoo jo itsessään sen, millaisena ajanvietekirjallisuus nähtiin ja mihin kohtaan kirjallisuuden hierarkkista kaanonin se asetettiin. Rajanveto ajanvietekirjallisuuden ja muun, niin sanotun ”painavamman” kaunokirjallisuuden välillä on nähty kirjastomaailmassa hankalana ja kirjallisuuden arvottaminen tältä kantilta välillä hyvinkin ongelmallisena (Suhonen 1937, 36).

Helle Kannila (1924, 1) määritteli aikoinaan ajanvietekirjallisuuden seuraavin sanoin:

”Ajanvietekirjallisuudella tarkoitan [...] sellaista kirjallisuutta, joka on ajanvietetarkoitusta varten kirjoitettukin, siis kirjoja, joiden tekijöitä ei ole pakoittanut tähän työhön taiteellinen luomishalu tai muu sellainen, vaan aivan yksinkertaisesti halu ansion tai muun tähden kirjoittaa kirjoja, joita ihmiset ajanvietteeksi mielellään lukisivat.”

Tähän Kannila vielä lisäsi, ettei tällainen määritelmä kuitenkaan ole aivan yksioikoinen, vaan ajanvietekirjallisuuden määrittely on toisaalta myös lukijakohtaista. Erilaiset ja eritasoiset lukijat saattoivat nähdä viihdekirjallisuutena varsin erilaisia teoksia.

Syitä ajanvietekirjallisuuden suureen suosioon oli sitä vastustavien mukaan etsittävä ennen kaikkea lukijoista: kysyntä määräsi tarjonnan. Näin ollen voitiin katsoa, että ainoastaan lukevan yleisön kirjallisen maun tason nousu kykeni nostamaan ajanvietekirjallisuuden tasoa. (Suhonen 1937, 38.) E. Railo (1925, 183) kuvasi tilannetta seuraavasti:

”[...] niin kauan kuin suurin osa ihmisiä on sillä kehitysasteella, että se on kykenemätön tyydyttämään vaihtelun kaipuutansa aidolla taiteella, tulee aina olemaan kirjailijoita, jotka tarjoavat helpommin sulavaa ainesta ja siten ylläpitävät tällaista kirjallisuutta.”

Ajanvietekirjallisuuden suosion nähtiin olevan seurausta paitsi ihmisten kirjallisesta mausta, myös tekniikan kehitymisestä. Painotekniikan parantuminen mahdollisti isompien painoserien ottamisen entistä edullisemmin, sekä parantuneet liikenneyhteydet mahdollistivat kirjallisuuden levittämisen entistä laajemmille alueille. (Railo 1925, 183.)

Ajanvietekirjailijoita leimaa usein tuotteliaisuus. Useat ajanvietekirjailijat keskittyvät teoksissaan samoihin henkilöihin tai tapahtumapaikkoihin luoden mittavia romaanisarjoja, joita on aina mahdollista jatkaa uusilla tapahtumaketjuilla. Tällainen jatkuvuus ja romaanihenkilöiden tuttuus ovat myös yksi syy ajanvietekirjallisuuden suosioon. Tutkimusajankohdan suosituimpia ajanvietekirjailijoita olivat muun muassa salonkiromaaneja kirjoittaneet Elinor Glyn ja Hedvig Courths-Mahler, ”missromaaneista” tunnetuksi tullut Mrs. Hungerford sekä ”revolverinlaukauskertomuksia” tehnyt Stein Riverton (Kannila 1924, 2–4). Suuren yleisön kesken suosituimmat ajanvietekirjailijat eivät yleensä olleet niitä, jotka kirjastoväki näki parhaimmiksi lajityypin edustajiksi. Esimerkiksi Courths-Mahlerista ja Rivertonista Kannila toteaa, että näiden kirjailijoiden ystävillä on huonompi maku kuin niillä, joiden mieleen ovat Goethe (joka, kuten aiemmin kerrottiin, oli itse asiassa historian ensimmäisiä ajanvietekirjailijoita!), France, Runeberg ja Lehtonen (Kannila 1923, 60–61).

Ajanvietekirjallisuuden leviämisen pelättiin aiheuttavan kansan kirjallisen maun madaltumista, yhteiskunnallisesti epäilyttävää hienostoelämän ihannoimista sekä hermostuneen ”sensationsihalu” heräämistä (Kannila 1924, 4–5). Naistenromaanien lukijoiden pelättiin alkavan elätellä epärealistisia, romanttisia unelmia, joiden toteutumatta jääminen olisi vahingollista yksilöiden henkiselle terveydelle, kun taas salapoliisikirjallisuutta ahmivan pelättiin sortuvan rikoksen poluille teosten yllyttämänä. Kuten olemme nykyaikana huomanneet, eivät nämä pelot ole kadonneet mihinkään. Tarkkailun kohteeksi ovat vain nousseet kirjallisten teosten sijasta muun muassa elokuvat ja tietokonepelit.

5.2. Ajanvietekirjallisuuden asema kirjastoissa

"Emme me toimi sitä varten, että tyydyttäisimme mahdollisimman monia ihmisiä antamalla heille heti kirjan ilmestyttyä luettavaksi jonkin 'liian kauniin tytön' tai 'kalpean kamalan'. Silloin työmme olisi verrattavissa johonkin elokuvateatterin lipunmyymiseen taikka jäätelön kauppaamiseen. Onhan sekin rehellistä työtä, mutta se ei ole sivistystyötä. Ei, meidän tehtävämme kirjastonhoitajina on toinen ja tärkeämpi. Meidän on kylläkin koettava tyydyttää kirjaston käyttäjiä, yleisöä. Mutta meidän on tyydytettävä heitä silloin, kun he hakevat tietoja ja viisautta, mielenlennystä, elämäntuntemusta, taidenautintoa. Tällaista hengenravintoa meidän vielä olisi pystyttävä heille silloinkin antamaan, kun he eivät itse ymmärrä pyytää muuta kuin ajankuluttamisvälineitä."
(Kannila 1938, 307.)

Ajanvietekirjallisuuteen liitetyt määreet ovat usein negatiivisia, ja sen asema kirjallisuuden kentässä on alisteinen suhteessa muihin, arvokkaammiksi koettuihin kirjallisuudenlajeihin. Luvussa 3.1 tarkastelin ajanvietekirjallisuutta aiemman tutkimuksen valossa ja populaarikulttuurin viitekehystä käsin. Kansanvalistus- ja sivistyspiirit eivät siis ole olleet ainoita toimijoita, jotka ovat määritelleet ajanvietekirjallisuuden alempiarvoiseksi lajiksi esimerkiksi taidekirjallisuuteen nähden. Tämänkaltaisia luokitteluja ylläpitävät myös muut instituutiot. Myönteisimmin ajanvietekirjallisuuteen lienevät lukijoiden lisäksi suhtautuneet kustantajat ja kirjakauppiat.

Kirjastoväen keskuudessa suhtautuminen ajanvietekirjallisuuteen oli kaksijakoista. Toisaalta nähtiin, ettei pelkästään ajanvietteeksi tarkoitettujen romaanien paikka ollut yleisillä verovaroilla ylläpidetyssä laitoksessa, kun taas toisaalta ajateltiin kevyen kirjallisuuden herättävän lukuhaluja sellaisissa, jotka eivät muuten lukisi mitään (Suhonen 1937, 36). Valtion kirjastotoimiston johtaja Helle Kannila antoi useissa puheenvuoroissaan varovaisen hyväksyntänsä kirjastojen hankkimalle ajanvietekirjallisuudelle. Hän näki ajanvietekirjallisuuden nimenomaan porttina vakavampaan ja arvokkaampaan kirjallisuuteen. Kun henkilön lukuhalu tai -kipinä saatiin heräämään houkuttelemalla hänet kirjastoon kevyen lukemisen avulla, uskottiin olevan mahdollista ohjata häntä pikkuhiljaa oikeaa arvoa omaavien kirjojen pariin:

"Mutta ei sellainenkaan seikkailu- tai romaanikirjallisuus, jota lukee ajankulukseen, ole yliolkaisesti tuomittava. Se herättää lukemaan tottumattomissa lukuhaluja, epäilemättä ajan voisi käyttää huonomminkin, ja vähitellen oppii kaipaamaan tanakampaa ja parempaakin luettavaa." (Kannila 1919; tässä Kannila 1966, 30.)

Tällä Kannila ei kuitenkaan yksioikoisesti tarkoittanut kaikkea ajanvietekirjallisuutta, vaan pelkästään sen kirjastoihin sopivaa osaa. Muutamaa vuotta myöhemmin hän arvosteli ajanvietekirjallisuutta nimenomaan aiemmin esille ottamansa porttiteorian valossa seuraavin kovin sanankääntein:

”Ajanviettokirjoilla ei ole mitään tekemistä todellisen kirjallisuudenviljelyn ja valistustyön kanssa. Niiden tehtävä on nimittäin sama kuin keskinkertaisten tai sitä huonompien filmidraamojen: ajan kuluttaminen, hermojen lepuutus tai hermojen kiihotus. Mutta täydellisesti erehdytään, kun liiaksi usein luullaan niiden voivan soveltua lukuhalun herättäjiksi ja astinlaudaksi arvokkaaseen kirjallisuuteen. Päinvastoin tällaiset kirjat ovat kaikkein vaarallisimpia niille, joiden lukuhalu pitää ’herättää’, ne voivat sellaisille olla todellista myrkkyä, joka iäksi pysähdyttää heidän kirjallisen kehityksensä.” (Kannila 1924; tässä Sevänen 1994, 161.)

Kannilan asenteen muutos vuosikymmenen vaihtuessa kertoo myös osaltaan kustannustoiminnassa tapahtuneesta muutoksesta. Etenkin muilta kieliltä käännetyn ajanvietekirjallisuuden kustantaminen kasvoi 1920-luvulla rajusti, mikä tarkoitti myös suomeksi julkaistun ajanvietekirjallisuuden määrän räjähtämistä. Suuret kustannusmäärät ja ajanvietekirjallisuuden suosio houkuttelivat kustantajia entistä heikkotasoisempien ja hinnaltaan edullisempien kirjasarjojen tehtailuun. Kustantamot markkinoivat näitä ”helppohintaisia” kirjasarjojaan usein erilaisten kylkiäisten avulla. Yleisimmin kirjan ostaja sai kaupan päälle kellon, joskus jopa polkupyörän. (Cronvall 2007, 358.) Ajanvietekirjallisuuden suosio sai kirjasto- ja kansanvalistusväen varuilleen, sillä yleisön epäiltiin alkavan vaatia kirjastoihin aiheiltaan sinne sopimatonta ajanvietekirjallisuutta yhä enemmän ja enemmän. Kannilan asenteen muutos oli siis luonnollinen seuraus kirjallisessa kentässä tapahtuneesta muutoksesta.

Kirjastoväki näki ajanvietekirjallisuuden helppolukuisuuden ja tavallista kansanmiestä kiinnostavat aiheet jossain määrin lajin hyvinä puolina. Jopa Kannila myönsi, että vaikka hänen ajanvietekirjallisuudelle asettamansa kasvatukselliset arvot eivät toteutuisikaan, olisi silloinkin nähtävä hyvänä puolena se, että ihmiset lukivat nimenomaan kirjaston tarjoamia kirjoja. Näin ollen pystyttiin ainakin jollain tasolla kontrolloimaan sitä, minkä tasoista kirjallisuutta luettiin. (Malin 1918, 47; Kannila 1924, 3.)

Yleisten kirjastojen periaate ei sinänsä edellytä populääriin kirjallisuuden hankintaa, mutta yleisön toiveiden kuunteleminen on kuitenkin nähty tärkeäksi kirjaston suosion kannalta (Vatanen 2002, 89). Robert Snape on tutkinut kevyttä kaunokirjallisuutta ja sen asemaa 1800- ja 1900-lukujen englantilaisissa kirjastoissa sekä kirjastojen suhdetta ihmisten vapaa-aikaan, huviin ja virkistykseen. Snapen mukaan viihteellisen kaunokirjallisuuden tarjoamisen ongelma kärjistyi ennen ensimmäistä maailmansotaa käytyyn ”suureen fiktiokeskusteluun”. Keskustelussa haluttiin selvittää, tuliko kirjastojen hankkia kaunokirjallisuutta, ja mikäli fiktion tarjoaminen nähtiin kirjastojen tehtäväksi, niin millaista ja minkä tasoista kaunokirjallisuutta tuli tarjota.

Suuri fiktiokeskustelu jakoi kirjastoammattilaiset kolmeen ryhmään. Ensimmäisen ryhmän muodostivat ne, jotka halusivat kieltää kaikenlaisen fiktion tarjoamisen. Toiseen ryhmään kuuluvat halusivat tarjota fiktiota jossain määrin, mutta hyvin tiukasti säänneltynä. Kolmas ryhmä oli kaikkein avomielisin, ja heidän mielestään kirjastojen tuli tarjota niitä kaunokirjallisia teoksia, joita sen käyttäjät halusivat. (Snape 1995, 4.) Toisaalta oman ryhmänsä muodostivat myös ne kirjastoammattilaiset, jotka pelkäsivät heikon kirjallisuuden lukuinnon siirtyvän lukijaryhmältä toiselle. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että jos yksi kirjasto hankki liikaa ajanvietekirjallisuutta, saattoi tämän kirjaston käyttäjien mieltymys kyseisen kirjallisuuden lukemiseen levitä esimerkiksi paikkakunnan muiden kirjastojen käyttäjien keskuuteen, jolloin nämä muutkin kirjastot saattoivat saada osakseen painostusta ajanvietekirjallisuuden määrällisesti suurempaan hankintaan. (Eskola 2004, 131.) Kiinnostus ajanvietekirjallisuuteen nähtiin siis osittain heikentyneenä kirjallisena makuna, joka saattoi kulkutaudin lailla levitä väestöryhmästä ja -kerroksesta toiseen.

Ajanvietekirjallisuuden puolustajat vetosivat myös muun muassa siihen, että houkuteltaessa ihmisiä kirjastoihin kevyempien romaanien avulla saatiin nämä pidettyä poissa kapakoista ja muista sopimattomista ajanviettotavoista (Suhonen 1937, 39–40). Vedottiin myös kirjastojen tehtävään palvella nimenomaan toimintaympäristönsä tarpeita, kuten Hellin Hendolin (1933, 29–30) asian ilmaisi Kirjastolehden sivuilla:

”Jokaisen kirjan on palveltava kirjaston sivistystehtävää sellaisena kuin se esiintyy siinä ympäristössä missä kirjasto toimii. Mikä kirja ei tähän sovellu, sen paikka ei ole kirjastossa, olkoon sen taiteellinen arvo mikä tahansa. Ja toisaalta: jos keveämpikin kirjallisuus tähän kelpaa, olkoon silläkin oma vaatimaton sijansa kirjaston hyllyillä.”

Ajanvietekirjallisuudelle annettiin siis tietyissä puheenvuoroissa hiljainen hyväksyntä. Täysin ehdoton tämä hyväksyntä ei kuitenkaan ollut. Ajanvietekirjallisuuskään ei saanut olla pelkkää "hömpää", vaan siihen tuli myös mieluusti piiloutua kasvattavia tai sivistäviä teemoja. Tapauskohtaista harkintaa kehoitettiin käyttämään, sillä kaupunkikirjastoon suositeltu kirja ei välttämättä ollut sovelias maalaiskirjastoon. Kevyen ajanvietekirjallisuuden tarpeellisuutta perusteltiin myös muun muassa sillä, että etenkin humoristinen kirjallisuus auttoi ottamaan kevyemmin elämän pikku harmit (Tolvanen 1922, 147). Kirjastojen suhtautuminen ajanvietekirjallisuuteen oli siis osittain lähellä saksalaisen kirjastoatteen niin sanottua Ladewigin suuntaa, joka salli ajanvietekirjallisuuden sillä perusteella, että aikuisella yleisöllä oli oltava mahdollisimman suuri valta valita itse luettavansa. Minkäänlaista sopimatonta ja vastenmieliseltä näyttävää holhousa eivät kirjastot saaneet toteuttaa edes tässä suhteessa. (Kannila 1924, 2.)

Sevänen näkee edellä mainitun Hendolinin lausunnon valossa kirjastojen suhtautumisen ajanvietekirjallisuuteen kuitenkin kielteiseksi. Seväsen mukaan Hendolin ei tarkoittanut "keveämmästä kirjallisuudesta" puhuessaan varsinaisesti ajanvietekirjallisuutta, vaan taiteen ja viihteen välimaastoon sijoittuvaa kirjallisuutta, johon kuuluivat muun muassa moraalisdidaktiset teokset (Sevänen 1994, 71). Mielestäni on kuitenkin selvää, että ajanvietekirjallisuus sai jossain määrin myös hyväksyntää yleisissä kirjastoissa. Esimerkiksi ajanvietekirjallisuuteen luettavat historialliset seikkailuromaanit hyväksyttiin ja niitä suositeltiin hankkimaan jopa nuortenosastoille. Lisäksi erilaiset eräromaanit olivat suosittuja, ja Hellin Hendolin antoi itsekin useita ajanvietekirjallisuuden hankintaa puoltavia arvioita AKL:n sivuilla. Esimerkkejä Hendolinin hyväksymistä ajanvietekirjoista ovat Hulbert Footnerin *Korven prinsessa* (AKL 1928, 104) sekä Agapetuksen *Hilman päivät* (AKL 1937, 78), jonka arvostelu kuului seuraavasti:

"Kuten Agapetuksen kirjoissa tavallisesti perustuu tässäkin huvittavuus hullunkurisiin tilanteisiin. Kirkonkylän palopäällikkö, osuuskaupanhoitaja, on juuri palannut palopäällystökursseilta, kun syttyy tulipalo, joka harhateille joutuneen palokalustovajan avaimen takia aiheuttaa hänelle järkytyksen toisensa perästä. Tähän pääjuoneen liittyy sitten pari sivuhaaraa, joiden tuloksena on kaksi onnellista paria. Kevyttä ja huvittavaa."

Seväsen tulkinta Hendolinin kommentista on siis siinä mielessä virheellinen, että kirjastoammattilaisten piirissä kyllä hyväksyttiin harmittomat ajanvieteteromaanit, kunhan ne eivät sotineet valtionavun saamisen ehtoja vastaan.

Ajanvietekirjallisuus oli kuitenkin loppujen lopuksi kirjastoille "välttämätön paha". Ajanvietekirjallisuudella myönnettiin jossain määrin olevan lukijoihinsa piristävä, jopa virkistävä vaikutus. Helle Kannilan mukaan ajanvietekirjallisuutta saatettiin tarjota "välipalaksi" tai "jälkiruoaksi", mutta tästä huolimatta kirjastojen oli kuitenkin pyrittävä hankimaan sitä "niin vähän kuin mahdollista". (Kannila 1923, 64; Kannila 1924, 3; Suhonen 1937, 39.) Kirjastoihin hyväksytyä viihdelukemista olivat muun muassa hyvät seikkailukirjat, jännittävät mielikuvitusromaanit sekä elävästi kirjoitetut historialliset kertomukset. Sen sijaan niin sanottuja "kelloromaneja" ja "sensatsioonikirjallisuutta" ei missään nimessä saanut hankkia (Malin 1918, 48).

Huonolla ajanvietekirjallisuudella nähtiin olevan musertavia vaikutuksia lukijoihinsa. Heikkotasosten romaanien uskottiin ja pelättiin madaltavan kirjallista makuu, lietsovan epäilyttävää yhteiskunnallista hienostoelämän ihannointia tai herättävän hermostunutta "sensatsioonihalu" (Kannila 1924, 4–5). Tällaisia tuntemuksia herättävää kirjallisuutta ei saanut missään nimessä päästää kirjastojen kautta ihmisten käsiin. Kirjastojen tuli pitää hyllynsä vapaina muun muassa karkeista rakkausromaaneista sekä sellaisista salapoliisiromaaneista, joiden voitiin katsoa sisältävän rikollisuuteen yllyttäviä aineksia. Lisäksi aiheeltaan kunnollinen kirjakin tuli hylätä, mikäli se oli tyyllisesti ja kielellisesti ala-arvoinen. (Tolvanen 1937, 39.) Lapsille vääränlainen ajanvietekirjallisuus oli luonnollisesti erityisen pahasta. Tutkimusajankohtana lastenkirjallisuudessa olivat muodissa hupaisat ja melko tyhjänpäiväiset kuvaukset herraslasten elämästä ja kirjat vilisivät "autoja ja ponihevoseja ja ylellisiä leikkikaluja, hienoja hameita, juhlia ja tanssiaisia". Tällaisten kirjojen lukemisen pelättiin vaarantavan lapset aikuisiän pintapuolisuudelle ja henkiselle laiskuudelle. (Haapanen-Tallgren 1920, 144.)

Kirjastoihin hankittavissa ajanvietekirjoissa sai kernaasti olla joko huumoria tai taitavasti punottua jännitysaineistoa. Kirjailijoita, jotka tämän osasivat, olivat Kannilan mukaan muun muassa Agapetus, Berta Ruck, Hans Dominik sekä Arthur Conan Doyle. (Kannila 1924, 4.) O. Tolvanen taas mainitsee kelvollisina ajanvietekirjailijoina muun muassa Twainin, Moliéren, Cervantesin, Kiven, Finnen ja Kauppi-Heikin. Näiden kirjailijoiden hän sanoi edustavan leikillisiä ja hyväntuulisia kirjailijoita, joiden teoksilla oli samanlainen oikeus olemassaoloon kuin vakavilla tai jopa murheellisilla kirjoilla. (Tolvanen 1922, 147–150.)

5.3. Uutuuskirjojen hankkiminen kirjastoon

Uusien, vasta julkaistujen kirjojen hankkiminen kirjastoihin herätti runsaasti keskustelua kirjastoväen keskuudessa. Vaikka yleisesti ottaen oltiin sitä mieltä, että kirjastojen oli seurattava aikaansa ja tyydytettävä kirjastojen asiakaskunnan vaatimuksia, ei uutuuskirjojen hankintaa nähty kuitenkaan riskittömänä toimintana. Asiakkaiden uutuusnälkä kohdistui pääasiassa kaunokirjallisuuteen ja vielä erityisesti sen ongelmallisimpaan osaan, kevyeen ajanvietekirjallisuuteen. (Kannila 1930, 18.) Kirjastoon hankittavien kirjojen tuli muodostaa pysyvää arvoa omaava kokoelma, jolloin jokaisen sellaisen kirjan hankinta, jonka pysyvää arvosta ei ollut tietoa, oli kirjaston perimmäistä funktiota horjuttava teko. Kannilan (1930, 18) mukaan uutuuskirjojen välittömästä hankinnasta oli pidättäydyttävä, sillä kirjan todellinen arvo selvisi vasta pidemmän ajan kuluttua. Kannilan suosittelema odotusaika oli yksi vuosi kirjan ilmestymisen jälkeen. Uutuuden arvon selvittämisessä kehoitettiin käyttämään apukeinoina arvosteluja, ennen kaikkea Arvostelevaa kirjalueteloa, sekä yleistä mielipidettä. Ainoa informaatio, jota uutuuskirjoista oli tuoreltaan mahdollista saada, tuli usein kustantajilta, eikä tällaista informaatiota voitu pitää tarpeeksi objektiivisena kirjaston hankintapäätösten kannalta. (Kannila 1930, 18.) Kannila ei myöskään kehottanut kirjastoammattilaisia tukeutumaan kirjojen arvioinnissa sanoma- ja aikakauslehdissä julkaistuihin kirja-arvosteluihin, kyseiset lehdet arvottivat teoksia lähinnä esteettisin kriteerein, kun taas kirjastojen kirjavalinnoissa tuli ottaa huomioon myös teosten kansanvalistuksellinen funktio. (Eskola 2004, 134.)

Kannila otti aika ajoin reippain sanoin kantaa siihen, tulisiko uutuuskirjoja (joihin hän viittasi usein nimellä "päivänperhot") hankkia ja jos tuli, niin missä määrin. Kannilan mukaan kirjastojen tuli toki seurata aikaansa ja tarjota luettavaksi sellaista, jota kohtaan käyttäjät kulloinkin tunsivat mielenkiintoa. Kannila ei kuitenkaan nähnyt tärkeänä sitä, että kaikki kirjakauppojen uutuudet, nimenomaan kaunokirjalliset, viihteelliset teokset, joihin "uutuusnälkä" useimmiten kohdistui, heti löytyisivät kirjastojen hyllyiltä vapaina lainattaviksi. Kannilan mukaan suuri osa näistä päiväperhoista oli kirjoitettu ja kustannettu vain sen takia, että ne myisivät hyvin ja tuottaisivat näin ollen rahaa tekijälleen ja kustantajalleen. Kannila tunsu huolta etenkin siitä, ettei hätiköiden hankittujen teosten kirjallinen arvo olisikaan todellinen, jolloin kirjaston funktio pysyvän ja pitkäkestoisen kokoelman aikaansaajana ja säilyttäjänä ei toteutuisi. (Eskola 2004, 132.)

5.4. Yhteenvetoa

Suurin ajanvietekirjallisuuden aiheuttama huoli kirjastoväen parissa oli sen mahdollinen kansaa rappioittava vaikutus. Kirjasto- ja kansanvalistusväki eivät kuitenkaan olleet ainoat ammattikunnat, jotka kantoivat huolta kirjallisuuden negatiivisista vaikutuksista. Myös valtion kirjallinen asiantuntijalautakunta, kirjailijaliiton johtohenkilöt sekä papisto ilmaisivat huolensa taiteellisesti ja moraalisesti arveluttavista teoksista. Nämä ryhmät pelkäsivät ajanvietekirjallisuuden, etenkin ulkomaisen, vaarantavan kansallisen kulttuurin kehityksen sekä heikentävän kansakunnan moraalista selkärankaa. (Sevänen 2007, 384.) Ensimmäisen tasavallan aikana yhteiskunnallista ja poliittista määräysvaltaa hallinneet porvarilliset ryhmät näkivät kirjallisuuden ja sitä välittävän laitoksen, kirjaston, toiminnot mahdollisesti kansan yhtenäisyyttä kasvattavana tai sitä heikentävänä. Huolta huonon kirjallisuuden vaikutuksista koettiin myös yhteiskunnan ylimmillä poliittisilla tasoilla.

Periaatteessa ajanvietekirjallisuus hyväksyttiin kirjastoväen parissa ja sillä nähtiin olevan jopa hyviä vaikutuksia, kuten mielen piristäminen. Markkinoilta tuleva ajanvietekirjallisuuden tulva ei kuitenkaan vastannut kirjastojen käsitystä virkistävästä ja viihdyttävästä kirjallisuudesta. Ajanvietekirjallisuuden suurin vitsaus oli niiden sopimattomat aiheet. Kirjastojen kannalta helpointa ajanvietekirjallisuutta oli seikkailukirjallisuus, jonka aiheet olivat useimmiten sopivia ja jopa tervehenkisiä. Seikkailukirjat sisälsivät usein myös nuorille sopivaa vieraiden olojen ja menneiden aikakausien kuvailua, toisaalta esimerkiksi seikkailullisissa eräromaaneissa aiheet olivat usein jollain tapaa tuttuja lukijoiden jokapäiväisestä elämästä.

Ajanvietekirjallisuuden suosion nähtiin perustuvan suurelta osin uutuudenviehätykseen, eikä teoksilla välttämättä ollut pysyvää arvoa. Asiakkaiden toiveet ajanvietekirjallisuuden hankinnasta otettiin kyllä huomioon, mutta ei kovin laajamittaisesti. Kannila kehotti kirjastoja ohjaamaan jatkuvasti ”sesonkikirjallisuuden” perään kyselevät asiakkaat suosiolla lähimpään kirjakauppaan. Kirjastot luultavasti pelkäsivät myös kansanvalistuksellisen maineensa puolesta ja leimautumista heppoisiksi romaanikirjastoiksi. Paluuta 1800-luvun kaupallisiin lainakirjastoihin ja niiden kysynnän ohjaamaan kokouksenmuodostuspolitiikkaan ei haluttu.

6. Kuopion kaupunginkirjaston suorittama uuden ajanvietekirjallisuuden hankinta vuosina 1918–1938

Tässä luvussa tarkastelen Kuopion kaupunginkirjaston suorittamaa ajanvietekirjallisuuden hankintaa vuosien 1918–1938 välisenä aikana. Tämän tarkastelun tavoitteena on selvittää, missä määrin valtion ylimmän kirjastojohtoon ja kirjastoammattilaisten käsitys ajanvietekirjallisuuden asemasta heijastui yksittäisen kirjaston kirjavalintoihin. Tämän lisäksi pyrin vastaamaan tutkimukseni toisessa luvussa esittelemääni Eija Eskolan väitteeseen siitä, että suuret kaupunginkirjastot saattoivat toteuttaa kirjavalintaa etenkin heikompileatuisen ajanvietekirjallisuuden osalta pienempiä kirjastoja vapaammin.

Aluksi luon lyhyen katsauksen Kuopion kaupunginkirjaston historiaan aloittaen kirjaston perustamisesta vuonna 1872 ja lopettaen tutkimusajanjaksoni viimeiseen vuoteen 1938. Tämän jälkeen tarkastelen kirjaston aineistonvalintaan vaikuttaneita tekijöitä, kuten kirjallisuuden hankintaan osoitettuja määrärahoja sekä sitä, kuka kirjojen valinnasta Kuopiossa vastasi. Lisäksi keskityn kirjastoon hankitun uuden ajanvietekirjallisuuden tarkasteluun kolmen otantavuoden (1919, 1928, 1938) ajalta. Tarkastelun toteutan jaottelulla hankitut teokset luvussa 5.1 esittelemääni Eila Pennasen ajanvietekirjallisuuden jaottelua hyväksi käyttäen määrällisiin ryhmiin sekä tutkimalla Arvostelevan kirjaluettelon arvostelujen kautta hankittujen teosten aihepiiriä ja niiden soveltuvuutta osaksi yleisen kirjaston kokoelmia.

6.1. Lyhyt katsaus Kuopion kaupunginkirjaston historiaan

Seuraavassa tarkastellaan lyhyesti Kuopion kaupunginkirjaston kehitystä sen perustamisesta vuonna 1872 vuoteen 1938, johon tämän tutkimuksen tarkastelujakso päättyy. Pohjois-Savossa, nykyisessä Itä-Suomen läänissä sijaitsevan Kuopion kaupungin historia ulottuu 1550-luvulle, jolloin Kuopionniemelle perustettiin kirkko ja kirkkopitäjä. Marraskuun 17 vuonna 1775 Ruotsin kuningas Kustaa III antoi Kuopiolle kaupunkioikeudet tehden siitä samalla Savo-Karjalan läänin pääkaupungin. Kuopion väkiluku oli tutkimusajanjakson alussa vuonna 1918 18 302 (Lappalainen 1982, 23, 224; Nummela 1989, 15).

Erikoinen piirre kuopiolaisessa 1900-luvun alun kirjastolaitoksessa oli kansalaisopiston ja kirjaston yhdistyminen vuonna 1917. Kirjasto ja kansalaisopisto toimivat yhteisen johtokunnan alaisena ja samoissa tiloissa aina vuoteen 1929 saakka, jolloin näiden kahden valistuslaitoksen tiet erosivat.

Seuraavien alalukujen lähteenä toimii Seppo Hannulan ja Kaarina Huttusen vuonna 1981 ilmestynyt Kuopion kaupunginkirjaston historiikki, joka käsittelee kirjaston toimintaa vuosina 1872–1972.

6.1.1. Vuodet 1872–1917

Kuopiolaisen kirjastolaitoksen kehitys sai alkunsa 1860-luvulla. Kuopion kaupunginkirjaston historiikkia kirjoittamassa mukana olleen Kaarina Huttusen mukaan sysäys kirjaston perustamiselle tapahtui verrattain myöhään, sillä suurin osa suomalaisista kaupungeista oli saanut oman kirjastolaitoksensa jo 1850-luvulla (Hannula & Huttunen 1981, 13). Alkusysäyksenä toimivat savokarjalaisen osakunnan ylioppilaiden maakunnassa pitämät ”kansantajuiset luennot”, jotka petasivat maakuntaan kansanvalistukselle myönteistä ilmapiiriä. Ratkaiseva käänne oli Kuopion kaupungin kappalaiselle osoitettu nimetön 400 markan lahjoitus, joka oli tarkoitettu yhteisen hyvän edistämiseen. Tästä lahjoitetusta summasta 50 markkaa pantiin kirkollisiin tarpeisiin ja loput 350 markkaa talletettiin yhdyspankkiin kaupungin seurakunnan tilille kansankirjaston perustamista varten. Myöhemmin salaperäiseksi lahjoittajaksi paljastui Turusta lähtöisin oleva, sittemmin kuopiolaistunut apteekkari Kristian August Åkerman, jota voidaan siis hyvällä syyllä pitää yhtenä kuopiolaisen kirjastolaitoksen perustajista. (Hannula & Huttunen 1981, 15–16.)

Vuonna 1871 valmistui Kuopioon uusi kunnallishuone, johon oli mitoitettu tila myös kirjastolle. Kirjaston avaamisesta tiedotti pastori August Fredrik Granit Tapio-lehdessä 9.3.1872 seuraavasti:

”Tulevalla viikolla keskiviikkona klo 5 j.pp. avataan Kunnallishuoneella kirjasto kansalle, josta Tapiossa on ilmoitettu, Kirjoja ja sanomalehtiä saapi lukusalissa maksutta lukea, vaan jos näitä tahtoo ken kotiinsa lainata, tulee aivan vähäinen hyyriraha maksettavaksi, jonka suuruus lainatessa määrätään. Nyt erityisen lahjoilla aikaansaatu kirjasto on tosin vähäinen, ainoastaan 238 nidettä, mutta toivomme kansalaisten kanssamme tätä alkua suosivan sekä vähäisillä raha-avulla kuin myös kirjastoon sopivilla kirjalahjoituksilla. Ehkä jokainen yhteistä parasta harrastava ja kansanvalistusta rakastava henkilö meidän kanssamme on yksimielinen siitä, että kirjallisuuden viljelemisen kautta rahvaan raakuus paremmin pakenee kuin ankarimmillakaan poliisiasetuksilla.”

Kirjasto avattiin 13.3. ja avajaisten kerrottiin saaneen niin suuren suosion, että kirjaston hyllyt olivat tyhjentyneet kirjoista lähes kokonaan. Kirjaston hoitajana toimi ensi alkuun pastori Granitin poika, ylioppilas Bruno Granit. Kirjaston johtokunnan puheenjohtajana toimi pastori Granit, joka oli myös laatinut kirjastolle lainaussäännöt. (Hannula & Huttunen 1981, 18.)

Kaarina Huttusen mukaan aloittelevan kirjaston kirjavalinta oli alun alkaen suoritettu hyvin asiantuntevasti. Kirjaston kokoelma koostui pääosin uskonnollisesta kirjallisuudesta, kotimaan historiaa käsittelevästä kirjallisuudesta, luonnontieteellisestä kirjallisuudesta sekä kaunokirjallisuudesta. Kaunokirjallisuuden kokoelmaan sisältyivät kotimaisesta kaunokirjallisuudesta muun muassa *Kalevala* sekä *Kanteletar*, *Suomen kansan satuja ja tarinoita*, *Vänrikki Stoolin tarinat* sekä *Seitsemän veljestä*. Ulkomaisesta kaunokirjallisuudesta kirjastoon oli hankittu muun muassa Walter Scottin *Ivanhoe*, Charles Dickensin *Kotisirkka*, Daniel Defoen *Robinson Crusoe* sekä Harriet Beecher-Stowen *Setä Tuomon tupa*. Kirjaston kirjahankinnat hoidettiin lahjoitusvaroin, joita ei kuitenkaan saatu tarpeeksi kokoelman kartuttamiseksi. Näin ollen kirjaston kokoelma pysyi pienenä ja ahkeraan lainatut kirjat kuluivat pian huonokuntoisiksi. Tämän seurauksena kirjaston suosio kaupunkilaisten keskuudessa hiipui ja alettiin esittää kannanottoja yleisillä varoilla tuetun kirjaston puolesta. (Hannula & Huttunen 1981, 18–20.)

Keskustelua kaupungin osallistumisesta kirjaston tukemiseen käytiin paikallisessa lehdistössä pitkään. Keskustelu tuotti tulosta vuonna 1875, jolloin kaupunki myönsi kirjastolle 700 markan suuruisen määrärahan, joka koostui kaupungin saamista viinanpolttorahoista. Kaupunginvaltuuston asettama viinanpolttorahojen kohdentamista miettinyt valiokunta näki kirjaston hyvänä kohteena näille rahoille. Valiokunta perusteli päätöstään sillä, että koska kyseessä olevat tulot saatiin toiminnasta, jolla on yhteiskunnan kannalta negatiivisia seurauksia, on oikein käyttää varat sellaiseen tarkoitukseen, jolla viinanpolton vahingollisia seurauksia voitiin vähentää ja vastustaa. Kansankirjaston ja lukusalin perustamisen nähtiin vastustavan kapakkaelämää ja siihen liittyviä huvituksia sekä antavan mahdollisuuden sivistävään ja hyödylliseen ajanviettoon. Hallinnollisesti kirjasto asetettiin kansakoulun johtokunnan alaisuuteen ja ensimmäinen kaupunginkirjastonhoitaja oli kansakoulunopettaja August Kuokkanen. Yksityinen lainakirjasto oli muuttunut kaupunginkirjastoksi. (Hannula & Huttunen 1981, 21–23.) Uusiin tiloihin kirjasto pääsi muuttamaan kesäkuussa 1907, jolloin valmistui uusi, J. W. Strömbergin suunnittelema museo- ja kirjastotalo (Hannula & Huttunen 1981, 41).

Vuoden 1917 alusta kaupunginkirjasto yhdistettiin kansalaisopistoon. Kaupunginkirjastosta alettiin käyttää nimitystä Kuopion kansalaisopiston kirjasto. Yhdistämisen taustalla oli toive saada vuonna 1914 perustetun, mutta jo seuraavana vuonna lakkautetun työväenopiston toiminta jatkumaan. Yhtenä edellytyksenä nähtiin se, että työväenopisto saisi oman kirjaston. Työväenopiston yhteyteen ei kuitenkaan perustettu uutta kirjastoa, vaan jo olemassa olevan kaupunginkirjaston yhteyteen päätettiin perustaa uusi työväenopistoon verrattavissa oleva laitos, kansalaisopisto. Malli tällaiseen järjestelyyn saatiin Amerikasta, jossa yleistyneisiin opiskelun ja kirjastotoiminnan yhdistäneisiin yleisiin kirjastoihin kävi tutustumassa muun muassa Suomen Kirjastoseuran kuopiolaisyyntyinen sihteeri J. A. Kemiläinen. Kaupunginvaltuusto päätti 22.5.1916 valiokunnan esityksen mukaisen laitoksen perustamisesta. Kansalaisopisto sai käyttöönsä kansankirjaston ja lukusalin huoneet, ja kirjasto siirrettiin hallinnollisesti kansalaisopiston johtokunnan alaisuuteen. (Hannula & Huttunen 1981, 50–51.) Kirjaston siirtyessä kansalaisopiston alaisuuteen oli sen kirjavaraston lukumäärä noin 7 506 nidettä. Hannulan ja Huttusen mukaan tämä luku ei kuitenkaan ole täsmällinen, koska tilastoon ei ollut merkitty muun muassa kaikkia niin sanottuun Suomi-kirjastoon hankittuja kokoelmia eikä myöskään loppuun kuluneiden kirjojen poistosta ollut merkintää tilastossa. (Hannula & Huttunen 1981, 63.)

6.1.2. Vuodet 1918–1938

Vaikka kansalaisopiston kirjasto oli edelleen myös kaupungin kirjasto, näkyi kirjaston ohjesäännössä kansalaisopiston oppilaitten etuoikeutettu asema:

”Kuopion kansalaisopiston kirjaston tarkoitus on tarjota opiston oppilaille erityisesti ja Kuopion kaupunkikunnan jäsenille yleensä tilaisuutta kirjallisuuden viljelemiseen ja kirjallisiin opintoihin. [...] Kirjallisuuden hankinnassa on erityisesti pidettävä silmällä opiston oppilaitten opintojen tarpeita.”

Ohjesäännössä määrättiin myös kansalaisopiston ja sen kirjaston johtajan pätevydestä. Pätevyysvaatimuksiin sisältyi ehto, että johtajan oli oltava perehtynyt sekä valistusasioihin että erityisesti kirjastonhoitoon. Tämä aiheutti hankaluuksia kansalaisopiston johtajavalinnoissa. Johtajakandidaattien kirjastonhoidollinen pätevyys päädyttiin usein hoitamaan vaatimusten mukaiselle tasolle Helsingin yliopiston kirjastossa suoritetun harjoittelun avulla. (Hannula & Huttunen 1981, 55.) Ohjesäännön mukaisesti kirjaston toiminta jakaantui lainausliikkeeseen,

lukusalien valvontaan ja hoitoon sekä yleistieteellisen ja Suomi-kirjaston kartuttamiseen (Kuopion kaupunginkirjaston toimintakertomus 1918, 7).

Kaupunginvaltuuston suhtautuminen kirjastoa kohtaan muuttui suopeammaksi. Valtuusto nosti kirjaston määrärahoja vuoden 1916 noin 1 300 markasta vuoden 1929 noin 55 000 markkaan. Kirjaston kirjamäärää kartutettiin vuosittain 1 000–2 000 niteellä ja kirjaston kirjakokoelman laajuus oli vuonna 1929 jo 26 600 nidettä. Lisääntynyt kirjahankinta nosti kirjaston suosiota kaupunkilaisten keskuudessa, ja vuonna 1919 käyttöön otetut avohyllyt lisäsivät Huttusen mukaan osaltaan kirjaston kiinnostavuutta ja myös sen kodikkuutta. Kirjaston suosiosta huolimatta sen lainaustiheys (1,0 lainaa/asukas) jäi vielä 1920-luvun lopulla reippaasti jälkeen maan keskiarvosta (3,0 lainaa/asukas). (Hannula & Huttunen 1981, 66–67.)

Kirjaston ja kansalaisopiston toimiminen saman katon alla ei kuitenkaan sujunut ongelmitta. Suurinta kitkaa aiheutti pätevien johtajien löytymisen lisäksi työajan jakaminen kansalaisopiston ja kirjaston kesken. Kirjastoapulaiset joutuivat käyttämään runsaasti työaikaansa opiston kansliatehtäviin, mikä herätti tyytymättömyyttä kirjastoihmisten keskuudessa. Myös kirjaston palkkaus- ja huoneistomenojen erittely yhteisestä talousarviosta tuotti ongelmia, kun valtion vuonna 1922 aloittama kirjastojen avustustoiminta edellytti muun muassa kirjastojen tilikertomusten toimittamista valtion kirjastotoimistolle. Ensimmäiset ehdotukset laitosten erottamisesta tehtiin 1926, mutta varsinainen erottaminen tehtiin vasta 1928. Ratkaisevana sysäyksenä toimivat uudet työväenopistolaki sekä kansankirjastolaki, jotka edellyttivät laitosten itsenäisyyttä. Kuopion kaupunginvaltuusto päätti 27.5.1929, että kirjastolle ja kansalaisopistolle valitaan kummallekin omat johtokuntansa ja kansalaisopiston johtokuntaa kehoitettiin laatimaan ehdotus kirjaston ohjesäännöksi. Tämä uusi ohjesääntö hyväksyttiin 14.10.1929. (Hannula & Huttunen 1981, 69–70.)

Irtaantumisen jälkeen Kuopion kaupunginkirjaston ensimmäiseksi johtajaksi valittiin filosofian kandidaatti Taavi Kahra. Kahran vuonna 1930 alkaneen toimikauden alkua leimasi maailmanlaajuinen pulakausi, joka yhdessä maailmanpoliittisen tilanteen kanssa näkyi etenkin kirjaston taloudessa. Vuonna 1928 annettu kansankirjastolaki vaikutti kirjastotoimintaan edellyttämällä kirjastoilta tiettyjä asioita koskien muun muassa kirjastoväen palkkausta, kirjaston käytössä olevia tiloja sekä lainattavissa olevien kirjojen määrää. (Hannula & Huttunen 1981, 76–77.) Kahran kausi jatkui tämän tutkimuksen käsittelemän ajanjakson yli aina vuoteen 1947 saakka. Kahran kautta leimasi voimakkaimmin kirjaston tilakysymys. Museotalon yhteyteen rakennetut tilat osoittautuivat auttamattomasti liian pieniksi. Kunnollisten tilojen puute hankaloitti muun muassa

kirjaston sanomalehtisalin sekä lasten ja nuorten osaston toimintaa. Vaikka kirjasto ja kansalaisopisto toimivatkin jo hallinnollisesti erillään, jakoivat ne silti vielä toimitilansa. Tämä hankaloitti erityisesti kirjaston toimintaa, sillä tiloissa järjestettiin paljon kansalaisopiston harjoituksia ja kokouksia. Toiveita omasta kirjastotalosta eläteltiin koko 1930-luvun ajan ja pulmaan yritettiin hakea ratkaisua monelta taholta. Vuosikymmenen lopulla esiteltiin ensimmäiset varsinaiset suunnitelmat kirjastotalon rakentamisesta ja rakentamisen kustannuksista, mutta vuonna 1939 alkanut sota hautasi suunnitelmat alleen. Uusien tilojen lisäksi kirjastoväki alkoi aktiivisesti ajaa sivukirjastojen perustamista Männistön ja Itkonniemen kaupunginosiin. (Hannula & Huttunen 1981, 79–82.)

6.2. Yleistä Kuopion kaupunginkirjaston aineistonvalinnasta

Seppo Hannula muistuttaa oikeutetusti, että kirjaston palvelukyky on oleellisesti riippuvainen sen käyttöön osoitettujen kirjamäärärahojen suuruudesta. Kuopiolainen kirjastolaitos sai ensimmäisen kerran valtionavustusta vuonna 1923. Avustuksen määrä oli kuitenkin vähäinen kokonaisuutena verrattuna ja avustuksia ei myönnetty rahana, vaan suoraan kirjoina. Kaupunki tuki kirjastoa harvakseltaan ylimääräisillä lahjoituksilla, kuten esimerkiksi vuosina 1922 ja 1925. Tällöin kaupunginvaltuusto antoi kirjaston käyttöön osan hallinnoimilleen tileille kertyneistä säästöistä. (Hannula & Huttunen 1981, 66.)

Kansalaisopiston ja kirjaston erottua toisistaan vuonna 1929 olivat kirjaston määrärahat 40 000 markkaa vuodessa. 1930-luvun alussa pulakauden seurauksena summa alennettiin 20 000 markkaan. Kuopion kaupunki oli Hannulan ja Huttusen mukaan kitsas kulttuuritarpeiden rahoittaja, vaikka se ajoittain olikin suopea kirjastoa kohtaan edellä esiteltyjen ylimääräisten lahjoitusten muodossa. Kirjaston pienet määrärahat eivät antaneet mahdollisuutta kehittää kirjaston suhteellisen pientä ja kulunutta kokoelmaa tarvittavalla tavalla, ja kirjaston kokoelma jäi 10 000 lainauskelpoisella niteellään selvästi jälkeen muista suurista kaupunginkirjastoista. Esimerkiksi Porin kaupunginkirjastossa oli yli 21 000 kirjaa, Tampereella 46 000 kirjaa. Ehkä juuri näiden lukujen esittelemisen ansiosta kirjasto sai kaupungilta 5 000 markan lisämäärärahan. Hetkellinen myönnytys ei kuitenkaan merkinnyt pidempiaikaista helpotusta, sillä kirjaston johtokunnan ponnisteluista huolimatta kirjastolle osoitettu määräraha oli vuonna 1938 edelleen vain 35 000 markkaa. Vuoden 1939 kirjaston tarkastuskertomuksessa valtion kirjastotoimen johtaja Helle Kannila totesi, että kirjamäärärahan tulisi Kuopion kokoisen kaupungin kirjastolla olla 100 000

markkaa. (Hannula & Huttunen 1981, 86–87.) Vaikka Kuopion kaupunginkirjasto oli hankintamäärärahoiltaan ja kirjavaraston kooltaan jäljessä muita suomalaisia saman suuruusluokan kaupunkeja, olivat kirjavalinnan kriteerit ja tarpeet kuitenkin suuren kaupunginkirjaston.

Kuopion kaupunginkirjaston vuonna 1929 annetussa ohjesäännössä määrättiin, että kirjastonjohtajan tehtävänä oli kirjaston johtokunnan hyväksymän yleissuunnitelman puitteissa päättää kirjojen ostamisesta, kirjavarain kartuttamisesta sekä sanoma- ja aikakauslehtien tilaamisesta. Tämä ohjesäännön kohta aiheutti pienen konfliktin johtokunnan ja kirjastonjohtaja Kahran välillä vuonna 1933. Johtokunta esitti, että se haluaisi itse valita kirjastoon hankittavat kirjat, tai ainakin osallistua kirjavalintaan. Tämä loukkasi Kahran ammattiyhteyttä, ja hän lähestyi muiden kaupunginkirjastojen johtajia tiedustelemalla heidän mielipidettään kirjavalinnassa sekä sitä, millainen menettelytapa kussakin kirjastossa oli. Johtokunta ei vienyt ehdotustaan tämän pidemmälle, vaan Kahra sai edelleen päättää kirjavalinnasta. Kahran vahvin argumentti etuoikeutensa puolesta oli se, että kirjavalintaan tarvittava asiantuntemus saattoi olla vain sellaisella henkilöllä, joka tunsi kirjaston käyttäjien taipumukset. Johtokunnan sekaantuminen valintaan olisi Kahran mukaan myös hidastanut uusien kirjojen tuloa lainattavaksi ja aiheuttanut kirjaston asiakkaille turhaa vaivaa. (Hannula & Huttunen 1981, 85.)

Helle Kannilan tarkastuskertomukset eivät kerro valinnassa esiintyneen erityisen suuria huomauttamisen aiheita. Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoinen kommentti koski käännöskirjallisuuteen kuuluvan ajanvietekirjallisuuden hankintaa. Kannilan mielestä kirjastoon oli hankittu turhan runsaasti etenkin Burroughsin, Glynin ja Courths-Mahlerin teoksia. Lisäksi Kannila kritisoi 1930-luvulla Kuopion kaupunginkirjastoon hankitun tieteellisen kirjallisuuden korkeaa tasoa. Kannilan mukaan osa aineistosta olisi kuulunut pelkästään tieteellisiin kirjastoihin. (Hannula & Huttunen 1981, 86.) Tämän suurempaa paheksuntaa Kannila ei liene kirjavalinnoista esittänyt, vaikka hän usein viittasikin nimenomaan suuriin kaupunginkirjastoihin puhuessaan kirjavalinnan ”leväperäisyydestä”.

6.3. Ajanvietekirjallisuuden hankinta vuonna 1919

Vuonna 1919 Kuopion kaupunginkirjasto toimi Kuopion kansalaisopiston johtokunnan alaisuudessa. Kirjaston ja kansalaisopiston johtajana toimi filosofian maisteri Emerik Olsoni, joka oli hyvin perehtynyt kirjastoalaan. Olsoni oli toiminut ennen Kuopioon tulemistaan amanuenssina

Helsingin yliopiston kirjastossa. Huttusen mukaan Olsoni oli käytännön mies, ripeäotteinen organisaattori sekä uudistusten suunnittelija ja toimeenpanija. (Hannula & Huttunen 1982, 56.) Kansalaisopiston johtokuntaan kuuluivat puheenjohtajana lehtori Kurt H. Enwald, varapuheenjohtajana rautasorvari Johan Saari, toimittaja Edvard Halonen, opettaja Ludvik Isotalo, faktori Vilho Kunnas sekä lehtori Salu Latvala. Ohjesäännön mukaisesti myös opiston johtaja Olsoni kuului johtokuntaan sen äänivaltaisena jäsenenä toimien samalla johtokunnan sihteerinä. (Kuopion kaupunginkirjaston toimintakertomus 1918, 4.)

6.3.1. Vuoden 1919 kirjahankinnan yleistä tarkastelua

Vuonna 1919 ostettiin Kuopion kaupunginkirjastoon yhteensä 682 nidettä, jotka jakaantuivat määrällisesti seuraavasti:

- Kaunokirjallisuus 259 kpl (38,0 %)
- Tietokirjallisuus 333 kpl (48,8 %)
- Muu kuin suomeksi julkaistu kirjallisuus 90 kpl (13,2 %)

Varsinaisten ostettujen kirjojen lisäksi kirjasto sai erilaisina lahjoituksina 84 nidettä. Kansalaisopiston ja kirjaston yhdistyessä kaupunginkirjaston kokoelmiin liitettiin myös entisen työväenopiston kirjasto, jonka kokoelmia luetteloiitiin pikkuhiljaa vuosina 1917–1919. Vuonna 1919 näitä työväenopiston kirjastoon kuuluneita kirjoja luetteloiitiin kaupunginkirjaston kokoelmiin 641 kpl. Tämä varsin mittava kokoelma koostui pääasiassa vuosisadan vaihteessa julkaistusta tietokirjallisuudesta. Suurin osa kirjastoon hankitusta kirjallisuudesta oli uutta, joko hankintavuotena tai sitä edeltävänä vuotena ilmestynyttä. Valtion kirjastotoimen antamien ohjeiden mukaan varsinkaan kaunokirjallisuutta ei olisi mielellään saanut hankkia näin nopeasti ilmestymisen jälkeen. Tätä perusteltiin muun muassa sillä, että koska kirjaston tarkoituksena oli pysyvän kokoelman aikaansaaminen ja ylläpitäminen, tuli hankittavien teosten kirjallisesta arvosta olla kunnollinen selvyys ennen hankintaa (katso tarkemmin luku 5.2).

Tutkimukseni luo osaltaan pohjaa suurten kaupunginkirjastojen aineistonvalintaa koskevalle tiedolle. Koska tutkimustietoa ei tällä tasolla ole muista suurista suomalaisista kaupunginkirjastoista, on vaikeaa verrata tutkimuksen tuloksia mihinkään. Aiemmistä tutkimuksista lähimpänä omaa tutkimusaluettani ovat Eija Eskolan työt. Kuopion kaupunginkirjaston

hankintamäärää ei ole kuitenkaan hedelmällistä verrata hänen tutkimiinsa pieniin kaupunginkirjastoihin ja maalaiskuntien kirjastoihin. Aineistonhankintaan käytetyt määrärahat ja aineistonvalinnan kriteerit ovat pienissä kirjastoissa olleet täysin erilaiset verrattuina suuriin kirjastoihin, kuten olen tässä työssä aiemmin osoittanut.

6.3.2. Hankittu ajanvietekirjallisuus

Vuonna 1919 hankittiin Kuopion kaupunginkirjastoon ajanvietekirjallisuudeksi luettavaa uutta kirjallisuutta 32 nidettä, mikä tekee 4,7 prosenttia kaikista kirjaston kyseisen vuoden kirjahankinnoista ja 12,4 prosenttia kyseisenä vuonna kirjastoon hankitusta kaunokirjallisuudesta. Lista hankitusta ajanvietekirjallisuudesta on esitetty liitteessä 1. Tämä hankittu ajanvietekirjallisuus jakautuu Pennasen (katso luku 5.1) määrittelemiin ajanvietekirjallisuuden luokkiin seuraavasti:

- Leikilliset ajanvieromaanit 4 kpl (12,5 %)
- Rakkausromaanit 5 kpl (15,6 %)
- Rikosromaanit 2 kpl (6,3 %)
- Seikkailuromaanit 21 kpl (65,6 %)

Hankituista 32 teoksesta kotimaisten kirjailijoiden teoksia oli vain 7 kpl (21,9 %). Kotimainen ajanvietekirjallisuuden tuotanto lähti kunnolla käyntiin vasta seuraavan vuosikymmenen puolella. Eniten kotimaisia tuotoksia löytyi leikillisestä ajanvietekirjallisuudesta, jonka kaikki kirjastoon vuonna 1919 hankitut nimekkeet olivat kotimaista alkuperää. Kuopion kaupunginkirjastoon hankitut leikilliset ajanvieromaanit olivat Veli Giovannin *Pilajuttuja ja piirroksia* sekä Tiituksen *Tiituksen pakinoita* osat I–III. Humoristinen ajanvietekirjallisuus oli seikkailukirjallisuuden ohella hyväksytyintä ja kirjastoihin sopivimmaksi nähtyä viihdekirjallisuutta, ja sen ansioiksi luettiin ennen kaikkea sen mieltä piristävä vaikutus. AKL:ssa katsottiin esimerkiksi Veli Giovannin teoksen voivan virkistää murheellista mieltä ja lyhentävän ikäviä rautatiematkoja, Tiitus taas oli arvostelija E. J. Ellilän mukaan ”leikillisten päivänpakinin ehtymättömänä sepittäjänä [...] aivan erikoislaatuinen ja ainakin toistaiseksi voittamaton mestari”. (AKL 1920, 13–14.)

Vuonna 1919 eniten Kuopion kaupunginkirjastoon hankittua ajanvietekirjallisuutta oli seikkailukirjallisuus, jonka osuus kaikesta hankitusta ajanvietekirjallisuudesta oli peräti reilut kaksi kolmasosaa. Seikkailukirjallisuuden hankinnassa kirjavalinnasta päättävä kirjastonjohtaja Olsoni oli

tosin käyttänyt jonkinlaista vapautta, sillä joukkoon mahtui peräti neljä sellaista kirjaa, joiden hankkimista AKL ei suositellut. Nämä hankitut teokset, joihin AKL suhtautui kielteisesti, olivat Gustave Aimardin teokset *Kivisydän* ja *Tiikerikissa*, Hall Cainen *Hagarin poika* sekä Harry Sheffin *Paavin tytär*, joka arvosteltiin AKL:ssa seuraavasti:

”Paavin tytär’ on Lucretia Borgia, jo historiasta tuttu, rikollisuudestaan ja hillittömyydestään, ja kun hän on päähenkilönä, niin arvaa jo, mitä laatua kirja on. Kuuluu ’Pariisin verihäät’ ei ole juuri mitään tähän verrattuna. Meidät tutustutetaan paavi Aleksanteri VI hovin kaikkiin salaisuuksiin ja Borgiaitten toinen toistaan kamalampia rikoksia paljastetaan koko inhoittavassa alastomuudessaan. – Omanlaistaan ajanvietettähän sellaisenkin kirjan lukeminen saattaa olla, mutta hartaasti soisin, ettei se tulisi siksi ainakaan nuorisollemme.” (Arvostelija Hellin Mustala. AKL 1919, 66.)

Romanttissävytteisten ajanvieteteromaanien hankinta oli salapoliisi- ja rikoskirjallisuuden tavoin vielä 1910-luvulla melko vähäistä. Kotimaista ajanvietekirjallisuutta tuotettiin verrattain vähän eikä käännöskirjallisuuden määräkään ollut vielä kovin suuri. Viiden vuonna 1919 Kuopion kaupunginkirjastoon hankitun rakkausromaanin joukosta ei löydy yhtään alun perin suomeksi julkaistua teosta. Vaikka kaikki hankitut teokset olivat käännöksiä, ei joukosta löytynyt yhtään kirjaa, joka olisi AKL:n taholta saanut kielteisen tuomion. Päinvastoin, rakkausromaanien joukosta löytyi jopa kasvattavaa kirjallisuutta, kuten ruotsalaisen Runan teos *Valkoilijan tytär*:

”Päähenkilö, nuori neiton, on perinyt isänsä lahjan valloittaa sydämiä. Kaikki miehet rakastuvat häneen. Itse on tyttö aikaisin mieltynyt keski-ikäiseen mieheen ja tämä kiintymys kunnon ’setään’ auttaa häntä oikein arvostelemaan ihailijoitaan ja hylkimään heitä. ’Setä’ on hänkin syvästi kiintynyt ’pikku’ tyttöön, mutta taistelee miehuullisesti toivottomaksi otaksumaansa mieltymystä vastaan, etsien voimaa sieltä, mistä yksin se on löydettävissä. Jalostuu itse ja kykenee nostamaan toisen, joka epätoivoissaan, rukkaset saatuaan, on syöksynyt syntiin. Hyvä ja puhdashenkinen kirja on varsin terveellistä lukemista nuorisollemme.” (Arvostelija M. Gt. AKL 1919, 77.)

Jonkinlaisena erikoisuutena vuoden 1919 hankinnoista mainittakoon romanttisen seikkailukirjallisuuden kohtalaisen suuri määrä. Romanttisessa seikkailukirjallisuudessa pääpaino

oli toiminnallisuudessa, mutta juonen sivussa kulki myös jonkinlainen rakkaustarina. Tällaisia teoksia vuoden 1919 hankintojen joukossa olivat muun muassa Walter Bloemin *Rautainen vuosi*, Olli Karilan *Maanalaiset*, Jack Londonin *Klondyken kuningas* sekä E. Phillips Oppenheimin *Kohtalon leikkiä*, josta kirjoitettiin AKL:ssa seuraavasti:

”Tämä kaksiosainen romani kuvailee kahta sangen erilaista maailmaa – Amerikan kultamaita ja englannin hienoston salonkeja – ja antaa sankarinsa joutua seikkailusta toiseen pitäen siten lukijan mielenkiintoa – varsinkin tietysti nuoren – alati vireillä. Samalla liittyy kertomukseen tarpeellinen liikuttava rakkaustarina. Enempää kuin ’ajanviete’lukemista ei kirja näy tahtovankaan olla.” (Arvostelija Hellin Mustala. AKL 1919, 43.)

Ajanvietekirjallisuutta oli Kuopion kaupunginkirjastoon hankittu rinnan muun kaunokirjallisuuden kanssa. Vuonna 1919 hankittu uusi ajanvietekirjallisuus edusti kaikkia Pennasen määrittelemiä lajeja. Edustus ei kuitenkaan ollut tasasuhtaista, sillä huomattava enemmistö hankitusta ajanvietekirjallisuudesta oli käännettyä seikkailukirjallisuutta. Myös enemmistö kaikesta hankitusta ajanvietekirjallisuudesta oli käännöstuotantoa. Kuopion kaupunginkirjastossa hankinnat mukailivat melko tiukasti AKL:n hyväksymien kirjojen listaa, mutta muutama poikkeuskin joukosta löytyi. Kielteisen arvion saaneiden kirjojen osuus kaikesta ajanvietekirjallisuudesta (12,5 %) ei kuitenkaan ollut vielä hälyttävä.

6.4. Ajanvietekirjallisuuden hankinta 1928

Vuonna 1928 Kuopion kaupunginkirjaston ja Kuopion kansalaisopiston yhteisenä johtajana toimi filosofian maisteri ja lakitieteen kandidaatti Eino Aapeli Kemiläinen. Olsonin lailla Kemiläinen oli ”kirjastomiehiä”, ja hän uudisti kuopiolaista ja pohjois-savolaista kirjastotoimintaa toimikautensa aikana. Veljensä, Suomen Kirjastoseuran sihteerin J. A. Kemiläisen tavoin hän kävi aktiivista kirjastopoliittista keskustelua pyrkien kiinnittämään huomiota kirjaston merkitykseen ja kirjastojen toimintaedellytysten parantamiseen. (Hannula & Huttunen 1982, 58.) Yhdistetyn kansalaisopiston ja kirjaston johtokuntaan kuuluivat puheenjohtajana edelleen Kurt H. Enwald, varapuheenjohtajana opettaja Ludvik Isotalo, maisteri Väinö Karvinen, opettaja Pekka Aakula, maisteri Vilho Hirvensalo sekä kirvesmies E. Juuti. (Kuopion kansalaisopiston ja kaupunginkirjaston toimintakertomus 1928, 1.)

6.4.1. Vuoden 1928 kirjahankinnan yleistä tarkastelua

Vuonna 1928 Kuopion kaupunginkirjastoon ostettiin yhteensä 909 nidettä, joiden lisäksi kirjasto sai lahjoituksena 220 nidettä. Ostetut teokset jakaantuivat määrällisesti seuraavasti:

- Kaunokirjallisuus 430 kpl (47,3 %)
- Tietokirjallisuus 443 kpl (48,7 %)
- Muu kuin suomeksi julkaistu kirjallisuus 36 kpl (4,0 %)

Kauno- ja tietokirjallisuuden määrällinen ero hankintamäärissä on vuonna 1928 ollut huomattavasti pienempi kuin edellisenä otantavuotena. Vuonna 1919 hankitun tieto- ja kaunokirjallisuuden määrällinen ero oli 10,8 prosenttiyksikköä, kun taas vuonna 1928 se oli kaventunut 1,4 prosenttiyksikköön.

6.4.2. Hankittu ajanvietekirjallisuus

Vuonna 1928 Kuopion kaupunginkirjastoon hankittu ajanvietekirjallisuus (lista hankituista nimekkeistä, ks. liite 2.) jakautui Pennasen esittelemiin ajanvietekirjallisuuden luokkiin seuraavasti:

- Leikilliset ajanvieromaanit 10 kpl (17,2 %)
- Rakkausromaanit 13 kpl (22,5 %)
- Rikosromaanit 10 kpl (17,2 %)
- Seikkailuromaanit 25 kpl (43,1 %)

Yhteensä ajanvietekirjallisuudeksi luettavaa uutta kirjallisuutta hankittiin 58 nidettä, kaikkiaan 6,4 prosenttia kaikista hankituista kirjoista ja 13,5 prosenttia hankitusta kaunokirjallisuudesta. Kotimainen ja suomeksi käännetty ajanvietekirjallisuus jakaantuivat siten, että hankituista teoksista kotimaisia oli 16 (27,6 %) ja käännoiksiä 42 (72,4 %). Uuden ajanvietekirjallisuuden prosentuaalinen osuus kaikesta hankitusta kaunokirjallisuudesta nousi vuoden 1919 lukemista 1,3 prosenttiyksikköä. Uuden ajanvietekirjallisuuden suhteellisen osuuden kasvu kaikesta hankitusta kaunokirjallisuudesta ei kuitenkaan ollut yhtä raju kuin kustannustoiminnassa tapahtunut muutos.

Sekä kotimaisen että käännetyn ajanvietekirjallisuuden julkaiseminen lisääntyi 1920-luvulla, ja markkinoille tuli runsaasti etenkin englantilaisia ja saksalaisia rakkausromaaneja, angloamerikkalaisia dekkareita sekä viidakko-, erämaa- ja intiaaniseikkailuja (Eskola 1991, 79). Kotimaisen ajanvietekirjallisuuden osuus nousi edellisen otantavuoden lukemista 5,7 prosentiksi.

Erkki Seväsen mukaan suurimpia syitä ajanvietekirjallisuuden kustannusmäärän kasvuun 1920-luvulla olivat muun muassa kirjallisuuden kysynnän kasvu sekä lukijakunnan laajeneminen eri sosiaaliryhmiin. Eskolan mukaan yleinen yhteiskunnallinen asenne oli muuttunut suvaitsevaisemmaksi ajanvietekirjallisuutta kohtaan ja etenkin valistunut keskiluokka alkoi pikkuhiljaa luopua eliitin tiukoista asenteista kevyttä kirjallisuutta kohtaan. Myös painotekniset innovaatiot ja isommat, entistä edullisemmat painoserät lisäsivät ajanvietekirjallisuuden saatavuutta. Suomenkielisen viihteen tuottamisen edellytyksiä lisäsi Suomen liittyminen tekijänoikeuksia määrittävään Bernin sopimukseen vuonna 1928, sillä sopimuksen myötä käänöskirjallisuuden kustantaminen kallistui Suomessa. Tämä alkoi näkyä julkaisumäärissä kuitenkin vasta 1930-luvulla. (Railo 1925, 183; Eskola 1991, 72, 81; Sevänen 1994, 170–172.)

Englannin kielestä käännettyssä kirjallisuudessa viihteen osuus oli 1920-luvulla hallitseva (60,3 prosenttia kaikesta käännetystä kirjallisuudesta). Suurin osa englanninkielisestä käänöstuotannosta oli rikos-, seikkailu- ja rakkausromaaneja. Arthur Conan Doyle oli Seväsen (1994, 171) mukaan yksi suosituimmista kirjailijoista, ja hänen teoksiaan julkaistiin sotien välisenä aikana useita kappaleita. Doyle'n Sherlock Holmes -seikkailut olivat myös kirjastoväen suosikkeja jännityskirjallisuuden saralla. Vuonna 1928 Kuopioon hankittiin muun muassa teos *Sherlock Holmesin muistikirja*, jonka arvostelun AKL:n oli kirjoittanut Anni Collan:

”Kirja sisältää tunnetun salapoliisin Sherlock Holmesin viimeiset seikkailut. Kuten hänen muutkin seikkailunsa muodostavat nämäkin verrattoman jännittävää lukemista ja koska näissä seikkailuissa oikeus aina voittaa ja rikos saa ansaitun rangaistuksensa voidaan tätä kirjaa suositella niihin kirjastoihin, joilla on varaa hankkia seikkailukirjallisuuttakin.” (AKL 1928, 102.)

Uudesta jännitys- ja rikoskirjallisuudesta hankittiin Kuopioon Doyle'n lisäksi muun muassa Maurice LeBlancin *Arsene Lupin* -seikkailuja sekä Paronitar Orczyn *Punainen neilikka* -sarjaa.

Erikoisuutena mainittakoon vielä Jalmary Finnen suomalaiselle maaseudulle sijoittuva jännitysnäytelmä *Verinen lyhyt*, jonka eduiksi mainittiin eritoten kotoisuus:

”Taitavasti sommiteltu jännitysromaani Suomen maaseudulta. Se on kirjoitettu perin vakavassa hengessä; tuskin missään muussa rikosromaanissa on niin paljon suorastaan rukouksia kuin tässä. Parhaana salapoliisina on nimittäin tässä toimessa niinikään harvinainen henkilö: perin viisas ja uskonnollinen vanha emäntä. Eihän kirja varsinaisesti muuta anna kuin jännittävää lukemista. Mutta kun sellaista kuitenkin paljon harrastetaan, suosittelee mielellään tätä kotoisella pohjalla liikkuvaa kirjaa, joka taituruuden puolesta hyvin puoltanee paikkansa minkä ulkomaalaisen seikkailuromaanin rinnalla tahansa.” (Arvostelija Helle Cannelin. AKL 1928, 104.)

Kristina Malmion mukaan salapoliisikirjallisuus ei ollut kirjastoissa yhtä suosittua kuin ajanvietekirjallisuuden muut muodot. Sitä myös julkaistiin määrällisesti muita lajeja vähemmän (Malmio 1999, 289). Kuitenkin vuonna 1928 Kuopion kaupunginkirjastoon hankittiin uutta salapoliisikirjallisuutta yhtä paljon kuin leikillistä ajanvietekirjallisuutta ja vain muutama nimeke vähemmän kuin rakkausromaneja. Kuopioon hankittu rikos- ja jännityskirjallisuus oli AKL:ssa hyväksynnän saanutta kirjallisuutta. Muutaman hankitun kirjan kohdalla oli empivä maininta, kuten esimerkiksi ”paremmanpuoleinen kirja-’filmi’, mutta ei sen enempää” tai ”Taitavasti kerrottu, mutta ei missään suhteessa erityisen rakentavaa luettavaa”, mutta varsinaisesti AKL:ssa kiellettyjä rikoskirjoja Kuopioon ei ollut hankittu. Saattaa olla, että rikos- ja jännityskirjallisuuden suhteen ei haluttu ottaa minkäänlaista riskiä, kun taas muiden ajanvietekirjallisuuden lajien kohdalla valintaa toteutettiin huomattavasti vapaammin. Kuten aiemmin mainitsin, rikoksia tietyssä valossa esittelevä ja niihin mahdollisesti kannustava kirjallisuus tuomittiin jyrkästi sekä AKL:n että valtion kirjastohallinnon taholta. Näyttäisi siltä, että AKL:n taustatoimijoiden ohjeistus on Kuopiossa noteerattu ainakin rikoskirjallisuuden osalta.

AKL:n asenne ajanvietekirjallisuutta kohtaan tiukentui selvästi 1920-luvun kuluessa. Suurin syy tähän oli ajanvietekirjallisuuden julkaisumäärän kasvu eli lajityypin teosten yleistymisen suomalaisessa kirjallisessa kentässä. Julkaisumäärän kasvun myötä myös aiheiden kirjo kasvoi ja ajanvietekirjallisuudessa alettiin käsitellä yhä enemmän kirjastoon sopimattomiksi nähtyjä teemoja. Etenkin romanttinen ajanvietekirjallisuus koettiin ongelmalliseksi, ja sen arvosteluissa oltiin erikoisen tiukkoja. Kirjasto- ja kansanvalistusväen harmiksi tätä romanttista kirjallisuutta hankittiin kuitenkin kirjastoihin runsaasti, vaikka AKL:ssa kirjoihin olisikin suhtauduttu negatiivisesti.

Kuopioon hankituista kolmestatoista rakkausromaanista vain yhtä suositeltiin AKL:n toimesta, ja sitäkin empien. Tämä jonkinlaisen hyväksynnän saanut kirja oli Hilja Valtosen *Opettajan villikko*, jonka arvosteli Onni Tolvanen:

”Erinomaisella kielevyydellä kerrottu. Sanansutkauksia, vertauksia, kekseliäitä kielellisiä käänteitä on kirja tulvillaan. Vauhtia on myös, kauvan ei viivytä yksissä asioissa, tapahtumia on runsaasti, henkilöitäkin kosolta. Hauskuudekseen, vieläpä kiinteästi tällaista menoa seuraa. Henkilö- ja tuokiokuvaukset ovat havainnollisia ja sattuvia; hyvää huomiokykyä kertomus osoittaa. Mutta kaikki on jotenkuten pinnallista. Ei edes päähenkilö, kansakoulunopettajan villikkotyttö, jonka elämää seurataan syntymästä siihen saakka kuin hän saa omansa, tule lukijalle läheiseksi eikä oikein tutuksi. Muut henkilöt ovat vilahtelevia haamuja, toiset tyyppejä, joiden varsinaisesta olemuksesta jää jotakuinkin tietämättömäksi. Varsinkin romaanin loppupuoli on väkivaltaisesti kokoonkyhätty. Se ei ole luonnollista eikä uskottavaa. Koska kirjan henki on moraalinen ja edellä mainitut ansiot suuret, suosittelee sitä kuitenkin mielellään matka- ja ajanvietelukemiseksi.” (AKL 1928, 132.)

Muut Kuopion kaupunginkirjastoon vuonna 1928 hankitut juuri julkaistut rakkausromaanit saivat AKL:lta kielteisemmän vastaanoton, mistä esimerkkinä Kyllikki Nohrströmin murskaava arvostelu Anita Loosin teoksesta *Mutta herrat naivat tummaverisiä*:

”Pari sivua katseltuaan kyllästyy kirjaan, siksi aliarvoinen ja tympäisevä se on. Ei totisesti olisi kannattanut ollenkaan suomentaa sitä!” (AKL 1928, 116)

Suosituinta ajanvietekirjallisuutta Kuopiossa oli edelleen seikkailukirjallisuus (43,1 prosenttia kaikesta hankitusta uudesta ajanvietekirjallisuudesta), vaikka sen prosentuaalinen osuus ajanvietekirjallisuudesta olikin laskenut vuoden 1919 huikeasta 65,6 prosentista peräti 22,5 prosenttiyksikköä. Seikkailukirjallisuuden joukosta esiin nousee etenkin historiallisen seikkailukirjallisuuden suuri osuus (9 kpl hankitusta 25 seikkailukirjasta). Historiallinen seikkailukirjallisuus oli AKL:n erityisesti suosittamaa ja hyväksymää vieraiden aikojen ja olojen kuvailua, jota saattoi muun seikkailukirjallisuuden lailla antaa myös nuorempien lukijoiden käsiin. Kuten vuonna 1919, myös vuonna 1928 hankitun seikkailukirjallisuuden joukossa oli runsaasti teoksia, joita AKL:ssa on suositeltu myös nuorisolle. Tästä esimerkkinä Martti Tolvasen arvostelu Rafael Sabatinin teoksesta *Aseistettu rakkaus*:

”Ruhtinaallista neitoa yritetään pakottaa avioliittoon valtiollisista syistä, mutta neitopa ei olekaan niin vaan komennettavissa: hän sulkeutuu lujaan linnoitukseen ja uhmaa urheasti sen vallinsarvien takana sekä raivostunut sulhasta että naittajaa. Nokkelan tempun avulla muuttuu piiritetty piirittäjäksi ja saa sanella rauhanehdot: neito saa sen, jota hän todella rakastaa. Sabatinia ei suotta sanota toiseksi Alexandre Dumas’ksi: erinomaisen jännittävä kertomus menee varmaan poikiin kuin terva puuhun.” (AKL 1928, 124.)

6.5. Ajanvietekirjallisuuden hankinta 1938

Vuonna 1938 Kuopion kaupunginkirjaston johtajana toimi maisteri Taavi Kahra. Kahran lisäksi kirjaston johtokuntaan kuuluivat puheenjohtajana E. A. Kemiläinen, varapuheenjohtajana maisteri V. Karvinen, maisterit P. Vartiainen ja M. Rimpiläinen, toimittaja K. Lampinen sekä taloudenhoitaja N. Lehtinen. (Kuopion kaupunginkirjaston toimintakertomus 1938, 3.)

6.5.1. Vuoden 1938 kirjahankinnan yleistä tarkastelua

Vuonna 1938 hankittiin Kuopion kaupunginkirjastoon ostamalla 1516 nidettä, joiden lisäksi kirjasto sai lahjoituksena 165 nidettä. Niteitä hankittiin siis kaikkiaan 607 kpl (67 %) enemmän kuin tutkimuksen edellisenä otantavuotena 1928, vaikka kirjaston määrärahat olivat pienentyneet 1930-luvun aikana. Vuoden 1938 hankinnat jakaantuivat seuraavasti:

- Kaunokirjallisuus 721 kpl (47,6 %)
- Tietokirjallisuus 752 kpl (49,6 %)
- Muu kuin suomeksi julkaistu kirjallisuus 43 kpl (2,8 %)

Tieto- ja kaunokirjallisuuden määrällinen ero oli hieman kasvanut vuodesta 1928 ollen nyt tasan 2 prosenttiyksikköä tietokirjallisuuden hyväksi. Leimaavin piirre vuoden 1938 hankinnoissa verrattuna edellisiin otantavuosiin on se, että kirjasto oli hankkinut joitakin teoksia useamman niteen kerralla. Tällaisia menekkiteoksia ajanvietekirjallisuuden osalta olivat esimerkiksi P. G. Wodehousen *Rahaa kuin roskaa*, jota oli hankittu kolme kappaletta, sekä Hilja Valtosen *Hätävara*, jota oli kerralla hankittu neljä nidettä:

”Kirjan ’minä’ kirjoittaa päiväkirjaansa kolmena eri elämänsä ajanjaksona: koululaisena, kihlusaikanaan pankkineitinä ja rouvana, jonka mies karkeasti laiminlyö perhettään. Viimeisessä vaiheessa rouva pääsee voiton puolelle julkaisemalla kirjan, vetämällä patruunan huomion puoleensa ja perustamalla tiilitehtaan, ja perheen onni näyttää olevan vihdoin taattu. naurua herättäviä tilanteita tässäkin kirjassa on kosolti, mutta ei voi välttää vaikutelmaa, että henkilöiden tahditon käytös toisiaan kohtaan usein pyrkii käymään viitsistä. Inhimillistä lämpöä kaipaamme Hilja Valtosen kirjoissa.” (Arvostelija Kyllikki Nohrström. AKL 1938, 112.)

Kuten laimeasta vastaanotosta käy ilmi, *Hätävaraa* ei hankittu kirjastoon ainakaan teoksen kirjallisten ansioiden takia. Tämä viittaa siihen, että kyseisiä teoksia oli asiakkaiden suunnalta tiedusteltu runsaasti jo etukäteen, tai sitten kyseessä olivat kirjailijat, joiden aiemmat teokset olivat haluttuja kirjaston lainaajien keskuudessa ja kirjaston henkilökunta tiesi niille löytyvän erityisen paljon lukijoita.

6.5.2. Hankittu ajanvietekirjallisuus

Vuonna 1938 hankittiin Kuopion kaupunginkirjastoon ajanvietekirjallisuutta yhteensä 25 nimekettä (lista hankituista nimekkeistä liitteessä 3.). Suhteellisena osuutena tämä tekee 1,6 prosenttia kaikesta hankitusta kirjallisuudesta ja 3,5 prosenttia hankitusta kaunokirjallisuudesta. Nekin nimekkeet, joita on hankittu useampi kuin yksi kappale, näkyvät määrällisesti tässä tarkastelussa vain kerran. Hankitut nimekkeet jakaantuivat seuraavasti:

- Leikilliset ajanvieteromaanit 6 kpl (24,0 %)
- Rakkausromaanit 9 kpl (36,0 %)
- Rikosromaanit 0 kpl (0,0 %)
- Seikkailuroomaanit 10 kpl (40,0 %)

Käännöskirjallisuuden ja kotimaisen kirjallisuuden suhde oli kääntynyt päinvastaiseksi edellisiin otantavuosiin verrattuna. Vuonna 1938 hankitusta ajanvietekirjallisuudesta 52 prosenttia (13 kpl) oli kotimaista tuotantoa. Määrä ei tunnu suurelta, mutta on muistettava että aiempina otantavuosina käännöskirjallisuuden dominanssi oli hyvin selkeä. Kotimaisen ajanvietekirjallisuuden suhteellinen osuus ajanvietekirjallisuuden uutuushankinnoista oli vuonna 1938 kasvanut edellisen otantavuoden

lukemista huimat 24,4 prosenttiyksikköä. Kotimaisen ajanvietekirjallisuuden joukosta löytyi jopa varsinaisia helmiä, kuten esimerkiksi salaperäisen M. Ritvalan AKL:ssa runsaasti suitsutusta saanut teos *Ihmeellinen Joosef: vakava ajanvieteteromaani*:

”Erinomaisen huvittava ajanvieteteromaani. Sankaritar on rikas helsinkiläisneitonen, väsähtänyt, turmeltunutta ja kevytmielistä näyttelevä, mutta itse asiassa varsin kiltti tyttö. Sankari on originelli köyhä tiedemies, joka kaikessa hymyilyttävyydessään voittaa täysin lukijan sympatian. Tyyli, sankarittaren luonnekuva ym. saa lukijan epäilemään, että M. Ritvalan nimen taakse piiloutuu muuan tunnettu kirjailija, jonka nimen saa helposti selville hieman kirjainten järjestystä muuttamalla.” (Arvostelija Helvi Karahka. AKL 1938, 107.)

Ajanvietekirjallisuuden suhteellinen osuus kaikesta hankitusta kaunokirjallisuudesta laski vuoden 1928 määristä 10,0 prosenttiyksikköä. Vuoden 1938 kaunokirjallisuuden kokonaihankinnoista ajanvietekirjallisuuden osuus oli vain 3,5 prosenttia, kun se kymmenen vuotta aikaisemmin oli ollut 13,5 prosenttia. Kirjasto hankki uutta ajanvietekirjallisuutta nimekemääräisesti huomattavasti tarkemmalla seulalla kuin kymmenen vuotta aiemmin. Koska Kuopion kaupunginkirjaston hankintamäärät kokonaisuudessaan kuitenkin kasvoivat noiden kymmenen vuoden aikana, selitystä tähän ajanvietekirjallisuuden hankinnan vähenemiseen ei löydy yleisesti vähentyneistä hankintamääristä. Myös se, että kaikkea aineistoa koskevat hankintamäärärahat laskivat, mutta kirjojen hankintamäärät kasvoivat, on mielenkiintoinen ilmiö. Joka tapauksessa määrärahojen leikkaukset ovat luultavasti pakottaneet kirjastot priorisoimaan hankintansa, ja Kuopiossa ajanvietekirjallisuuden hankinta väheni tämän järjestelyn tuloksena. Todennäköisesti määrärahojen leikkaus vaikutti näin ajanvietekirjallisuuden hankintaan väliillisesti.

Varmaksi voidaan kuitenkin sanoa se, että hankitun ajanvietekirjallisuuden määrän väheneminen johtui myös kirjastonjohtajan vaihtumisesta, ja vaihdoksen aiheuttamasta hankintapolitiikan muutoksesta. Joulukuussa 1929 E. A. Kemiläisen tilalle Kuopion kaupunginkirjaston johtajaksi valittiin Taavi Kahra. Huttusen mukaan Kahran tavoitteet kokoelmanmuodostuksessa olivat sangen kunnianhimoiset. Kahran kaudella hankittiin muun muassa sellaista tieteellistä kirjallisuutta, joka Helle Kannilan tarkastuskertomuksen mukaan olisi kuulunut pelkästään suuriin yleisiin tieteellisiin kirjastoihin. (Hannula & Huttunen 1981, 86.) Kannilan esittämän huomautuksen voidaan siis olettaa heijastaneen hankintapolitiikan yleisen linjan muutoksia, sillä aiemmin tällaisia huomautuksia ei ollut esitetty. Kahra on selvästi priorisoinut hankintamäärärahojen käytön eri tavalla kuin

edeltäjänsä ja ilmeisesti keskittynyt myös kaunokirjallisuudessa arvokkaammaksi kokemansa kirjallisuuden hankintaan.

Suomessa 1930-luvulla julkaistujen käännösten määrä laski 1920-luvun julkaisumäärästä noin 700 nimekkeellä. Huima pudotus näkyi muun muassa siinä, että viihteen osuus englanninkielisestä käännöskirjallisuudesta laski 1920-luvun huippulukemasta 60,3 prosentista noin 50 prosenttiin. Väheneminen näkyi etenkin romanttisten rakkauskertomusten julkaisumäärien kohdalla. (Eskola 1991, 81; Sevänen 1994, 170.) Rakkauskertomusten julkaisumäärien lasku ei heijastunut kirjavalinnan suhteellisiin osuuksiin Kuopiossa, sillä tutkimuksen otantavuosista romanttista kirjallisuutta hankittiin eniten nimenomaan vuonna 1938 (36 %). Nousua edelliseen otantavuoteen oli 13,5 prosenttiyksikköä.

Silmiinpistävin piirre vuoden 1938 uuden ajanvietekirjallisuuden hankinnassa Kuopion kaupunginkirjastossa on se, ettei hankittujen teosten joukosta löydy yhtään rikos- tai salapoliisiromania, vaikka vielä kymmenen vuotta aiemmin niiden osuus hankitusta ajanvietekirjallisuudesta oli 17,2 prosenttia. Eija Eskolan (2004) havaintojen perusteella tämä ei kuitenkaan ole mikään erikoinen ilmiö, vaan 1930-luvulla kirjastot eivät ylipäänsä hankineet dekkareita. Syytä tähän on vaikea selvittää. Ehkä kirjastot priorisoivat ajanvietekirjallisuuden hankintaansa eri lailla kuin aiemmin, tai ehkä kirjastojen asiakkaat eivät salapoliisikirjallisuutta kysyneet. Toisaalta salapoliisikirjallisuuden hankkimatta jättäminen oli luultavasti seurausta myös vähentyneiden määrärahojen mukanaan tuomasta valintaperiaatteiden uudelleen järjestelystä. Pienille määrärahoille saatettiin nähdä parempaa käyttöä kuin AKL:n varoma salapoliisikirjallisuus.

Suosituinta ajanvietekirjallisuutta oli edelleen seikkailukirjallisuus, jonka osuus tosin oli edelleen pudonnut edellisen otantavuoden 43,1 prosentista tasan 40 prosenttiin. Leikillinen ajanvietekirjallisuus sekä romanttinen kirjallisuus veivät rikoskirjallisuuden osuuden, ja niitä hankittiin suhteellisesti enemmän kuin kahtena aiempana tutkimusvuotena (leikillistä 24 % ja romanttista kirjallisuutta 36 %). Ajanvietekirjallisuuden alalajien suhde oli siis tasoittunut näiden kolmen osalta.

Vuonna 1938 Kuopioon hankittiin vain kaksi sellaista kirjaa, joihin AKL suhtautui ehdottoman kielteisesti. Nämä ”kielletyt” teokset olivat Alma Mattilan rakkausromaanin *Eliina* sekä Bruce Graemen seikkailukirja *Valkoinen hevonen*:

”Toiminta tapahtuu Unkarissa 1919 vaiheilla, Bela Kunin kommunistimetelien aikoina. Päähenkilö, ’Valkoinen hevonen’ on vannoutunut kommunistien vihollinen ja harjoittaa näiden uhrien pelastustoimintaa ’Punaisen neilikan’ malliin. Juoni on jännittävä mutta kertomatapa naivisti liioittelevaa ja paisuttelevaa. Sisältää myös sellaisia aineksia, joiden johdosta sitä ei tee mieli suositella nuorisolle.” (Arvostelija Ahti P. Suhonen. AKL 1938, 91.)

Kahran johtajakauden aikana Kuopion kaupunginkirjastoon hankittu uusi ajanvietekirjallisuus siistiytyi ja pahimmat ”sensaatiotekeleet” jätettiin hankkimatta. Seikkailukirjallisuuden kohdalla tosin jo huomautusta ”ei sovi nuorten käsiin” voitiin pitää suosituksena jättää kirja hankkimatta, koska kirjastoja kannustettiin hankkimaan seikkailukirjallisuutta etenkin nuorten aikuisten luettavaksi.

6.6. Yhteenvetoa

Seuraavassa taulukossa näkyvät yhteenvetona Kuopion kaupunginkirjastoon hankitun ajanvietekirjallisuuden määrälliset suhteet.

TAULUKKO 1. Kuopion kaupunginkirjastoon hankitun ajanvietekirjallisuuden määrällinen jakautuminen

Kuopion kaupunginkirjastoon hankittu ajanvietekirjallisuus %	1919	1928	1938
Ajanvietekirjallisuuden määrä hankitusta kaunokirjallisuudesta	12,4	13,5	3,5
Käännöskirjallisuuden osuus	78,1	72,4	48,0
Leikillinen ajanvietekirjallisuus	12,5	17,2	24,0
Rakkausromaanit	15,6	22,5	36,0
Rikosromaanit	6,3	17,2	0
Seikkailuroomaanit	65,6	43,1	40,0
AKL:ssa kielteisen arvostelun saaneet	12,5	15,3	8,0

Kuopion kaupunginkirjaston ajanvietekirjallisuuden hankinta heijastelee jossain määrin aiemman tutkimuksen ja sotien välisen ajan kirjastonhoidollisen keskustelun julkituomia teemoja. 1910-luvulla ajanvietekirjallisuuden julkaiseminen alkoi kasvaa määrällisesti ja kirjastoväki suhtautui siihen vielä suhteellisen myönteisesti. 1920-luvulla ajanvietekirjallisuuden kustannusmäärien raju kasvu etenkin käännöskirjallisuuden kohdalla muutti AKL:n arviot varovaisemmiksi. 1930-luvulla etenkin muista kielistä käännetyn ajanvietekirjallisuuden julkaiseminen väheni 1920-luvusta ja markkinoille ilmestyi enemmän kotimaista ajanvietekirjallisuutta. Jonkinlaisia arvioita ajanvietekirjallisuuden julkaisumäärien kasvusta voi tehdä Urpo Kovalan havaintojen kautta. Kovalan mukaan 1910-luvulla julkaistiin 1 090 käännösnimekettä, 1920-luvulla 1 529 ja 1930-luvulla enää 876 nimekettä. Kovalan laskelmissa ovat mukana kaikki kaunokirjallisuuden lajit, mutta koska etenkin angloamerikkalaisesta käännöskirjallisuudesta viihteen osuus oli 1920-luvulla 60,3 prosenttia (ks. 6.4.2), voi Kovalan luvuista osittain päätellä myös ajanvietekirjallisuuden julkaisumäärien muutoksia. (Kovala 1992, 193.)

Ajanvietekirjallisuuden määrän kasvu 1920-luvulla ei heijastunut Kuopion kaupunginkirjaston hankintamääriin. Ajanvietekirjallisuuden suhteellinen osuus kaikesta hankitusta kaunokirjallisuudesta kasvoi vuodesta 1919 vuoteen 1928 vain 1,7 prosenttiyksikköä, vaikka ajanvietekirjallisuuden julkaisumäärät kasvoivat merkittävästi (Eskola 2004, 81). Kuopion kaupunginkirjasto noudatti, joko vastentahtoisesti tai tarkoituksella, kirjastoammattilaisten ohjeita siitä, että kirjastojen tuli harkita tarkoin ajanvietekirjallisuuden hankintaa. Eskolan (2004, 128) mukaan Helle Kannila oli kuitenkin antanut isoille kirjastoille luvan hankkia jossain määrin ajanvietekirjallisuutta, koska kirjastojen rahavarat sekä tilat (hyllymetrit) mahdollistivat yleensä myös muun kuin kirjaston toiminnan kannalta keskeisimmän kirjallisuuden hankkimisen. Kuopioon hankittu ajanvietekirjallisuus ei ollut täysin AKL:n hyväksymää. Eniten AKL:ssa kiellettyjä kirjoja hankittiin Kuopion kaupunginkirjastoon vuonna 1928, jolloin AKL:n teilaamien nimekkeiden suhteellinen osuus hankitusta uudesta ajanvietekirjallisuudesta oli 15,3 prosenttia. Suurin osa vuonna 1928 hankituista, AKL:n mukaan sopimattomista ajanvietekirjoista oli rakkausromaaneja. Tässä Kannilan myönnytykset isoimpien kirjastojen ”kevyistä välipaloista” näkyvät selvimmin. Kuitenkin kirjastoväen toiveet projisoituvat jossain määrin rikoskirjallisuuden hankintoja tarkastelemalla. Kuten aikaisemmin tuli ilmi, AKL:n kieltämiä rikoskirjoja ei vuonna 1928 hankittu Kuopioon yhtään nimekettä.

Uuden kirjallisuuden hankinnassa Kuopion kaupunginkirjasto vastusti muiden kirjastojen tavoin itsepäisesti Kannilan suosituksia (ks. 5.2) ja hankki runsaasti kirjallisuutta tuoreeltaan odottamatta

Kannilan suosittellemaa vuotta kirjan julkaisemisesta. Eskolan mukaan tämä oli kirjastoissa yleinen toimintatapa, sillä kirjastojen ja niiden asiakkaiden oli helppo kiinnostua kirjoista, joita mainostettiin suureleisesti ja joista puhuttiin paljon. (Eskola 2004, 259.)

1930-luvulla Kuopion kaupunginkirjastossa koettiin ilmeisesti jonkinlainen viihdeähky. Ajanvietekirjallisuuden suhteellinen osuus hankitusta kaunokirjallisuudesta laski vuodesta 1928 vuoteen 1938 huimat 10,0 prosenttiyksikköä. Pelkällä hankintamäärärahojen pienentymisellä ei tätä laskua voi mielestäni selittää, koska kirjaston kokonaishankintamäärät kuitenkin nousivat. Mistä tämä lasku olisi voinut sitten johtua? Oliko ajanvietekirjallisuus kadottanut uutuudenviehätyksensä ja siihen liittyvän kiinnostavuuden? Etsivätkö kirjastojen asiakkaat virkistystä muista kirjallisuuden- ja kulttuurinlajeista? Suuntaa antava vastaus kysymyksiin olisi mahdollista löytää kirjaston lainauspäiväkirjoja tutkimalla ja havainnoimalla muutoksia kirjaston lainausmäärissä. Lainauspäiväkirjoja ei tutkimusajankohdalta kuitenkaan ole Kuopiossa tallessa. Ajanvietekirjallisuuden osuuden lasku Kuopion kaupunginkirjaston kokonaishankinnoista selittyneekin parhaiten kirjastonjohtajan vaihdoksen aiheuttamalla hankintapolitiikan muutoksella sekä tiukentuneella kirjavalinnalla.

Vaikka muutos ajanvietekirjallisuuden hankintamäärissä vuosien 1928 ja 1938 välillä oli merkittävä, ei se kuitenkaan ollut totaalinen siinä mielessä, että ajanvietekirjallisuuden suosio olisi romahtanut yhtä nopeasti kuin se oli kasvanutkin. Jos näin olisi käynyt, ei nykyisistä kunnan- ja kaupunginkirjastoista varmasti löytyisi viihdekirjallisuutta siinä määrin kuin sitä nyt 2000-luvulla löytyy. Ajanvietekirjallisuus säilytti 1940-luvulle tultaessa asemansa vakavamman kertomakirjallisuuden ja taidekirjallisuuden vastapainona, mutta pahin huuma oli takanapäin ja kirjastot olivat löytäneet jonkinlaisen kultaisen keskitien ajanvietekirjallisuuden hankinnassa. Pahimmilta ylilyönneiltä ”päivänperhojen” hankinnassa vältyttiin. Kuopioon hankitun uuden ajanvietekirjallisuuden ”laadun” paranemisesta kertoo se, että vuonna 1938 hankittiin Kuopion kaupunginkirjastoon vain kaksi AKL:ssa kielteisen tuomion saanutta teosta (8 % hankitusta uudesta ajanvietekirjallisuudesta). Laskua vuoden 1928 vastaavaan lukemaan oli 7,3 prosenttiyksikköä. Selvimmin ajanvietekirjallisuuteen liittyvän huuman laskeminen näkyi salapoliisikirjallisuuden kohdalla, jonka hankinta väheni maanlaajuisesti 1930-luvulla. Kuopion kaupunginkirjastoon ei vuonna 1938 hankittu yhtään salapoliisi- ja rikoskirjallisuutta edustavaa kaunokirjallista teosta, vaikka vuonna 1928 niiden osuus hankitusta uudesta ajanvietekirjallisuudesta oli 17,2 prosenttia. Sen sijaan Kuopion kaupunginkirjastoon hankittiin vuonna 1938 edelleen vähempiarvoisia rakkausromaaneja. Kuopioon hankittujen rakkausromaanien taso oli kuitenkin parantunut vuodesta

1928, jos AKL:n arvosteluihin oli uskominen. Vuonna 1928 Kuopion kaupunginkirjastoon hankituista kolmestatoista rakkausromaanista oli AKL suositellut vain yhtä. Vuonna 1938 hankituista yhdeksästä rakkausromaanista oli AKL:n suosittelomia peräti kuusi. Suurimpina syinä tason nousuun lieivät leikkaukset kirjaston hankintamäärärahoissa sekä kirjavalinnasta vastaavan henkilön vaihtuminen. Nämä tekijät yhdessä kohdistivat kirjaston kansanvalistuksellisen funktion kannalta katsoen hankinnat tärkeämpiin kirjallisuudenlajeihin sekä ajanvietekirjallisuudessa sen ”parempaan” osaan.

Mitä Kuopion kaupunginkirjaston uuden ajanvietekirjallisuuden hankinnasta voidaan sanoa suhteessa AKL:ssa esiintyneisiin ajanvietekirjallisuutta koskeviin mielipiteisiin (ks. 4.4.1)? AKL ei hyväksynyt kirjoissa erotiikkaa, seksuaalisuutta, sopimatonta rakkauselämän kuvausta, vieraiden maiden ja erilaisten olojen kuvauksia, paheellista elämää, rikollisuutta, minkäänlaisia julmuuksia, alkoholinkäyttöä, kiroilemista sekä viinaa ja tupakkaa. Toisaalta myös teoksen kirjallisten ansioiden heikkous saattoi johtaa teoksen hankinnan kieltämiseen. Kuopion kaupunginkirjastoon otantavuosina hankitut AKL:n kieltämät kirjat sisälsivät etenkin tekijän kirjallisiin ansioihin liittyviä heikkouksia (juonen köyhyys ja ennalta-arvattavuus, tyylin kehittyttömyys ja monisanaisuus, juonen sotkuisuus, kertomatavan paisuttelevuus ja liioittelevuus). Hankittujen, AKL:n kieltämien kirjojen joukosta löytyi myös sellaisia, joiden aiheet olivat AKL:n kirjastoihin sopimattomiksi katsomia (muun muassa sopimattomien olojen kuvailu, historian vääristely, kostonhimoisuus ja väkivalta). Valtionavun ehdoissa mainittua epäsideellistä kirjallisuutta ei hankittu.

Myönteisimmin AKL:ssa suhtauduttiin viatonta huumoria viljeleviin kirjoihin sekä seikkailukirjallisuuden piiriin kuuluviin historiallisiin seikkailukertomuksiin ja eräromaaneihin. Rakkausromaneista suhtauduttiin myönteisimmin ihanteellista melodraamaa sisältäviin kirjoihin. Niiden osuus Kuopioon hankituista uusista rakkausromaneista oli vaihteleva (vuonna 1919 25,0 % hankituista, 1928 7,7 % ja vuonna 1938 11,1 % hankituista).

Helle Kannila toivoi kirjastoihin hankittavan ajanvietekirjallisuuden olevan hyödyllistä, opettavaista tai muuten sivistävää. Kuopion kaupunginkirjastoon hankitusta uudesta ajanvietekirjallisuudesta lähinnä seikkailukirjallisuus täytti tämän Kannilan toiveen. Useista Kuopion kaupunginkirjastoon hankituista seikkailukirjoista löytyi pojille sopivaa jännitystä, raikasta ja hyvää henkeä, historiallisten aikakausien mielenkiintoista valaisemista sekä luonnontieteellistä tietoa ja kauniita luonnonkuvauksia.

Se, miksi Kuopion kaupunginkirjastossa hankittiin vuonna 1938 nimekemääräisesti niin vähän ajanvietekirjallisuutta verrattuna kymmenen vuoden takaisiin hankintoihin, voi osaltaan selittyä mielenkiintoisella paikallisella ilmiöllä, lukurenkailla. 1930-luvun aikana kaupunkiin oli muodostunut lukuisia yksityisiä lukurenkaita, jotka ostivat kirjakaupasta suoraan kirjauutuuksia ja luettuaan kirjat jakoivat ne jäsentensä kesken. Näiden lukurenkaiden olemassaolosta raportoitiin Kuopion kaupunginkirjaston vuoden 1938 toimintakertomuksessa. Lukurenkaiden vaikutuksen kirjaston kokonaislainausmääriin arvioitiin olevan vähäinen, mutta lukurenkaat nähtiin nimenomaan uutuuskirjallisuuden suhteen tervetulleeksi avuksi kaupunkilaisten kasvavan ”lukehalun tyydyttämisessä”, josta ”kirjasto ei suinkaan valita”. (Kuopion kaupunginkirjaston toimintakertomus 1938, 11–13.) Lukurenkaiden kaltainen toiminta oli juuri sitä, mihin Kannila kehotti kirjastojen kannustavan niitä asiakkaita, jotka anoivat jatkuvasti uusia (ajanviete)kirjoja. Yksittäisillä kirjastoilla ei ollut varaa ostaa uutuuskirjoja niin montaa kappaletta, että kaikki halukkaat olisivat saaneet kirjan heti luettavakseen. Lukurenkaat eivät kuitenkaan ilmiönä olleet Kuopiossa uusi, sillä jo 1840-luvulla olivat kaupungissa toimineet kirjakauppiat lainanneet kirjoja maksua vastaan tai muodostaneet vastaavanlaisia lukurenkaita. Suurin näistä lukurenkaista oli 1930-luvulle asti säilynyt ”Privata Lånebiblioteket”, niin sanottu ”Rouvien kirjasto”, jonka kokoelmat yhdistettiin 1930-luvun alussa Kuopion kaupunginkirjastoon. (Kuopion kaupunginkirjaston toimintakertomus 1938, 11–13.)

Eija Eskola (1991, 102) muistuttaa, ettei kirjastojen aineistonvalintaa ole mahdollista tarkastella pelkästään Arvosteleavan kirjaluettelon ja valitsijoiden kautta, vaan prosessiin vaikuttaa vahvasti myös aineistonvalinnan paikallinen perinne. Millainen perinne Kuopion kaupunginkirjastossa on sitten vallinnut ajanvietekirjallisuutta valitessa? Varmana voidaan sanoa ainakin se, että kirjaston asiakkaiden toiveita on kuunneltu valintaa tehdessä, sillä se lienee ainoa keino selittää AKL:n kelvottomiksi arvostelemien teosten hankkiminen. Toinen vaihtoehto sille, miksi AKL:n teilaamia kirjoja on hankittu, on että kirjastonhoitaja on suorittanut valinnan ilman AKL:n tukea.

Valtion kirjastotoimiston johtaja Helle Kannila suositteli, jopa edellytti, että kirjastoihin hankittavien kirjojen kelvollisuus tuli selvittää jollain tavalla. Selvittämisen tuli mieluiten tapahtua AKL:n kautta, jonka arvostelut noudattivat valtion kirjastopolitiikan yleistä linjaa. Missä määrin suosittlemattomien kirjojen hankinnassa Kuopion kaupunginkirjastossa on ollut kyse asiakkaiden halujen noudattamisesta tai pelkästä piittaamattomuudesta, siihen ei tämän tutkimuksen puitteissa ole mahdollista löytää tarkkaa vastausta. Avuksi tarvittaisiin esimerkiksi kirjaston

lainauspäiväkirjat, joista nähtäisiin, onko kyseisiä AKL:n teilaamia teoksia ylipäättään lainattu ja jos on, niin missä määrin.

Eräs selkeä piirre Kuopion kaupunginkirjaston kirjavalinnassa on seikkailukirjallisuuden runsas hankinta. Tämän piirteen ei kuitenkaan varsinaisesti voida väittää olevan jonkin paikallisen aineistonvalintaperinteen tulosta, koska seikkailukirjallisuus oli yleisesti kirjastopiireissä hyväksytyintä ajanvietekirjallisuutta, ja kirjastot hankkivat sitä runsaasti tyydyttämään sekä täysikasvuisten että nuorten aikuisten lukuhalua. Paikallisen valintapolitiikan ilmentymänä ei voida myöskään pitää heikkotasoisien romanttisen ajanvietekirjallisuuden hankintaa, koska Kannilan harmiksi sitä hankittiin tarpeettoman paljon lähes kaikkiin maamme suurimpiin kirjastoihin.

Kuopion kaupunginkirjastoon hankittiin kaikkina tutkimusvuosina myös sellaista kirjallisuutta, jota ei vielä hankintavuonna ollut arvosteltu Arvosteleavassa kirjaluetelossa (esimerkiksi vuonna 1928 hankittu kirja on arvosteltu vasta 1930). Tästä voidaan päätellä, että Kannilan ohjeiden vastaisesti, etenkin asiakkaita viehättävän ajanvietekirjallisuuden hankinnassa, on pyritty täyttämään asiakkaiden toivomuksia hankkimalla uutuuskirjoja mahdollisimman tuoreeltaan.

7. Lopuksi

”Onnellista ja onnetonta rakkautta! Olosuhteiden nuoren lemмен tielle asettumista! Nuoren lemмен voittajana selviytymistä! Kas siinä mummojemme ja heidän äitiensä nuoruudessa harrastama tunteita hivelevä Emilie Flygare-Carlénin tarjoama vaaraton sielunravinto! Vaaraton ja arvoton!”

Työni johdannossa nostin esille ajanvietekirjallisuuden hankintaan liittyvän problematiikan. Arvostelevassa kirjaluetelossa teoksen *Toiselle luvattu* arvostellut Sylvi Laaksovirta ei anna paljoa arvoa Emilie Flygare-Carlénille, mutta selvästikin joko kirjastojen työntekijät tai asiakkaat antoivat, sillä Flygare-Carlénin teokset olivat suurissa kirjastoissa melkoisen suosittuja (ks. esim. Eskola 2004, 131). Flygare-Carlénin teoksia sekä hankittiin että luettiin. Valistajien ja valistettavien mielipiteet ja mieltymykset eivät kohdanneet. Sekä Eskolan tutkimuksista että tämän tutkimuksen tuloksista voi vetää sen johtopäätöksen, että kirjastotoimen valtiollisen johdon linja ajanvietekirjallisuuteen suhtautumisessa on ollut tiukempi kuin kirjastojen kirjavalinnassaan noudattama linja. Valtiollisen kirjastohallinnon toive kirjaston kokoelmasta oli ylevämpi kuin mitä monen kirjaston, varsinkin suuremman, hyllyt sisällöillään antoivat ymmärtää.

Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää se, kuinka suomalaiset kirjastoammattilaiset suhtautuivat ajanvietekirjallisuuteen maailmansotien välisenä aikana. Lisäksi halusin havainnollistaa ajanvietekirjallisuuden hankintaa esimerkkikirjaston, Kuopion kaupunginkirjaston avulla. Tutkimusajankohdan kirjastonhoidollista keskustelua, opaskirjallisuutta sekä Arvostelevaa kirjalueteloa tutkimalla muodostin kuvan kirjastoammattilaisten keskuudessa vallinneista käsityksistä koskien ajanvietekirjallisuuden sopivuutta yleisiin kirjastoihin.

Ajanvietekirjallisuuden hankinnassa on suomalaisesta kirjastolaitoksesta mahdollista löytää kaksi erilaista hankintakulttuuria. Oman ryhmänsä muodostivat ne kirjastot, jotka eivät nostaneet valtionapua ja saattoivat näin ollen hankkia hieman kehnompaa kirjallisuutta, kun taas toinen ryhmä koostui pienistä kirjastoista, joiden taloudelle valtionapu oli elintärkeä ja jotka näin ollen joutuivat noudattamaan tiukemmin valtion kirjastohallinnon ja ammattilaisten suunnalta tulevaa ohjeistusta. Suuret kaupunginkirjastot (1900-luvun alussa muun muassa Helsinki, Turku, Viipuri, Tampere, Jyväskylä ja Kuopio) kuuluivat enimmäkseen ensiksi mainittuun ryhmään. Jälkimmäiseen taas kuuluivat pienet kaupunginkirjastot, maalaiskirjastot sekä toimintaansa aloittelevat kirjastot.

Jako kahteen ryhmään hankintapolitiikan linjan ja ajanvietekirjallisuuden suhtautumisen perusteella on siis ollut jossain määrin suoraan verrannollinen kirjaston toimintaympäristön ja asiakaskunnan kokoon. Tilanteen ollessa edellä kuvatun kaltainen, ei ole mikään ihme, että kirjastoammattilaisten taholta tuleva ohjeistus oli paikoin ristiriitaista. Yksiselitteistä koodistoa ajanvietekirjallisuuden suhtautumisessa ei löytynyt edes maan johtavan aineistonvalinnan ohjeistajan, Arvostelevan kirjaluettelon piiristä. Mielestäni tämä huomio kahden erilaisen valintapolitiikan olemassaolosta ja jopa sen tukemisesta valtion toimesta (valtionapuun sidottu kirjastontarkastajajärjestelmä) tulisi aina ottaa huomioon tarkasteltaessa suomalaisten kirjastojen aineistonvalintaa 1900-luvulla. Tärkeimpänä määrittäjänä ei siis ollut yksistään *saatu* valtionapu, vaan tutkijan tulee muistaa myös sen valtionavun merkitys, jota *ei edes haettu*. Tutkimukseni todistaakin oikeaksi luvussa 2 esittelemäni Eskolan esille nostaman Kannilan väitteen siitä, että suuret kirjastot saivat hankkia kirjallisuutta pieniä kirjastoja vapaammin. Kun AKL:n kieltämien ja kirjastontarkastajien sopimattomiksi katsomien kirjojen hankkiminen saattoi pienissä, valtionapua nostavissa kirjastoissa johtaa pahimmillaan valtionavun menettämiseen, selvisivät isot kirjastot usein pelkällä kehotuksella hankkia jatkossa soveliaampaa kirjallisuutta.

Eija Eskolan mukaan kirjastojen kokoelmat muodostuivat hyvin kansanomaisiksi toisen maailmansodan alkuun mennessä. Kokoelmat sisälsivät hyvin vähän kirjallisuuden kaanoniin kuuluvaa, taiteellisesti arvostettua kirjallisuutta. Toisaalta ajanvietekirjallisuudestakin hankittiin yleensä vain niitä teoksia, jotka olivat moraalisesti hyväksyttäviä. (Eskola 1991, 101.) Amerikkalaisen kirjastoaatteen mukaisesti kirjastot veloitettiin ottamaan kirjavalinnoissaan huomioon asiakkaidensa toivomukset, joskaan kaikkiin heidän oikkuihinsa ei ollut tarpeen, tai edes hyväksyttävää, vastata. Asiakkaiden toiveiden kuunteleminen näkyy selvästi myös ajanvietekirjallisuuden hankinnan kohdalla. Mikäli kirjastojen kirjanvalintapolitiikka olisi yhä tuolloin perustunut pelkästään 1800-luvun lopun rahvaankirjastojen taustalla vallinneille, asiakkaat kirjavalintaprosessin ulkopuolelle jättäville, kansanvalistuksellisille periaatteille, eivät kirjastot luultavasti olisi hankkineet ajanvietekirjallisuutta yhtään kappaletta.

Tässä työssä tutkin yhden suuren kaupunginkirjaston ajanvietekirjallisuuden valintaa. Tämän tarkastelun tuloksena voidaan sanoa, että suurten kaupunginkirjastojen ajanvietekirjallisuuden hankinta on myötäillyt sekä kirjaston asiakkaiden toivomuksia että Arvostelevassa Kirjaluetelossa annettua ohjeistusta. Kirjallisuuden kustannusmäärien muutokset eivät juurikaan heijastuneet Kuopion kaupunginkirjaston uuden ajanvietekirjallisuuden hankintaan. Esimerkiksi vuodesta 1919 vuoteen 1928 uuden ajanvietekirjallisuuden suhteellinen osuus kirjaston kaunokirjallisuuden

hankinnasta kasvoi vain 1,3 prosenttiyksikköä, vaikka 1920-luvulla etenkin käännösviihteen julkaisumäärät kasvoivat rajusti.

Kuopion kaupunginkirjastoon hankittiin enimmäkseen sellaista ajanvietekirjallisuutta, jolle AKL antoi hyväksyntänsä. Hankitun ajanvietekirjallisuuden joukosta löytyi myös sellaista kirjallisuutta, jota AKL ei hyväksynyt. Tämä on ollut Eskolan (2004, 128) mukaan tyypillistä suurille kaupunginkirjastoille, jotka ovat voineet suurempien määrärahojen turvin hankkia myös muuta kuin välttämättömintä kirjallisuutta. Eskola pohjasi väitteensä Kannilan paheksuntaan Helsingin, Turun ja Viipurin kirjastojen heikohkon ajanvietekirjallisuuden hankinnasta. Tutkimukseni myötä tähän listaan voidaan lisätä myös Kuopio, ja on perusteltua sanoa, että Kannilan huoli AKL:n kritisoimien kirjojen hankinnasta oli aiheellista. Etenkin 1920-luku ja esimerkkikirjastoni uuden ajanvietekirjallisuuden hankintatiedot vuodelta 1928 heijastelevat selvästi tätä seikkaa (15,3 % hankitusta uudesta ajanvietekirjallisuudesta AKL:n kieltämää). Suuret kirjastot pystyivät siis ilmeisen selvästi tyydyttämään paremmin asiakkaidensa toiveita näiden kaivatessa tuoretta viihdekirjallisuutta, vaikka yleisön kaikkiin vaatimuksiin ei mikään kirjasto luonnollisesti voinut vastata. Kuopion kaupunginkirjaston uuden ajanvietekirjallisuuden hankinnassa on siis jossain määrin noudatettu valtion kirjastohallinnon ja AKL:n ohjeistusta (uuden ajanvietekirjallisuuden kohtalainen osuus hankitusta kaunokirjallisuudesta, seikkailuromaaniin suosiminen, rikoskirjallisuuden tarkka seulonta), mutta toisaalta hankinnassa on käytetty myös melko paljon vapautta (AKL:ssa kiellettyjen kirjojen, uutuuskirjojen ja romanttisen ”hömpän” hankkiminen).

Sotien välisen ajan kirjastonhoidolliseen maailmaan uppoutuminen nosti tutkimukseni edistyessä mieleeni uusia kysymyksiä, joihin ei tämän tutkimuksen puitteissa ole mahdollista vastata. Tietääkseni kukaan ei ole vielä tutkinut laajamittaisesti sitä, millaista oli nimenomaan suomalainen ajanvietekirjallisuus ja kuinka kirjastot suhtautuivat siihen verrattuna käännettyyn ajanvietekirjallisuuteen. Tämä tutkimus vastasi tähän kysymykseen toki osittain, mutta tarkempi paneutuminen aiheeseen toisi varmasti uutta valoa suomalaiseen ensimmäisen tasavallan kirjastonhoidolliseen ja kaunokirjallisuuteen liittyvään tutkimukseen. Vaikka yleisesti ajateltiin, että suurin ongelma soveliaisuuden kannalta oli käännöskirjallisuus, muuttui suomalainenkin ajanvietekirjallisuus 1920-luvun aikana paheellisempaan ja sivistysväkeä kauhistuttavaan suuntaan. Aineistonvalintaa tutkittaessa tutkimuksen fokus on mahdollista siirtää aina vain syvemmälle ja syvemmälle. Uskon vakaasti, että suomalaisen yleisen kirjastolaitoksen aineistonvalinnan historia ja problemaattisuus kiehtovat vielä monia tutkijasukupolvia.

Lähteet

Arkistolähteet

Kertomus Kuopion kansalaisopiston kirjaston toiminnasta vuonna 1918

Kertomus Kuopion kansalaisopiston toiminnasta työ kautena 1928–1929 ja Kuopion kaupunginkirjaston toiminnasta vuonna 1928

Kertomus Kuopion kaupunginkirjaston toiminnasta vuonna 1938

Kuopion kaupunginkirjaston hankintakirja vuodelta 1919

Kuopion kaupunginkirjaston hankintakirja vuodelta 1928

Kuopion kaupunginkirjaston hankintakirja vuodelta 1938

Kirjallisuusarvostelut

Kirjastolehden kirjallisuusarvostelut 1918–1920

Kansanvalistus-lehden kirjallisuusarvostelut 1918–1920

Kansanvalistus ja Kirjastolehden kirjallisuusarvostelut 1927–1929, 1937–1939

Painetut lähteet

Alasuutari, P. 1999. Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino

Bergholm, A.H. 1917. Kirjojen valinnasta kirjastoihin. Helsinki: WSOY.

- Castrén, Z. 1928. Aidon kirjallisuuden merkitys: kirjallisuusviikon avajaispuhe. *Kansanvalistus ja kirjastolehti* 13/21 (7), 191–196.
- Cronvall, E. 2007. Käännetty naistenromaani uuden ja vanhan risteyksessä. Teoksessa Riikonen et al. (toim.) *Suomennoskirjallisuuden historia 1*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 357–368.
- Eskola, E. 1991. Rukousnauha ja muita romaaneja: suomennetun kaunokirjallisuuden valinta yleisissä kirjastoissa 1880–1939. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Eskola, E. 2004. Suositellut, valitut ja luetut: kirjallisuus kirjastoissa 1918–1939. Tampere: Tampere University Press.
- Haapanen-Tallgren, T. 1920. Lastenkirjallisuuden suuntaviivoja. *Kirjastolehti* 13, 142–146.
- Havu, I. 1934. Minkälaisia kirjoja kirjastoihin. *Kansanvalistus ja kirjastolehti* 19/27 (3), 66–70.
- Hendolin, H. 1933. Kirjavalinnan vapaus pienissä kirjastoissa. *Kansanvalistus ja kirjastolehti* 18/26, 29–33.
- Hietala, M. 1999. Kirjastojen perustaminen: historiallista taustaa. Teoksessa Ilkka Mäkinen (toim.) *Kirjastojen vuosisata: yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla*. Helsinki: BTJ-Kirjastopalvelu, 9–28.
- Kallioniemi, K. & Salmi, H. 1995. Porvariskodista maailmankylään: populaarikulttuurin historiaa. Turku: Turun yliopisto.
- Kannila, H. 1917. Kavahtakaa nukuttavaa kirjallisuutta. *Kirjastolehti* 10 (9–10), 148–150.
- Kannila, H. 1922. Kirjastonhoidon opas. Helsinki: Tietosanakirja.
- Kannila, H. 1923. Voiko suuren yleisön kirjalliseen makuun vaikuttaa? *Kansanvalistus ja kirjastolehti* 8/16, 60–66.

Kannila, H. 1924. Ajanvietekirjallisuus yleisissä kirjastoissa. *Kansanvalistus ja kirjastolehti* 9/17, 1–5.

Kannila, H. 1930. "Uudet kirjat" kirjastoissa. *Kansanvalistus ja kirjastolehti* 15/23 (1), 18–19.

Kannila, H. 1931. Kirjastonhoidon opas. 2. uudistettu painos. Helsinki: Otava.

Kannila, H. 1938. Mitä olisi opittava kirjastojemme kirja-ostoja koskevasta tilastosta? *Kansanvalistus ja kirjastolehti* 23/31, 307–311.

Kannila, H. 1966. Kirjastoista kirjoitettua: kirjoituksia vuosilta 1913–1963. Helsinki: Otava.

Kirjastolaki 20.4.1928 / 131.

Kovala, U. 1992. Väliin lankeaa varjo: angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden välittyminen Suomeen 1890–1939. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kukkola, T. 1973. Arvostelevan kirjaluettelon vaiheet. Teoksessa Nuotio et al. (toim.) *Lainakirja: kirjastot, kirjallisuus ja yhteiskunta*. Helsinki: Tammi, 120–154.

Lainakirja: kirjastot, kirjallisuus ja yhteiskunta. 1973. Samuli Nuotio. (toim.) Helsinki: Tammi.

Lappalainen, P. & Toivanen, P. 1982. *Kuopion historia I: Kuopion kaupungin esivaiheet ja perustamistoimet*. Kuopio: Kustannuskiila.

Malin, A. 1918. Tilintekoa kirjastoliikkeestä: eräs ankara arvostelu. *Kirjastolehti* 11, 43–48.

Malmio, K. 1999. Älykästä sukkeluutta ja reipasta realismia: 1920-luvun ajanvietekirjallisuus. Teoksessa Lea Rojola (toim.) *Suomen kirjallisuushistoria 2: Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 289–298.

Meriranta, M. 1984. Valistuksellisen kirjavalintamme juuret: kirjavalintakysymykset *Kansanvalistusseuran kansankirjastotoiminnassa 1874–1918*. Helsinki: Kirjastopalvelu.

- Mäkinen, I. 1997. Nödvändighet af ”LainaKirjasto”: modernin lukuhulun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nummela, I. 1989. Kuopion historia III: Kunnallishallinnon uudistamisesta sen demokratisointiin 1875–1918. Kuopio: Kustannuskiila.
- Pennanen, E. 1970. Ajanvietekirjallisuus. Teoksessa Kuusi et al. (toim.) Suomen kirjallisuus VIII: kirjallisuuden lajeja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 299–321.
- Pesonen, M. J. 1918. Kirjallisuusosasto: vapaussotakirjallisuutta. Kirjastolehti 11 (9–10), 88–91.
- Poroila, H. 2007. Luurangot portinvartijan kaapissa. Helsinki: BTJ.
- Railo, E. 1925. Eräitä näkökohtia ns. ”ajanvietekirjallisuudesta”. Valvoja-Aika 3, 177–185.
- Sevänen, E. 1994. Vapauden rajat: kirjallisuuden tuotannon ja välityksen yhteiskunnallinen sääntely Suomessa vuosina 1918–1939. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sevänen, E. 2007. Ikkunat auki, ikkunat kiinni! Suomenoskirjallisuuden asema ja luonne 1920- ja 1930-luvulla. Teoksessa Riikonen et al. (toim.) Suomenoskirjallisuuden historia 1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 382–393.
- Sive, V. 1937. Kirjain valinta maaseutukirjastoihin: esitelmä IX yleisessä kirjastokokouksessa Viipurissa 2.7.1937 lyhennettynä. Kansanvalistus ja kirjastolehti 22/30 (1), 300–311.
- Snape, R. 1995. Leisure and the rise of the public library. London: Library Association.
- Suhonen, A. 1937. Eräitä mietteitä ajanvietekirjallisuudesta. Kansanvalistus ja kirjastolehti 22/30, 36–40.
- Tilinteon hetkenä. 1918. Kansanvalistus ja kirjastolehti 11 (1–4), 4–6.
- Tolvanen, O. 1922. Kirjastonhoitajat ja kirjallisuus: humoristinen kirjallisuus. Kansanvalistus ja kirjastolehti 7/15, 145–151.

Tuomi, J. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Helsinki: Tammi.

Valaranta, F. V. 1931. Kirjastokirjojen valinnasta maaseudulla: op. F. V. Valarannan VII yleisessä kirjastokokouksessa esittämä alustus. *Kansanvalistus ja kirjastolehti* 16/24 (6), 153–155.

Vatanen, P. 2002. Sääty-yhteiskunnan kirjastosta kansalaisyhteiskunnan kirjastoksi: yleisten kirjastojemme murroskausi 1890-luvulta 1920-luvulle. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Liitteet

Liite 1. Kuopion kaupunginkirjastoon hankitut uudet ajanvietekirjat vuonna 1919

- Aimard, G. 1918. Kivisydän: seikkailu ja kaukaisessa lännessä. Helsinki: Kirja.
- Aimard, G. 1918. Tiikerikissa: seikkailuja kaukaisessa lännessä. Helsinki: Kirja.
- Ballantyne, R. 1918. Korallisaari. Porvoo: WS.
- Bennett, A. 1918. Velikulta: seikkailutarina kaupunkiviisikosta. Porvoo: WS.
- Bloem, W. 1919. Rautainen vuosi: romaani. Jyväskylä: KJG.
- Bridges, V. 1919. Kemisti Lyndonin keksintö I - II: seikkailuromaani. Helsinki: Ahjo.
- Caine, H. 1919. Hagarin poika. Porvoo: WS.
- Cederborg, C. 1919. Punaiset sudet: historiallinen seikkailukertomus. Helsinki: Otava.
- Cooper, F. 1919. Haukansilmä. Porvoo: WS.
- Cooper, A. 1919. Korkki ja minä: seikkailuromaani kahden kumppanuksen meripurjehduksesta. Hämeenlinna: AAK.
- Corelli, M. 1919. Jane: kertomus seuraelämästä. Helsinki: Ahjo.
- Courths-Mahler, H. 1919. Prinsessa Lolon perintö. Helsinki: Otava.
- Crawford, F. 1919. Arethusa: Konstantinopolin orjatar. Porvoo: WS.
- Doyle, A. 1919. Napoleonin sotilaan seikkailut. Helsinki: Ahjo.
- Eronen, S. 1919. Aunuksen helmi: romaani. Helsinki: Otava.
- Giovanni, W. 1919. Pilajuttuja ja piirroksia I – III: koti- ja ulkomaista huumoria. Helsinki: Otava.
- Glyn, E. 1919. Evangeline seikkailijattarena. Hämeenlinna: AAK.
- Halli, H. 1919. Neljännen ulottuvaisuuden mies. Helsinki: Otava.
- Karila, O. 1919. Maanalaiset: seikkailuromaani kapinahankkeiden vakoilusta. Hämeenlinna: AAK.
- Lahtimies, T. 1918. Vanhan arvoituksen ratkaisu: salapoliisiromaani. Helsinki: Otava.
- London, J. 1919. Auringon poika: seikkailu ja Etelämerellä. Helsinki: Otava.
- London, J. 1919. Klondyken kuningas. Helsinki: Otava.

- Oppenheim, E. 1919. Kohtalon leikkiä I - II. Helsinki: Ahjo.
- Orczy, E. 1919. Minä tahdon kostaa. Jyväskylä: KJG.
- Riverton, S. 1919. Prinssi ja kaunis näyttelijätär: salapoliisikertomus. Helsinki: Otava.
- Rosen, E. 1918. Heittiöstä mieheksi: muistoja ja vaikutelmia. Jyväskylä: KJG.
- Runa. 1919. Valkoilijan tytär. Porvoo: WS.
- Schröder, G. 1919. Pekka Huuskoinen: kuvauksia Ruotsin suomalaisten elämästä ja seikkailuista. Helsinki: Kirja.
- Sheff, H. 1919. Paavin tytär: historiallinen romaani I - II. Helsinki: Ahjo.
- Tiitus. 1918. Tiituksen pakinoita I: Sen pitkää, tämän lyhyttä. Helsinki: Ahjo.
- Tiitus. 1919. Tiituksen pakinoita II: ”Ole, sielun’, iloinen!”. Helsinki: Ahjo.
- Tiitus. 1919. Tiituksen pakinoita III: Suu syhyy, parta kutajaa. Helsinki: Ahjo.
- Vollquartz, I. 1919. Kaupungin rikkain perijätär: romaani. Jyväskylä: KJG.

Liite 2. Kuopion kaupunginkirjastoon hankitut uudet ajanvietekirjat vuonna 1928

- Agapetus. 1928. Aatamin puvussa ... ja vähän Eevankin: kevyt romaani. Helsinki: Otava.
- Bagheera. 1928. Rakkaus kutsuu: nuoren naisen romaani. Helsinki: Otava.
- Burroughs, Edgar. 1928. Kadonnut prinssi. Hämeenlinna: AAK.
- Chambers, Robert. 1928. Taiteilijamalli. Helsinki: Minerva.
- Curwood, James. 1928. Kirottu laakso. Helsinki: Minerva.
- Doyle, Arthur Conan. 1928. Sherlock Holmesin muistikirja. Helsinki: Kirja.
- Ernst, Paul. 1928. Kätetty aarre. Hämeenlinna: AAK.
- Fabian, Warner. 1928. Sallittu hedelmä. Helsinki: Minerva.
- Finne, Jalmari. 1928. Verinen lyhty: romaani. Helsinki: Otava.
- Flygare-Carlen, Emilie. 1928. Toiselle luvattu. Hämeenlinna: AAK.
- Footner, Hulbert. 1928. Korven prinsessa. Porvoo: WS.
- Forester, C. S. 1928. Ihmeellinen viikko. Hämeenlinna: AAK.
- Freimark, Hans. 1928. Katarina Ensimmäinen: historiallinen romaani. Hämeenlinna: AAK.
- Gaskell, Elizabeth. 1927. Cranfordin seurapiiri. Hämeenlinna: AAK.
- Glyn, Elinor. 1928. Rakkaus. Helsinki: Minerva.
- Gollomb, Joseph. 1928. Salapoliiseja ja rikostaitureita. Helsinki: Kansanvalta.
- Grey, Zane. 1928. Viimeiseen mieheen. Helsinki: Kirja.
- Heller, Frank. 1928. Marco Polon miljoonat: seikkailuromaani. Pori: Satakunnan kirjateollisuus.
- Hilsö, Poul. 1928. Maharadjan lempivaimo: seikkailuromaani. Helsinki: Minerva.
- Hirn, Eva. 1928. Lyö sinä, minä venytän. Porvoo: WSOY.
- Hyne, C. J. 1928. Prinssi Rupert merisissinä: historiallinen seikkailuromaani. Hämeenlinna: AAK.
- Inkeri, L. J. 1928. Tyttö, jonka sydän oli lasista: elokuvaromaani. Helsinki: Otava.
- Kaski, Eero. 1927. Syväys: romaani työstä ja rakkaudesta. Hämeenlinna: AAK.
- Kolima, Arvo. 1928. Sotamies Juurikas, minä ja monnit. Porvoo: WS.

Kujanpää, Epra. 1928. Kevät, Jooseppi ja Siliina: neljä kylänovellia. Hämeenlinna: Karisto.

Leblanc, Maurice. 1928. Arsene Lupinin salaperäinen vihollinen. Helsinki: Minerva.

Leblanc, Maurice. 1928. Arsene Lupin salapoliisipäällikkönä. Helsinki: Minerva.

Loos, Anita. 1928. Mutta herrat naivat tummaverisiä. Pori: Satakunnan kirjateollisuus.

Maxwell, W. B. 1928. Gabrielle. Helsinki: Otava.

Oppenheim, E. 1928. Uhkapeli elämästä. Helsinki: Minerva.

Paroonitar Orczy. 1928. Harmaapukuinen mies: herra Fouchén. Napoleonin I:n poliisiministerin, salainen asiamies. Jyväskylä: KJG.

Paroonitar Orczy. 1928. Keisarin kynttilänjalat. Pori: Satakunnan kirjateollisuus.

Penttilä, Simo. 1928. Kenraaliluutnantti T. J. A. Heikkilä ja naiset: seikkailusikermä. Helsinki: Otava.

Perutz, Leo. 1928. Bolibarin markiisi. Hämeenlinna: AAK.

Perutz, Leo. 1928. Viimeisen tuomion mestari. Hämeenlinna: AAK.

Prevost, Marcel. 1928. Keltainen domino. Helsinki: Otava.

Riverton, Stein. 1928. Aaveparooni. Helsinki: Minerva.

Riverton, Stein. 1928. Kummituksen kosto. Helsinki: Minerva.

Rohmer, Sax. 1928. Salomon sinetti: salapoliisiromaani. Helsinki: Minerva.

Ruck, Berta. 1928. Helmivaras. Helsinki: Minerva.

Ruck, Berta. 1928. Kittenin salainen avioliitto. Helsinki: Minerva.

Ruck, Berta. 1928. Mitä Joan nimitti rakkaudeksi. Helsinki: Minerva.

Ruck, Berta. 1927. Viehkeä vieras. Hämeenlinna: AAK.

Runa. 1928. Jälkisäädös: romaani. 1928. Porvoo: WSOY.

Sabatini, Rafael. 1928. Aseistettu rakkaus. Hämeenlinna: AAK.

Sabatini, Rafael. 1928. Corbalin vihkiäiset: romaani Ranskan vallankumouksen ajoilta. Hämeenlinna: AAK.

Sabatini, Rafael. 1928. Kapteeni Bloodin vaiheet. Jyväskylä: KJG.

Sapper. 1928. Kohtalokas timanttisalaisuus. Helsinki: Minerva.

Schnitzler, Arthur. 1928. Tohtori eksyy erotiikkaan. Hämeenlinna: AAK.

Seppälä, Heikki. 1928. Vaarallista peliä: parodioita. Hämeenlinna: AAK.

Soinne, Laura. 1927. Eeva antoi - ja minä söin...: romaani. Porvoo: WS.

Strömberg, Sigge. 1928. Perämies Karlssonin häämatka. Jyväskylä: KJG.

Tiitus. 1928. Kenraali Ponomarevin päiväkirja: kertomus hra Kenosen merkillisistä odottamattomista ja mieltä järkyttävistä elämyksistä. Helsinki: Kirja.

Tiitus. 1928. Valitut teokset I-IV. Helsinki: Kirja.

Valentin. 1928. Fiikuksen varjossa: ivamukailuja. Jyväskylä: KJG.

Valentin. 1928. Uninen mutta onnellinen: novelliparodioja. Jyväskylä: KJG.

Valpas, Hugo. 1928. Viestinviejät: urheiluromaani. Porvoo: WS.

Valtonen, Hilja. 1928. Opettajan villikko: romaani. Helsinki: Otava.

Vance, Louis. 1928. Hatturasia. Helsinki: Otava.

Wallace, Edgar. 1928. Tyttö laivassa. Helsinki: Otava.

Wodehouse, P. G. 1928. Antaa Psmithin hoitaa. Hämeenlinna: AAK.

Wodehouse, P. G. 1927. Onnen portaat: romaani. Hämeenlinna: AAK.

Wren, Percival. 1926(ilm. 1927). Saharan sissit. Porvoo: WS.

Liite 3. Kuopion kaupunginkirjastoon hankitut uudet ajanvietekirjat vuonna 1938

- Agapetus. 1937. Hilman päivät: romaani. Helsinki: Otava.
- Földes, Jólan. 1938. Naimiskauppa: romaani. Helsinki: Otava.
- Graeme, Bruce. 1938. Valkoinen hevonen: seikkailuromaani. Helsinki: Otava.
- Grey, Zane. 1938. Purppurarinteiden ratsastajat. Porvoo: WSOY.
- Kasurinen, Anna. 1938. Tyttö myymäläpöydän takaa: reputetun kesä. Jyväskylä: KJG.
- Kosáry, Lola Réz. 1938. Kuka on se oikea?: romaani. Porvoo: WSOY.
- Lewis, Sinclair. 1938. Tuhlaajavanhemmat. Porvoo: WSOY.
- Mattila, Alma. 1938. Eliina: romaani. Helsinki: Otava.
- Miinalainen, Viktor. 1938. Mitenkähän Olaville on tänään käynyt?: kertoelma ampujamaailmasta. Hämeenlinna: AAK.
- Multia, A. V. 1938. Kasarmin komein poika: nuoren miehen elämyksiä. Hämeenlinna: AAK.
- Nordhoff, Charles. 1938. Myrskyn kourissa. Porvoo: WSOY.
- Ollinaho, Eeva. 1938. Viittatie: romaani. Porvoo: WSOY.
- Orczy, Emmuska, paronitar. 1938. Punaisen neilikan urotyö. Helsinki: Otava.
- Penttilä, Simo. 1938. Kalpea kamala: seikkailuromaani. Helsinki: Otava.
- Rappi, Aarne. 1938. Ympyrä avautuu: romaani. Jyväskylä: KJG.
- Ravn, Margit. 1938. Tyttö, joka lähti tiehensä. Porvoo: WSOY.
- Ritvala, M. 1938. Ihmeellinen Joosef eli elämä on seikkailua: vakava ajanvieteteromaani. Porvoo: WSOY.
- Roberts, Kenneth. 1938. Luoteisväylä: I. Helsinki: Suomen Kirja.
- Valentin. 1938. Tuskat ja tunteet: nuoren tuomarin tunnustuksia. Helsinki: Otava.
- Valtonen, Hilja. 1938. Hätävara. Helsinki: Otava.
- Varro, Martius. 1938. Caesar katsoo pohjoiseen: historiallisia kuvitelmia. Jyväskylä: KJG.
- Väre, Vappu. 1938. Iris, Johni ja sattuma: kesäinen tarina. Jyväskylä: KJG.
- Wallace, Edgar. 1938. Mies, joka ei nukkunut: uusia seikkailuja Sandin joella. Jyväskylä: KJG.

Widegren, Gunnar. 1938. Neiti Aurinkoinen: romaani. Porvoo: WSOY.

Wodehouse, P. G. 1938. Rahaa kuin roskaa: romaani. Porvoo: WSOY.